

VILNIAUS UNIVERSITETAS:

TRADICIJŲ TAŠA, PERTRŪKIAI IR IŠRADIMAI

2018 m. balandžio 6 d. vykusios konferencijos
pranešimų pagrindu parengti straipsniai

VILNIAUS UNIVERSITETAS:

TRADICIJŲ TAŠA,
PERTRŪKIAI IR
IŠRADIMAI

2018 m. balandžio 6 d. vykusios konferencijos
pranešimų pagrindu parengti straipsniai

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-609-07-0041-9 (skaitmeninis PDF)

© Straipsnių autoriai, 2018

© Vilniaus universitetas, 2018

TURINYS

Įvadinis žodis	6
<i>Vaiva Kubeckienė</i>	
Atrastos ir restauruotos skulptūros iš Vilniaus universiteto	9
<i>Laima Kruopaitė, Greta Žičkuvienė, Asta Giniūnienė</i>	
Mokslinė komunikacija Vilniaus universitete 1823–1832 metais (remiantis Vilniaus universiteto bibliotekos dienynu)	27
<i>Arvydas Pacevičius</i>	
Įsimylėjęs Vilnių: Stepono Batoro universiteto dėstytojas grafikas Jurgis Hopenas	56
<i>Nijolė Bulotaitė, Loreta Skurvydaitė</i>	
Žvilgsniai į Vilniaus universiteto praeitį tarpukario Lietuvos periodikoje	63
<i>Titas Krutulys</i>	
Tylioji opozicija sovietmečiu Vilniaus universitete: Eugenijus Meškauskas	74
<i>Česlovas Kalenda</i>	
Botaninė lauko praktika: tradicija ir ateities perspektyvos	83
<i>Radvilė Rimgailė-Voicik</i>	

IVADINIS ŽODIS

Vilniaus universiteto istorija – nuolat kintantis, atsinaujinantis naratyvas. Keičiantis, pildantis bendruomenei gimsta naujos tradicijos, formuojasi nauji požiūriai į praeitį ir paveldo objektus. Minėdami Vilniaus universiteto 439-ąjį gimtadienį, Vilniaus universiteto (toliau VU) muziejus, VU biblioteka, VU Komunikacijos fakultetas, VU Istorijos fakultetas ir VU Bendruomenės vystymo skyrius 2018 m. balandžio 6 d. surengė konferenciją, kurioje buvo sutelkti įvairių mokslo sričių tyrėjai ir pristatyti naujausi atradimai apie universiteto istoriją, bendruomenę ar naujus požiūrius apie praeities naratyvo pateikimą. Reikia pažymėti, kad nuskambėjusi informacija gali būti aktuali platesnei auditorijai (ne tik konferencijos klausytojų). Dalis pranešėjų sutiko publikuoti savo pranešimų medžiagą.

Leidinio ir kartu minėtos konferencijos reikšminis žodis yra „tradicija“. Ši sąvoka yra kilusi iš lotyniškojo *traditio*, *tradere*, reiškiančio „perdavimą“. Yra ir antroji reikšmė – „mokymas, instrukcija“. Klasikinės tradicijos apibrėžtys dažniausiai ir remiasi į šias dvi minėtas reikšmes. Kalbant apie Vilniaus universitetą, galima pažymėti, kad tam tikrų klasikinės tradicijos pavyzdžių, kuriems būdingas ilgaamžiškumas, normatyvumas, galima rasti įvairiais jo gyvavimo laikotarpiais. Pavyzdžiui, jėzuitiškuoju etapu Universitetas buvo neatsiejamas nuo globalaus Jėzuitų ordino tinklo taisyklių ir Katalikų bažnyčios priežiūros. Vėlesniais laikotarpiais taip pat būta bandymų diegti tam tikras tradicijas „iš viršaus“, ypač tada, kai Lietuvos valstybė ir Universitetas būdavo užimami kitų šalių – Carinės Rusijos, Lenkijos, Sovietų Sąjungos. Tačiau pastaraisiais atvejais klasikinės tradicijos apibrėžtys tampa nepakankamos dėl jų greitos kaitos ir dažnai dirbtinio sukūrimo. Taip pat reiktų pasakyti, kad visais laikotarpiais Vilniaus universitete būta ir „minkštųjų“ tradicijų pavyzdžių, kurie byloda apie iniciatyvas „iš apačios“, dinamiškumą, praktikų daugį (kaip kad slaptųjų draugijų veikla, studentų šventės ir kt.). Taigi, be klasikinės „tradicijos“ žodžio apibrėžties, Universiteto istorijos kontekste parankia tampa britų istoriko Erico Habsbawno¹ išplėtotą tradicijos išradimo sąvoka.

.....
¹ Habsbawn Eric. „Introduction: Inventing Traditions“, in *The Invention of Tradition*. Ed. Habsbawn Eric, Ranger Terence. Cambridge University Press, 1983, p. 1–14.

Habsbawnas minėtą terminą įvardijo kaip postmodernios visuomenės bruožą, t. y. įtampą tarp pokyčių ir inovacijų poreikio bei pastangos struktūruoti tam tikras socialinio gyvenimo sritis kaip nekeitamas, pastovias. Tačiau dažnai „tradicijos išradimo“ fenomenų galėtume aptikti jau XVIII–XIX a. praktikose (ne išimtis ir Vilniaus universiteto istorija). Taigi „tradicijos išradimu“ yra laikytinos naujos praktikos, kurios dažniausiai atliekamos pagal nustatytas taisykles pasitelkiant ritualo ar simbolinius gestus. Tokiai praktikai taip pat būdinga kartotė ir siekis ją susieti su praeitimi². Tradicija šiame kontekste turėtų būti atskirta nuo papročio sąvokos, nes paprotys bendrijoje netrukdo atsirasti naujovėms, o tradicija, net ir išrasa, suponuoja nekeitamumą. Tradicija turėtų būti skirtina ir nuo rutinos, kuri neturi jokio simbolinio pavidalo ar funkcijos³. Šiame leidinyje publikuojami tekstai taip pat byloja apie skirtingas keliamų problemų plotmes, kurių nesiekiama pateikti kaip vientiso pasakojimo „apie Vilniaus universiteto tradiciją“. Atvirkščiai, norima parodyti Universiteto tradicijų daugiskaitinį pobūdį, įvairovę ir skirtingą gyvavimo ritmiką.

Pirmoji autorių grupė – Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno restauravimo centro restauratorės Laima Kruopaitė ir Greta Žičkuvienė bei Lietuvos kultūros tyrimų instituto mokslo darbuotoja dr. Asta Giniūnienė. Bendrame restauratorių ir menotyrininkės darbe siekiama supažindinti su paimnia *Parpuolusio Kristaus* atpažinimo istorija ir medinių Šv. Jonų bažnyčios skulptūrų restauravimo darbais. VU Komunikacijos fakulteto prof. dr. Arvydo Pacevičiaus tekste norima atskleisti mažai tirtą mokslinės komunikacijos XIX a. Universitete temą. Remdamasis VU bibliotekos dienynu, autorius atskleidžia profesūros indėlį ir analizuoja mokslinės informacijos cirkuliaciją akademinėje bendruomenėje pirmajame XIX a. ketvirtyje. Autorės Nijolė Bulotaitė (VU biblioteka) ir dr. Loreta Skurvydaitė (VU Istorijos fakultetas) tekste „Įsimylėjęs Vilnių: Stepono Batoro universiteto dėstytojas grafikas Jurgis Hopėnas“ kelia naujus klausimus apie dažnai kolektyvinėje istorinėje sąmonėje pamirštamo dailininko J. Hopėno asmenybę ir garsiausius darbus Vilniuje. Titas Krutulys (VU Istorijos fakultetas) atkreipė dėmesį į Vilniaus universiteto įvaizdį tarpukariu specifinėje šaltinių

² *Ibid.* P. 1–2.

³ *Ibid.* P. 3.

grupėje – periodinėje spaudoje. T. Krutulys atskleidė nevienalytį požiūrį į šią mokslo instituciją. Prof. dr. Česlovo Kalendos (VU Filosofijos fakultetas) tekste akcentuojama prof. Eugenijaus Meškausko asmenybė. Profesorius E. Meškauskas Vilniaus universitete dirbo sudėtingu ir filosofijos mokslui nepalankiu laikotarpiu. Straipsnio autorius pažymi pozityvų E. Meškausko indėlį į Lietuvos filosofijos formavimąsi. Dr. Radvilės Rimgalės-Voicik (VU Gyvybės mokslų centras) tekste iškeliamą botanikos mokslo, studijų ir praktikos tradicijos išlikimo Vilniaus universitete problema. Autorės pastebėjimu, šioji tradicinė disciplina, nors ir labai svarbi, yra integruojama į kitus dalykinius kursus, tačiau toks savarankiškumo išnykimas nėra vien pozityvi tendencija.

Dr. Vaiva Kubeckienė
(VU muziejus)

ATRASTOS IR RESTAURUOTOS SKULPTŪROS IŠ VILNIAUS UNIVERSITETO

LAIMA KRUOPAITĖ

Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno restauravimo centras

GRETA ŽIČKUVIENĖ

Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno restauravimo centras

DR. ASTA GINIŪNIENĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

VU patalpose 2007 m. atrastos Parpuolusio Jėzaus skulptūros atpažinimo istorija paini. Ar skulptūra galėtų būti iš Vilniaus Kalvarijų XXVII Kryžiaus kelio stoties koplyčios? Šioje koplyčioje yra buvusi medinė po kryžiumi parpuolusio Jėzaus skulptūra. Sugriovus Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotis 1962–1963 metais, apie Parpuolusio Jėzaus skulptūros likimą žinių neliko. 1990–2002 m. Kryžiaus kelio stotis buvo atstatytos. Sulyginus išlikusias nuotraukas su atrasta skulptūra tapo aišku, kad tai yra ta pati skulptūra. Ji perduota Vilniaus Kalvarijų bažnyčiai, restauruota ir pastatyta istorinėje buvimo vietoje.

Ketrios evangelistų ir dvi šventųjų skulptūros – dalis pamirštų ir Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios rūsiuose atrastų meno kūrinių. Per perstatymus, atnaujinimus, vykusius per ilgą bažnyčios istoriją, ne kartą kito šventovės fasadas ir interjeras. Pertvarkant koplyčių altorius, į bažnyčią pateko daug skulptūrų iš kitų Vilniaus bažnyčių, uždarytų daugiausiai po 1831 m. sukilimo. 1979 m. patalpas pritaikant Mokslo muziejaus reikmėms iš bažnyčios išneštos ar perkeltos į rūsius prie dekoruotų „nederėjusių“ skulptūros, išardyti koplyčių altoriai. Iki mūsų dienų išliko dvidešimt dvi rūsiuose saugotos skulptūros, kuriomis susirūpinta 2010 m. įkūrus Vilniaus universiteto muziejų. 2015–2016 m. restauruota keturių evangelistų grupė ir Šv. Barboros skulptūra.

PASLAPTINGOJO RADINIO PĖDSAKAIS

Vilniaus universiteto Archeologijos katedroje 2007 metų rudenį remonto metu buvo išardyta faneros lakštų pertvara, skyrusi po laiptais esančią erdvę nuo kitų patalpų. Ir čia statybininkų laukė staigmena: žmogaus ūgio skulptūra, įkišta į tarpą tarp sienų. Padengta dulkių ir apnašų sluoksniu, skulptūra pusrūsio tamsoje atrodė kaip statramstis. Apžiūrėjus netikėtą radinį, nepaisant trūkstamų dalių, pasirodė labiausiai tikėtina,

1. Atrasta skulptūra „Parpuolęs Jėzus“

kad tai po kryžiumi suklupusio Jėzaus Kristaus figūra (1 iliustr.). Kilo klausimas, iš kur ji čia atsirado, kas ir kada ją tokioje vietoje paslėpė?

Profesoriaus Aleksiejaus Luchtano rūpesčiu skulptūra perduota Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centro restauratoriams ištirti ir restauruoti. Svarstyta, neatsiradus teisėto savininko, konservuotą skulptūrą eksponuoti Istorijos fakulteto hole, kur atidengtas autentiško mūro fragmentas – XVIII a. siena.

TYRIMAI IR KONSERVAVIMAS

Skulptūra vaizduoja parkritusį, dešine alkūne į žemę besiremiantį vyrą. Figūros ilgas, giliomis klostėmis krentantis drabužis siekia basas pėdas. Galvą vainikuoja erškėčių vainikas, ant pečių driekiasi banguotų plaukų sruogos (2 iliustr.). Tiriant nustatyta, kad 164 cm ūgio Jėzaus Kristaus figūra išdrožta iš kelių liepos medienos ruošinių.

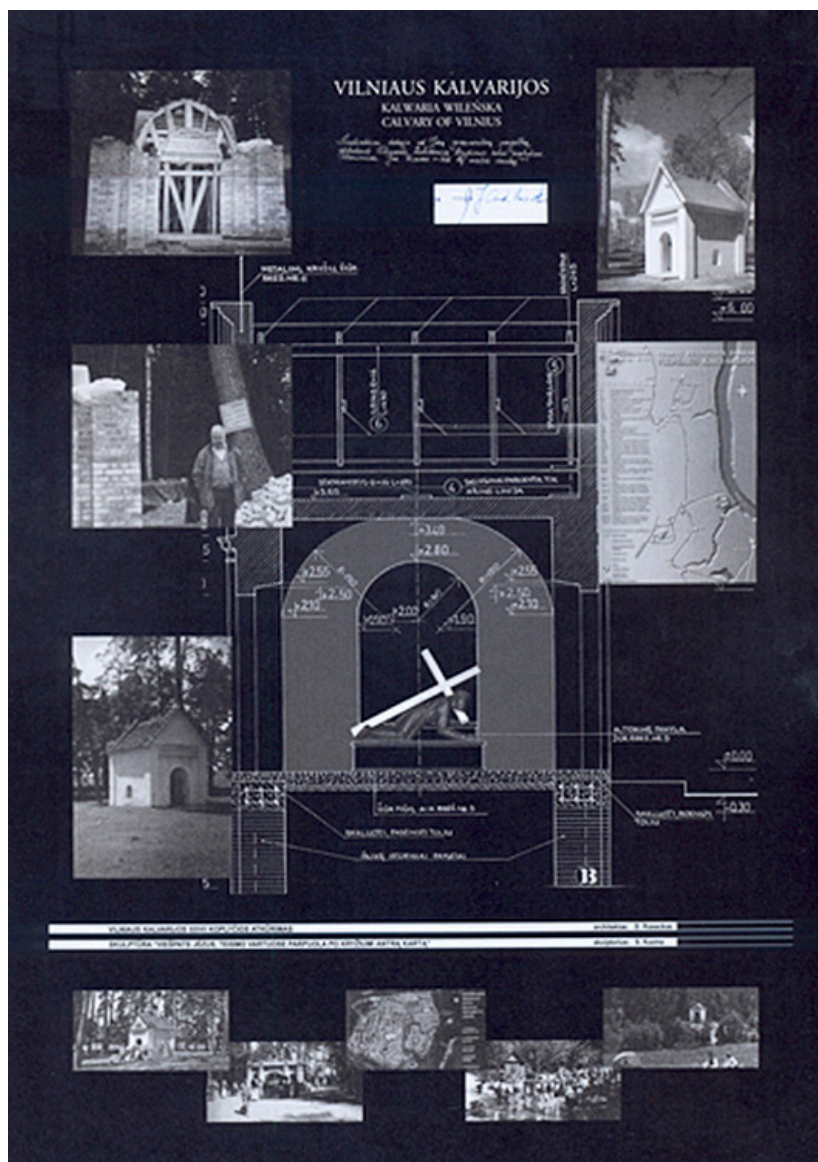
2. Skulptūra prieš restauravimą

Mediena nepažeista kenkėjų, tačiau fragmentiškai patrūnijusi ir suminkštėjusi. Tikėtina, kad į tas vietas nuolat lašėjo vanduo. Nugarinėje figūros dalyje yra medienos nuskilimų ir plyšių. Trūksta kairės rankos nuo peties, dalies dešinės plaštakos, abiejų pėdų pirštų (3 iliustr.). Nėra ir kryžiaus.

Skulptūra daug kartų perdažyta: tirtuose pavyzdžiuose rasta iki šešiolikos dažų sluoksnių. Kaskart buvo perdažoma panašiomis spalvomis: veidas ir plaštakos – kūno spalva, drabužis – raudonai, plaukai ir erškėčių vainikas – rudai. Apatiniuose dažų sluoksniuose naudotas baltas pigmentas švino baltasis, viršutiniuose – cinko baltasis. Tai rodo, kad ankstyvesnieji polichromijos sluoksniai yra

3. Trūkstanti drožybos fragmentai. Dešinioji plaštaka

4. Skulptūros atkūrimo projekto pasiūlymas. Arch. D. Ruseckas, skulpt. S. Kuzma

ankstesni nei XIX a. vidurio, nes nuo šio laiko pradėtas naudoti cinko baltasis pigmentas. Visuose sluoksniuose dažų rišamoji medžiaga yra aliejus. Grunto po daugiasluoksne polichromija sudėtyje nustatyta kreidos, švino baltojo pigmento ir gliutininių klijų su aliejaus priemaiša.

Skulptūros paviršių dengė storas nešvarumų sluoksnis. Tai – lauko dulksės, jose matyti smulkių smėlio grūdelių. Drabužio klostėse ir plyšiuose buvo įstrigusių sudžiūvusių lapų, klevo sėklų. Tarp pagrindo lentų rasta įstrigusi moneta „1 копейка, СССР, 1961 м.“ Taigi skulptūra 1961 metais dar nebuvo paslėpta.

Nuvalius nešvarumus, drėgmės pažeista mediena ir polichromija su tvirtinta akriliniu polimeru. Po pakilusiais nuo medienos dažais buvo susidariusios dulkių sankaupos, dėl to storą neelastingą dažų luobą sunkiai sekėsi priklijuoti prie pagrindo.

Konservavus skulptūrą, kreiptasi į visuomenę tikintis, kad gal atsiras, kas ją atpažins. Atsiliepęs architektas Danas Ruseckas (1955–2009) spėjo, kad skulptūra galėtų būti iš Vilniaus Kalvarijų XXVII Kryžiaus kelio stoties koplyčios. Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotys buvo sprogdinamos ir griauamos 1962–1963 metais. Perspėtas klebonas ką galėdamas įnešė į bažnyčią ar kažkur išvežė. Apie Jėzaus Kristaus, parpuolusio po kryžiumi, skulptūros likimą žinių neliko. Atgavus nepriklausomybę, buvo nuspręsta atkurti Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotis. Architektė Brigita Radvičiūtė, remdamasi istorinėmis nuotraukomis ir archeologiniais tyrimais, suprojektavo sunaikintas koplyčias, istorinių takų sistemas (4 iliustr.). Per dvyliką metų (1990–2002) Kryžiaus kelio stotys buvo atstatytos.

Kai kurių koplyčių atstatymą finansavo privatūs asmenys. XXVII Kryžiaus kelio stoties „Viešpats Jėzus Teismo vartuose, parpuola po kryžiumi antrą kartą“ koplyčios atstatymą fundavo architekto Dano Rusecko šeima. Šioje koplyčioje prieš sunaikinimą yra buvusi medinė po kryžiumi parpuolusio Jėzaus Kristaus skulptūra. Atstatytai koplyčiai pagal išlikusias tarpukario nuotraukas jau buvo užsakyta skulptūros kopija, bet skulptorius Stanislovas Kuzma tęsė sukurti skulptūros modelį, kai pasklido žinia apie VU atrastą skulptūrą (5 iliustr.). Peržiūrėjus išlikusias tarpukario nuotraukas ir atvirukus, abejonių neliko – tai ta pati skulptūra! Skulptūrą atpažino ir tose vietose augusi žurnalistė Julitta Tryk. Pasak jos, skulptūra žmonių buvo labai mėgiama, gausiai lankoma; pavargusiam Jėzui

5. Atkuriamos skulptūros eskizas. Skulptorius S. Kuzma

6. J. Lozinskio nuotrauka, kopija iš knygos „Pamiętka z Kalwarji pod Wilnem“. Nuotrauka gauta iš B. Radavičiūtės

pasistiprinti žmonės palikdavo riestainių, o nuo kryžiaus atsipjaudavo medienos gabalėlį, kuris esą gydęs ligas (6 iliustr.).

ISTORINIAI FAKTAI

1664 m. Vilniaus vyskupas Jurgis Bialozoras fundavo Vilniaus Verkių kalvariją ir bažnyčią, 1669 m. jo įpėdinis Aleksandras Sapiega užbaigė medinės šventovės ir Kryžiaus kelio komplekso statybą. 1772 m. buvo suformuotas dabartinis 35 stočių kalvarijos ansamblio vaizdas su bažnyčia, mūrinėmis koplytėlėmis ir vartais.

Nuo XIX a. šešto dešimtmečio Vilniaus kalvarijų aprašymuose pradedamos minėti koplyčiose esančios skulptūros. Leon Rogalski trumpai apibūdino trijose koplyčiose esamas skulptūras, anot jo, tai nedailūs, šiurkščios drožybos kūriniai. Adomas Honoris Kirkoras pažymi, kad keliose koplytėlėse laikomos žmogaus ūgio Išganytojo statulos, dvi išvardija – tai Kristaus, suklupusio po kryžiumi ir pririšto prie stulpo. Be abejo, čia paminėta nagrinėjama Parklupusio Jėzaus skulptūra.

XX a. I pusės dokumentuose ir literatūroje priskaičiuojamos keturios statulos. 1903 m. išleistoje knygelėje „Kalwarya pod Wilnem“ aprašoma Parklupusio Jėzaus skulptūra, esanti XXIII stotyje (Jėzus parklumpa pirmą kartą) – „iš trijų pusių atviroje koplyčioje stovėjo raudonu rūbu Jėzaus, parklupusio po kryžiumi, skulptūra“. Vėliau, XX a. 3 dešimtmetyje statula perkelta į XXVII stoties antrojo Jėzaus parpuolimo koplyčią, ten ji išbuvo iki Kalvarijų nugriovimo 1962 metais.

VU administracijos sprendimu skulptūra buvo perduota Vilniaus Kalvarijų Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčiai. Nuspręsta ją visiškai restauruoti. Restauravimo darbams einant į pabaigą, restauratorių laukė dar vienas netikėtumas.

Dienraštyje „Lietuvos žinios“ pasirodžius publikacijai apie skulptūros atradimą ir identifikavimą, į Restauravimo centrą paskambinęs pilietis pasidalijo abejone, ar Vilniaus savivaldybės Kultūros paveldo apsaugos skyriuje saugoma medinė nežinomos skulptūros ranka kartais nebus šios skulptūros pamesta kairioji ranka? Skulptūros ranka skyriaus darbuotojų buvo saugoma daug metų, pervežama besikraustant iš vienu patalpų į kitas ir vadinta „geležine Stasiulaičio ranka“, taip prisimenant principingą

paminklosaugininką Juozą Stasiulaitį (1925–2004), kuris laikė ranką kabinate, bet nėra prasitaręs, kokio tai kūrinio fragmentas. Taip netikėtai atsirado ir tikroji kairioji figūros ranka!

Skulptūrai eksponuoti sumontuotas naujas postamentas, kryžius pagamintas iš pušies lentų ir padengtas drėgmei atsparia apsaugine danga su pigmentu (7 iliustr.). Restauruota skulptūra pervežta ir pastatyta koplytėlėje, XXVII Kryžiaus Kelio stotyje prie Vilniaus Kalvarijų Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios (8 iliustr.). Nuo tiesioginių kritulių ją saugo įstiklintos durys. Abiejų vienos prieš kitas esančių koplyčios durų apačia palikta atvira, kad oro cirkuliacija neleistų patalpoje kauptis kondensacinei drėgmei (9 iliustr.).

Taip po daugelio metų, kuriuos gaubia neatskleistos paslaptys, suklupusio po kryžiumi Jėzaus Kristaus skulptūra grįžo į savo istorinę buvimo vietą. Matyt, nebeliko gyvųjų tarpe tų, kurie ją gelbėjo ir rūpestingai slėpė,

7. Išdrožtas naujas kryžius

8. Skulptūra pernešama į XXVII Kryžiaus Kelio stotį prie Vilniaus Kalvarijų Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčios

9. Koplyčioje

nes jie tikrai būtų atsiliepę, atstatant Vilniaus Kalvarijų Kryžiaus kelio stotį. Nieko kol kas nežinoma nei apie skulptūros sukūrimo laiką ir autorių, bažnyčios archyvuose nelikę įrašų.

ATRASTOS IR RESTAURUOTOS EVANGELISTŲ SKULPTŪROS

Tarp pamirštų ir naujai atrastų meno kūrinių – keturios evangelistų ir dvi šventųjų skulptūros iš Šv. Jonų bažnyčios. Šių, kaip ir kitų neabejotinai didelės meninės vertės skulptūrų tolesnį likimą lėmė tai, kad jos tiesiogine šio žodžio prasme buvo iškeltos į dienos šviesą. Turtingą ir painią Šv. Jonų bažnyčios istoriją tyrė ir savo studijoje plačiai aprašė menotyrininkas Vladas Drėma, remdamasis gausia archyvine medžiaga. Jis atributavo kai kuriuos bažnyčioje esamus meno kūrinius, išaiškino daug bažnyčioje dirbusių meistrų vardų. Per ilgą Šv. Jonų bažnyčios istoriją vykusius perstatymus, atnaujinimus, įgijimus ir praradimus ne kartą kito jos fasadas ir interjeras. Pertvarkant koplyčių altorius, į bažnyčią pateko ir daug skulptūrų iš kitų Vilniaus bažnyčių, uždarytų daugiausiai po 1831 m. sukilimo. 1979 m. Šv. Jonų bažnyčioje įrengtas Mokslo muziejus, o patalpas pritaikant muziejaus reikmėms iš bažnyčios išneštos prie bendro skulptūrinio dekoro „nederančios“ skulptūros, išardyti koplyčių altoriai.

10–11. Skulptūros, saugomos patalpoje prie vargonų choro ir bažnyčios rūsyje

Paskutinį kartą restauruojant Šv. Jonų bažnyčią (1972–1979), skulptūros buvo perneštos į rūšį ir pagalbinę patalpą prie vargonų. Šiuos pamirštus ir iš naujo atrastus eksponatus tyrė menotyrininkė dr. Asta Giniūnienė. Ji mini išlikusias dvidešimt dvi skulptūras, saugomas bažnyčios patalpose (10, 11 iliustr.). Tai – keturios alegorinės skulptūros, keturios evangelistų, dvi angelų bei šešios angeliukų skulptūros, penkios šventųjų skulptūros ir nedidelė pranašo Zacharijo skulptūra. Pasak menotyrininkės: „stebuklas, kad skulptūros išliko, tačiau piktnaudžiauti stebuklais ir tikėtis, kad kūriniai patys kaip nors išsigelbės, nebegalima.“

2010 m. įkūrus Vilniaus universiteto muziejų, skulptūromis buvo susirūpinta. Ilgą laiką pagalbinėse patalpose saugotų skulptūrų būklė prieš porą metų buvo įvertinta ir jos viena po kitos pradėtos restauruoti. 2015–2016 metais restauruoti penki Šv. Jonų bažnyčios rūsyje saugoti kūriniai: keturių evangelistų ir Šv. Barboros skulptūros. Plačiau apžvelgiama evangelistų skulptūrinė grupė, kuri datuojama XVIII a. viduriu. Į Šv. Jonų bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčią, įkurtą 1677 m., vėlesnės rekonstrukcijos metu iš uždarytos Augustinų Švč. Mergelės Marijos Ramintojos

12. Šv. Jonų bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčia (1968 m. nuotrauka)

bažnyčios buvo perkeltas didysis ir šoniniai altoriai su architektūriniais elementais, paveikslais bei skulptūriniu dekoru. 1968 m. šios koplyčios nuotraukoje (12 iliustr.) matomos keturios evangelistų skulptūros, tačiau negalima teigti, kad jos priklausė Augustinų bažnyčiai, taip pat neaišku, kada evangelistų skulptūros atsirado Šv. Jonų bažnyčios Šv. Stanislovo Kostkos koplyčioje.

Keturių Evangelistų skulptūrinė grupė datuojama XVIII a. viduriu ir priskiriama vėlyvajam barokui (13, 14, 15, 16 iliustr.). Visoms figūroms trūksta evangelistus apibūdinančių atributų: įprastai vaizduojamų angelų, liūto, jaučio ir erelio, be to, daugumos evangelistų rankos sujungimų vietose atsiklijavusios ir neišlikusios, todėl pagal išvaizdą galime atpažinti tik evangelistą Joną – jauniausiąjį Jėzaus mokinį. Skulptūros priskiriamos vėlyvajam barokui. Profesionaliai iš liepos medienos išdrožtos figūros persmelktos patoso, turtingos drabužių klosčių ritmika. Figūrų vaizdinė pusė modeliuota kruopščiai, o nugara – labai fragmentiškai. Nugarinių skulptūrų pusių apačioje medienoje išdrožtos gilios išdrožos, skirtos figūroms „pasodinti“ ant altoriuje esamų tam tikslui skirtų architektūrinių elementų.

Evangelistų skulptūrų būklė prieš restauravimą buvo labai bloga. Dėl didelės aplinkos drėgmės bažnyčios rūsio patalpose išbrinko klijai, atsilaidavo ir nukrito daugelis priklijuotų detalių (rankos, drabužių klosčių drožybės fragmentai), kai kurios jų buvo išsaugotos ir atkeliavo kartu su savo „šeimininkais“. Viršutinis polichromijos sluoksnis atrodė neautentiškas – visos evangelistų skulptūros, daugiausiai jų drabužiai, buvo padengtos pilka, blizgia, bet smarkiai patamsėjusia danga. Ši danga vizualiai buvo kiek panaši į sidabruotę. Ji derinta kartu su matiniais pilkais dažais, kuriais buvo dekoruotos figūrų galvos, rankų plaštakos bei pėdos ir nugara.

Dėl didelės santykinės drėgmės bažnyčios rūsyje polichromija buvo smarkiai pakilusi nuo medienos pagrindo, labai trapi ir lengvai nubyranti. Be to, skulptūrų paviršius buvo itin nešvarus, padengtas tamsiu dulkių ir kitų nešvarumų sluoksniu. Šių nešvarumų sankaupų buvo gausu ne tik ant paviršių, bet ir nuo medienos pakilusiose ir išs sluoksniavusiose polichromijos vietose.

Atidžiau apžiūrėjus paaiškėjo, kad kai kurių figūrų kojų pirštų neišlikę. Istorijos bėgyje pirštai buvo rekonstruoti: gana kruopščiai sumodeliuoti iš

13. Skulptūra „Nežinomas evangelistas“
prieš restauravimą

15. Skulptūra „Evangelistas Jonas“ prieš
restauravimą

14. Skulptūra „Nežinomas evangelistas“
prieš restauravimą

16. Skulptūra „Nežinomas evangelistas“
prieš restauravimą

gipso ir prikalti nedidelėmis metalinėmis vinutėmis, kurios buvo smarkiai pažeistos korozijos (17 iliustr.). Nubyrėjęs polichromijos sluoksnis daug kur atvėrė pliką medieną, o nubyrėjęs viršutinis sluoksnis – gelsvai baltą gruntą arba ankstesnį gelsvai baltų dažų sluoksnį. Kai kur blizgus pilkas plonas viršutinis sluoksnis buvo atsiskuoksniaęs ir nubyrėjęs nuo po juo esančio, kuris vizualiai atrodė panašus į auksuotę.

Atlikus tyrimus paaiškėjo, kad pirminis skulptūrų dekoravimas buvo polimentinis auksavimas, tačiau šis dekoras išlikęs labai fragmentiškai. Vėliau skulptūros buvo uždažytos arba kitaip dekoruotos kelis kartus. Galvų, plaštakų ir pėdų srityse ant baltų dažų yra viršutinis labai plonas

17. Skulptūros fragmentas prieš restauravimą

18. Polichromijos tvirtinimas

šviesiai pilkų dažų sluoksnelis. Figūrų drabužių srityje ant baltų dažų yra skaidrus raudonas lako sluoksnelis, ant kurio kloti aliuminio lakšteliai. Šis vėlyvasis sidabruotę primenantis sluoksnis aptiktas visų keturių evangelistų skulptūrų dekore.

Pirmiausiai teko sutvirtinti ir prie medienos priklijuoti trapią ir byrančią polichromiją. Klijų prisotintas gruntas atsargiai, žingsnelis po žingsnelio, kartu su dažais paklijuotas prie pagrindo (18 iliustr.). Sutvirtinus polichromiją, pašalinti uždažymų sluoksniai, esantys figūrų galvos, rankų plaštakų ir pėdų srityse, nes pilki asfalto spalvos dažai niekaip nesiderino su turtinga barokine evangelistų drožyba. Aliuminio lakštelių dangos, dekoruojančios evangelistų drabužius, nuspręsta nešalinti, nes po ja esantys sluoksniai buvo išlikę labai fragmentiškai. Sujungimų vietose atsipalaidavusios medinės skulptūrų detalės: rankos, plaštakų, knygų, drabužių klosčių dalys – mediniais kaiščiais buvo įtvirtintos ir įklijuotos į savo vietas (19 iliustr.). Iš liepos medienos išdrožti ir sumontuoti smulkūs trūkstami drožybos fragmentai: rankų pirštų dalys, drabužių klosčių intarpai.

19. Suklijuojamos atsipalaidavusios detalės

20. Restauruota skulptūra „Nežinomas evangelistas“

22. Restauruota skulptūra „Evangelistas Jonas“

21. Restauruota skulptūra „Nežinomas evangelistas“

23. Restauruota skulptūra „Nežinomas evangelistas“

Buvo atlikti žvalgomieji zondai. Po aliuminio lakštelių danga vietomis atsivėrė dar viena fragmentiškai išlikusi auksuotės danga.

Atvira mediena gruntuota restauraciniu gruntu, nuspalvintu geltonos ir rudos spalvos pigmentais – spalva taikyta prie po aliuminio lakšteliais esančio šilto atspalvio šviesaus gelsvai rusvo dažų sluoksniu. Šiuo gruntu vienu dviem sluoksniais lygiai padengti atviros medienos plotai, visiškai nepriauginant grunto iki polichromijos paviršiaus lygio. Tokiu būdu gruntu padengus neišlikusių fragmentų vietas, mechaniškai sutvirtinta lengvai pažeidžiama išlikusi skulptūrų polichromija. Skulptūrų dekorui įgijus spalvinio vientisumo, atsiskleidė šių puikių vėlyvosios barokinės drožybos kūrinių grožis (20, 21, 22, 23 iliustr.).

Susirūpinęs dėl išlikusių skulptūrų būklės, V. Drėma rašė, kad jas skubiai reikia apsaugoti ir konservuoti, o vėliau eksponuoti kuriame nors tuščiaje bažnyčios altoriuje. Restauruotos evangelistų ir Šv. Barboros skulptūros šiuo metu eksponuojamos vienoje iš Šv. Jonų bažnyčios koplyčių – Šv. Barboros (auksakalių cecho) koplyčioje. Kadangi altoriaus, kuriam kažkada skulptūros priklausė, neišliko, ši bažnyčios erdvė – puiki vieta restauruotoms skulptūroms, čia jas vėl galės pamatyti Šv. Jonų bažnyčios ir Vilniaus universiteto muziejaus lankytojai.

LITERATŪRA

- Bulotaitė Nijolė, „Universitas Vilnensis“. VU, 2009-04-07. *Kristaus skulptūros atsiradimas fakultete – galvosūkis istorikams*.
- Dmochowska Emma, *Kalwarya pod Wilnem* / przez Emma Jeleńska, Wilno: Zawadzki, 1903, p. 42–44.
- Drėma Vladas, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997.
- Giniūnienė Asta, Pamištas skulptūrų rinkinys Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčioje, in: *Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai*. Sudarė Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 229–240.
- Giniūnienė Asta, Kruopaitė Laima, Šiaulys Alfonsas, Vilniaus Kalvarijų Parpuolusio Jėzaus skulptūra: istorija, restauravimas, ikonografija ir sklaida, *Kultūros paminklai*, 2011, Nr. 16, sud. Juozas Bardauskas, Vilnius: Savastis, p. 89–106.
- Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 155–156.
- Kruopaitė Laima, Šiaulys Alfonsas, *Nežinomas Lietuvos skulptorius, skulptūra „Jėzus Kristus“*,

- kilnojamojo kultūros paminklo restauravimo pasas, LDM, P. Gudyno restauravimo centro archyvas, 2008.
- Łoziński Jozef, *Pamiętka z Kalwarji pod Wilnem*. 1937 m. Lukšėnienė Janina, Makuška Ričardas, *Gamtinės kilmės rišikliai ir plėvėdariai dailės kūrinių ir restauravimo technologijose*. Muziejinių eksponatų priežiūra, II dalis: Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai, Vilnius, 2009, p. 398–412.
- Mičiulienė Jūratė, *Atsirado tikroji Kristaus ranka*, in: Dienraštis „Lietuvos žinios“, 2010-07-031.
- Pamiętka z Kalwarji pod Wilnem / z fotografii Józefa Łozińskiego. Warszawa: Druk. i lit.pf. Jan Cotty, [1924]. Tryk Julitta, Odnalazł się Chrystus Upadły pod Krzyżem, in: *Kurjer Wileński*, 2010, Nr. 15, l. 1, 9.
- R. L. [Leon Rogalski], Kalwarya Werkowska, *Pamiętnik religijno moralny*, Warszawa, 1857, t. 32, p. 250–251.
- Vilniaus Kalvarijos*. Sudarė kun. K. Latoža, Vilnius, UAB Adomo Jakšto spaustuvė, 2002, p. 19–32, 128.
- Vilniaus Verkių Kalvarijos*. Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2004, p. 1–48. [2010-09-13], www.vtv.lt Vilniaus universitete rasta suklupusio Kristaus skulptūra sugrįžta į Kalvarijas.
- [2010-09-09], naujienos.vu.lt, Kristaus skulptūros kelias – iš universiteto į Kalvarijas.
- [2010-09-07], www.vilniauskalvarijos.lt, Po kryžiumi parpuolusio Kristaus statula sugrįžo į Kalvarijas.

MOKSLINĖ KOMUNIKACIJA VILNIAUS UNIVERSITETE 1823–1832 METAIS (REMIANTIS VILNIAUS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS DIENYNU)

PROF. DR. ARVYDAS PACEVIČIUS

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas

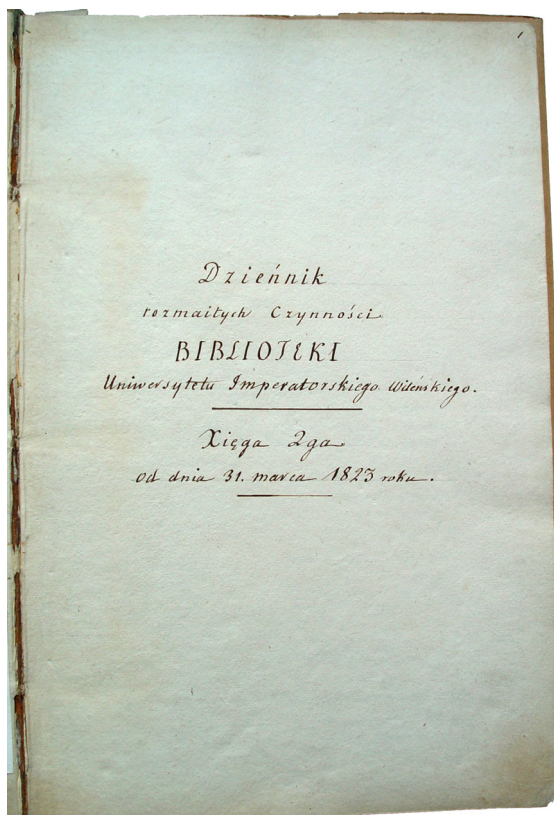
Straipsnyje, remiantis Vilniaus universiteto (VU) bibliotekos (VUB) dienynu (1823–1831), aptariama mokslinės informacijos sklaida ir mokslininkų socialiniai ryšiai paskutiniiais VU, uždaryto 1832 m., gyvavimo dešimtmečiais. Tyrimo metu nustatyta, kad VUB, teikdama paslaugas, įtraukdavo aktyvesnius mokslo bendruomenės narius į aktualios lektūros komplektavimą, kurio operatyvumui didele kliūtimi tapo paskesnioji (represinė) įvežamų iš užsienio leidinių cenzūra, taip pat varginančios muitinės procedūros (pavyzdžiui, knygų siunta iš Berlyno karališkosios bibliotekos Smalinekų muitinėje, Prūsijoje, išbuvo lygiai dvejus metus – nuo 1828 m. gegužės 31 d. iki 1830 m. gegužės 31 d.). VU mokslininkai, ypač gamtos, tikslųjų ir medicinos mokslų atstovai (Mykolas Pelka-Polinskis, Johanas Volfgangas, Liudvikas Bojanus, Eduardas Eichwaldas, Juozapas Jundzilas, Feliksas Rimkevičius ir kt.), pasinaudodami turimais socialiniais ryšiais ir naujais komunikacijos kanalais – pavyzdžiui, W. Graefės Sankt Peterburge knygynu, formavo naujausiais ir aktualiais tyrimais grįstus informacijos šteklius, kurie tapo pagrindu rengiant paskaitas, leidžiant vadovėlius, atliekant fundamentinius ir taikomuosius tyrimus. Be tarpininkavimo įsigyjant (perkant) naujus mokslo darbus, VU profesūra dalyvavo aukcionuose įsigyjamų leidinių vertinimo procedūrose (ekspertizėje). Pavyzdžiui, prof. Ignotas Danilavičius 1824 m. vertino teisės knygas atsirenkant jas VUB iš Tartu universiteto prof. Christiano Friedricho Lampe'š bibliotekos. Apskritai teisininkai, filologai, istorikai (kartu su VU bibliotekininkais Gotfrydu Ernestu Grodeku, Simonu Žukovskiu ir Liudviku Sobolevskiu) buvo iniciatyvūs įsigyjant knygų rinkinius *in corpore* Tiubingene, Berlyne, Gdanske ir kt. Humanitarai buvo aktyvūs knygų mainų su VUB dalyviai (Joachimas Lelevelis, I. Danilavičius, Ignotas Onacevičius), nors dažnai knygomis keisdavosi ir matematikas M. Pelka Polinskis. Knygų mainuose dalyvavo ir Vilniaus universiteto garbės daktarai (Mykolas Chlevinskis), nors daugiau prisidėjo dovanodami autorinius darbus (Leopoldas Augustas Warnkönigas, Giorgio Santi, Sebastiano Ciampi, Valeriano Luigi Brera). VU vadovybė skatino ir knygų pirkimą iš akademinės bendruomenės narių. Mirties atveju už parduodamas asmenines bibliotekas buvo išmokamos solidžios kompensacijos profesorių šeimų nariams – Jono Andriaus Lobenveino, Stepono Stubelevičiaus, Augusto Bécu ir kt. Knygas mokslininkai parduodavo atvykę iš mokslinės kelionės (Stanislovas Čerskis, Janas Znoska),

išvykdami į stažuotę (M. P. Polinskis), palikdami VU dėl politinių motyvų (I. Danilavičius, J. Lelevelis). Besirengdamas iš Lietuvos išvykti 103 tomus iš asmeninės bibliotekos 1823 m. per tarpininkus VUB už 223 sid. rub. pardavė prof. Jozefas Frankas, tačiau aktualiausius veikalus išsivežė į Italiją. Vertingų knygų VU įsigijo iš prof. L. Bojanaus, kuriam 1824 m. buvo leista vykti gydytis į Darmštatą. Pirmoji knygų dalis nupirkta 1823 m. spalio 31 d. – iš viso 21 vnt., o kitas knygas VUB gavo kartu su L. Bojanaus puoselėtų Zoologijos kabineto (1827 m. rugsėjo 12 d.) ir Veterinarijos mokyklos (1829 m. liepos 29 d.) rinkiniais. Dalis Bojanui priklausiusių ir paskirtų VU knygų kartu su VUB dubletais 1829 m. vasario 28 d. iškeliavo į Helsinkio universitetą, kur tebesaugomos. Taigi VU įvairiomis priemonėmis, taip pat administracinėmis, buvo skatinama greitesnė informacijos apykaita, komplektuojant naujausius mokslo veikalus taikytos įvairios priemonės, įtraukiamas didelis akademinės bendruomenės ratas. Kita vertus, dideliu mokslinės komunikacijos trukdžiu tapo cenzūra. VU profesoriai dalyvavo ne tik Cenzūros komiteto, vertinusio išleidžiamas knygas, veikloje, bet ir žodiniu rektoriaus Vaclovo Pelikano nurodymu atlikdavo naujų mokslo žurnalų, ypač medicinos, ekspertizę (Konstantinas Prorcijanka, Vincentas Herberskis, Mikalojus Mianovskis). Tarp gautų mokslo žurnalų, kurie remiantis Draudžiamų leidinių sąrašu buvo išimti iš apyvartos, paminėtini: *Révue encyclopédique* (išimtas 1826 m. spalio 6 d.), *The Edinburgh Review or Critical Journal* (išimtas 1826 m. rugpjūčio 30 d.). Cenzūros nederėtų tapatinti su mokslinių veikalų kokybiniu vertinimu, kurį rengė M. P. Polinskis, E. K. Eichvaldas ir kt. Kaip kuriozinį atvejį galima paminėti kylančios mokslo žvaigždės Džono Daltono, pagrindusio modernią atomo teoriją, veikalo „Nauja chemijos filosofijos sistema“ (*A new system of chemical Philosophy*, Manchester, 1808–10) dovanojimą VU. Apie šią knygą, kurioje būta autorinės dedikacijos, nieko nežinota iki 1827 m. rugpjūčio 29 d., kai kartu su periodiniais leidiniais ji buvo perduota VUB iš VU kanceliarijos. Kas naudojosi šiuo darbu, nėra žinoma, bet akivaizdu, kad VU mokslo bendruomenė ištisus 20 metų negalėjo susipažinti su mokslinę revoliuciją paskatinusiu veikalu. Platesnė mokslinės komunikacijos analizė siejant ją su socialinių tinklų sąveika, mokslinės informacijos turiniu, taip pat VU garbės daktarų indėlio į mokslo žinių sklaidą Vilniuje, Lietuvoje ir Europoje aptarimas galėtų būti atskiro svarstymo tema.

Vilniaus universiteto istorija, kultūros ir mokslo paveldas pastaraisiais metais sulaukė nemažai dėmesio, išleisti įspūdingi „Vilniaus universiteto istorijos bruožai“, „Vilniaus universiteto turtai istorijos skersvėjuose“ (Alma Mater Vilnensis, 2012, 2016). Tačiau tiek šiuose, tik kituose Vilniaus universiteto istoriją nagrinėjusių autorių darbuose stinga įžvalgų apie akademinės bendruomenės vaidmenį, dalyvavimo mokslinėje komunikacijoje laipsnį ir funkcijas. Ji čia suprantama kaip mokslininkų tarpusavio ryšiai, keitimasis moksline informacija ir naujomis žiniomis apie

tyrimus efektyviai ir operatyviai panaudojant esamą institucinę, socialinę ir informacinę infrastruktūrą. Kalbant apie komunikaciją neįmanoma apeiti mokslinių žinių sklaidos kanalų, formatų, tarpininkų klausimo. Teoriniu lygmeniu yra skiriama mokslo (mokslas visuomenei) ir mokslinė (mokslas mokslui) komunikacija. Šiame tekste atsiribojama nuo mokslo populiarinimo problematikos, kuri pasirinktame šaltinyje – Vilniaus universiteto bibliotekos dienyne – atsispindi netiesiogiai ir fragmentiškai. Beje, mokslo populiarinimą Vilniaus universitete dar 1992 m. yra savo darbe nagrinėjusi Aldona Prašmantaitė (Prašmantaitė, 1992). Mano dėmesio objektas yra mokslininkų socialiniai ryšiai ir tarpininkų vaidmuo keičiantis mokslinė informacija. Pagrindiniai klausimai, kuriuos čia norima aptarti, yra tokie: kaip vyko mokslinių žinių apykaita Vilniaus universitete paskutiniaisiais jo gyvavimo XIX amžiuje dešimtmečiais? Kokias inovatyvias paslaugas taikė ir teikė mokslininkams Vilniaus universiteto biblioteka? Kokių buvo mokslinės komunikacijos trukdymų?

Šaltinis, kuriuo čia remiamasi, yra „Vilniaus universiteto bibliotekos dienyne“ (1823–1832) (*Dziennik rozmaitych Czynności*, 1823; toliau – *Dienynas*) – savitas institucinės veiklos dienoraštis, kuriame diena iš dienos buvo fiksuojami svarbiausi su Vilniaus universiteto bibliotekos (VUB) ir universiteto (VU) gyvenimu susiję įvykiai (1 iliustr.). Jame, be sausos dalykinės informacijos (kas ir ką dovanojo VUB, iš kokių knyginių išsigyta mokslinė literatūra, kokie raštai gauti iš VU vadovybės), dažnai pateikiama ir rašančiojo (bibliotekininkų Kazimiero Kontrimo, Liudviko Sobolevskio, Aleksandro Viktoro Bohatkevičiaus, Adomo Benedikto Jocherio) subjektyvių pastabų, nuomonių, kartais nuspalvintų emocijomis. Antai iškalbingas A. Bohatkevičiaus komentaras, atspindintis mokslinio palikimo paveldėjimo kultūrą: „1830 m. naktį iš liepos aštuntos į devintąją dieną mirus bibliotekininkui Liudvikui Sobolevskiui iš jo skolintų Vilniaus universiteto bibliotekai knygų nerasta [Joachimo] Lelevelio *Dviejų bibliografijos knygų* antrojo tomo. O asmeninius Sobolevskio rankraščius, tarp kurių vertingiausi buvo [Felikso] Bentkovskio *Lenkų literatūros* papildymai, penkiose knygos in 4to [quarto, t. y. ketvirtainio formato] įrišti, prieš pat mirtį nugvelbė (podchwycil) Sobolevskio svainis Juozapas Milanovskis, taigi Vilniaus universiteto biblioteka jokio rankraščinio palikimo negavo (spadków piśmiennych niedostala)“

1. „Vilniaus universiteto bibliotekos dienyno“ (1823–1832) antraštinis lapas, LVIA, F. 721, ap. 2, b. 74

(Dienynas, lap. 55v.). Vėliau Sobolevskio rankraščius iš jo šeimos nupirko Juozapas Zavadzakis ir jais remiantis buvo parengtas fundamentalus tritomis A. Jocherio veikalas „Bibliografinis-istorinis literatūros ir mokslų Lenkijoje vaizdas“ (Vilnius, 1840–1857) (Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, T. 1, 1840; T. 2, 1842; T. 3, 1857). Mokslinių žinių apykaitos ir mokslinės tinklaveikos požiūriu reikšmingi *Dienyno* įrašai, atspindintys profesorių ir kitų VU bendruomenės narių tarpininkavimą įsigyjant mokslinius veikalus knygynuose ir gautą atlygį. Pavyzdžiui, „1830 m. liepos 27 d. profesoriumi Johanui Volfgangui su-

mokėtas 16 sidabro rublių atlyginimas už knygininko W. Graefo knygas, atgabentas iš Peterburgo ir 1829 m. gruodžio 31 d. atiduotas Vilniaus universiteto Bibliotekai“ (Dienynas, lap. 56r.). Dienyno įrašai taip pat praneša apie parduotus arba dovanotus VUB rinkinius. Antai 1823 m. spalio 31 d. VUB gavo ir įtraukė į katalogą 21 knygą, nupirtą iš prof. L. Bojanaus pageidaujant prof. Juozapui Goluchovskiui, įvertintą 25 sid. rub. (Dienynas, lap. 5v.); 1823 m. liepos 9 d. į VUB Jonas Abichtas, Medicinos klinikos profesoriaus padėjėjas, atnešė knygas, atrinktas iš prof. Juozapo Franko bibliotekos – iš viso 103 tomus, kurie įvertinti 223 sid. rub. (Dienynas, lap. 3v.); 1828 m. gegužės 8 d. iš kolegijos asesoriaus Ignoto Onacevičiaus nupirktą vertingą ir Numizmatikos kabinetui labai reikalingą knygą (Johann Hübners *Genealogische Tabellen*, Leipzig, 1725–33), vietomis papildyta paties Onacevičiaus pastabomis [t. y. su savininko marginalinėmis pastabomis – A. P.] (Dienynas, lap. 32v). Tarp dovanotų rinkinių paminėtini prof. Stepono Stebelevičiaus 23 tomiai knygų, kuriuos perdavė jo žmona Aleksandra, VU bibliotekai atiduoti 1823 m. gruodžio 29 d. (Dienynas, lap. 7r.) ir kt. (Pamirštoji mecenatystė, 2010). Dar viena Dienyno įrašų kategorija byloja apie profesūros mainus su VUB. Pavyzdžiui, 1823 m. gegužės 18 d. mainais iš prof. Joachimo Lelevelio VUB gavo devynis tomus daugiausiai naujų Krokuvoje išleistų spaudinių, o už tai jam atidavė devynis dubletų tomus (Dienynas, lap. 2v.); 1824 m. sausio 20 d. prof. Mykolui Pelkai Polinskiui iš dubletų atiduoti keturi tomai už VUB fondus papildžiusius dešimt tomų (Dienynas, lap. 7v.). Taip pat Dienyno įrašai atskleidžia keliaujančių bukinistų (daugiausiai žydų) vaidmenį aprūpinant VU retesnėmis, sunkiai gaunamomis ir netgi uždraustomis knygomis. Antai 1830 m. rugpjūčio 31 d. iš prekiaujančio senovinėmis knygomis Rubeno Rafalovičiaus įsigytas Stanislovo Konarskio veikalas *O skutecznych Rad sposobie albo o utrzymywaniu ordynaryinych Seymów* (Varšuva, 1760–63), už kurį užmokėtas 1 sid. rub. (Dienynas, lap. 56v.). Aptariamas Dienynas pradėtas pildyti 1823 m. kovo 1 d. (įrašas apie gautą VU vadovybės 1823 m. vasario 27 d. protokolo išrašą, raginantį taupyti lėšas), o baigtas jau po VU uždarymo 1832 m. gruodžio 6 d. įrašu apie tai, kad Vilniaus gimnazijos mokytojas Zigmantas Bartoševičius bibliotekai dovanuoja darbelį (*pisemko*) *De latina orthographia* (Vilnius, 1831), kurį išleido savo lėšomis. Iš viso Dienyne palikta daugiau kaip 1 000 įvairios

apimties ir turinio įrašų. Mokslinės komunikacijos požiūriu svarbūs įrašai, atskleidžiantys ne tik Abiejų Tautų Respublikos (ATR) paveldo (vadinamųjų senienų) telkimą, bet ir mėginimus įsigyti ir panaudoti tyrimuose naujausius mokslo darbus.

1. MOKSLINĖS INFORMACIJOS MAINAI IR PROFESŪRA

VU bendruomenė, ypač profesūra, aktyviai dalyvavo atnaujindama mokslinės informacijos išteklius, turtino bibliotekos fondus ne tik dovanodama ATR laikus menančius ir pilietinę savimonę žadinančius darbus – rankraščius, spaudinius, meno kūrinius, archeologinius ir numizmatinius objektus (Pamirštoji mecenatystė, 2010), bet ir keisdamasi aktualiais mokslo darbais, tarpininkaudama įsigyjant naujausią lektūrą. Galima įžvelgti keletą šių mainų ir pirkimų strategijų: 1. VUB fondų ir akademinės bendruomenės asmeninių rinkinių atnaujinimas keičiantis knygomis; 2. VU aktualių knygų pirkimas iš akademinės bendruomenės narių; 3. Mokslininkų tarpininkavimas įsigyjant naujausią mokslinę literatūrą iš knygų prekeivių; 4. Mokslo darbų ekspertavimas kokybės ir atitikties cenzūros reikalavimams požiūriais.

1.1. TARPININKAVIMAS

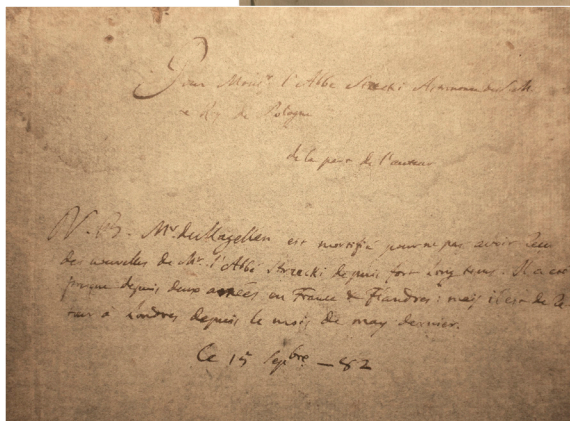
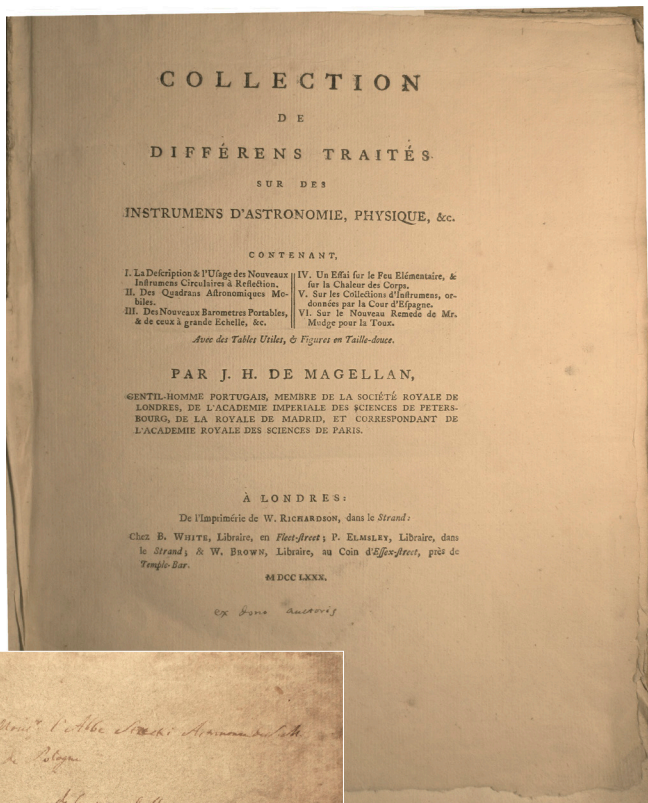
Tarp knygų prekybininkų, aprūpindavusių VU moksliniais leidiniais, be istoriografijoje žinomų knygų „agentų“ Friedricho Moritzo, Emmanuelio Glücksbergo, Zawadzkių, aptariamame Dienyne dar minimi knygininkai Wolfas Memelyje, Sommerbrodtas Berlyne, Hewelke Rygoje, Vossius Leipcige, Gerhardas Gdanske ir kt. Aptariamam laikotarpiu tiekiant VU moksliniu požiūriu aktualias knygas itin išaugo knygininko Sankt Peterburge W. Graefės (Gräff, literatūroje dar vadinamas Grafe, Grefu) vaidmuo. Jam Rusijos imperijos sostinėje tarpininkavo profesoriai Eduardas Eichwaldas, jau minėtas J. F. Volfgangas, botanikas Juozapas Jundzilas, chemikas Feliksas Rimkevičius ir kt. Antai E. Eichwaldas 1828 m. vasario 28 d. iš Peterburgo atsiuntė 14 tomų gamtos istorijos, zoologijos knygų, kainavusių 292 rub. asignacijomis (Dienynas, lap. 30v.). 1828 m. birželio 23 d. Eichwaldas nuo Graefės VUB perdavė dar tris knygas, tarp jų *System der vergleichenden anatomie von J. F. Meckel* (Halle, 1824–25) ir *Gegenwärtiger*

Kriegsschauplatz zwischen den Russen und Persern jenseits des Caucasus, oder, Beschreibung Georgiens von Jean François Gamba (Leipzig, 1827) (Dienynas, lap. 34v.). E. Eichwaldas, naudodamasis Graefės „kanalu“, 1829 m. liepos 5 d. VU parūpino populiaraus ir botanikos mokslininkams itin aktualaus tęstinio leidinio *Commentationes Societatis Regiae Scientiarum Gottingensis Recentiores* 5-tą (išleistas 1823 m.) ir 6-tą (išleistas 1828 m.) tomus (kainavo 73 rub. asignacijomis) (Dienynas, lap. 43v.). VU botanikos sodo vedėjas J. Jundzilas iš Graefės knygyno Sankt Peterburge 1828 m. kovo 7 d. atgabeno septynias botanikos knygas, tarp jų žymaus gamtininko Lorenzo Okeno (1779–1851) *Lehrbuch der Naturgeschichte* (1813–1826) 1-ąjį tomą, skirtą mineralogijai (Leipcigas, 1823) ir 2-ojo tomo, skirto botanikai, 2-ąją dalį, tomo pavadinimas *Mark- und Stamm-Pflanzen* (Jena 1825). Be to, Jundzilas perdavė VUB tiksliau neapibūdintą „Atlasą, pridėtą prie Loudono veikalo apie sodininkystę“ [greičiausiai čia minimas autorius yra škotas John Claudius Loudon – A.P.], o visi atvežti leidiniai kainavo 135 rub. asignacijomis (Dienynas, lap. 31r.). F. Rimkevičius 1828 m. kovo 24 d. VUB perdavė penkias knygas (Pierre-François Olive Rayer, *Traité théorique et pratique des maladies de la peau*, t. 1–2, Paris, 1824–26; Léon Rostan, *Cours de médecine Clinique*, Paris, 1824–27; Carl Ignatius Lorinser, *Die Lehre von den Lungenkrankheiten*, Berlin, 1824 ir kt.), reikalingas jo dėstomiems terapijos ir fiziologijos kursams, įsigytas Graefės knygyne už 73 rub. ir 50 kap. asignacijomis (Dienynas, lap. 31v.). Chemikas Ignotas Fonbergas, ketinantis gludinti švedų kalbos žinias, 1828 m. liepos 9 d. VUB perdavė dvi iš Graefės atgabentas knygas – *Neues schwedisch-deutsches und deutsch-schwedisches Handwörterbuch von Heinrich* (Stralsund, 1826) ir *Kurze aber vollständige leichtfassliche Schwedische Sprachlehre, nebst einem kleinen Wörterbuche und Gesprächen von D. G. F. H.* (Hamburg, 1807 arba 1809) (Dienynas, lap. 34v.). J. F. Volfgangas 1829 m. gruodžio 31 d. VUB perdavė iš Graefės atgabentus keturis veikalus, iš jų *Repertorium für die Chemie als Wissenschaft und Kunst von Rudolf Brandes* (1 tomas, Hanoveris, 1826; 2 tomas, Hanoveris, 1828) ir *Organographie végétale ou description raisonnée des organes des Plantes par Augustyn Pyramus De Candolle* (t. 1–2, Paryžius, 1827) (Dienynas, lap. 48v.). Panašiai užsienyje įsigyjant brangius meno albus ir paveikslus Italijoje dažnai tarpininkavo prof. Juozapas Saundersas.

Antai 1825 m. gruodžio 23 d. padedamas Saunderso Rygos pirklys Hewelke atgabeno ne tik knygas, bet ir 12 raizinių bei 8 Rafaelio paveikslus, „paimtus [Jono] Rustemo, o dabar saugomus kuratoriaus [Nikolajaus] Novosilcevo bute“ (Dienynas, lap. 18r.). Minėti „paveikslai“ – tai greičiausiai estampai (grafikos kūriniai, autoriniai atspaudai), tarp kurių minimos ir Rafaelio graviruotos kompozicijos (Alma Mater Vilnensis, 2016, p. 166). Saundersas taip pat tarpininkavo VUB komplektuojant tęstinį daugiatomį veikalą *Raccolta di lettere sulla Pittura, scultura ed architettura, pubblicata da Gio Bottari e continuata da Stefano Ticozzi* (Milanas, 1822–1825), kurio aštuntąjį tomą 1827 m. gruodžio 15 d. atgabeno knygininkas Moritzas (Dienynas, lap. 29v.). Taigi VU mokslininkai, ypač gamtos ir medicinos mokslų atstovai, aktyviai prisidėjo prie profilinio VUB komplektavimo, formavo naujausiais ir aktualiais tyrimais grįstus informacijos išteklius (dauguma įsigytų knygų – vos prieš 1–3 metus išleisti mokslo darbai), kurie tapo pagrindu rengiant paskaitas, leidžiant vadovėlius, atliekant fundamentinius ir taikomuosius tyrimus. Pavyzdžiui, I. Fonbergui švedų kalbos žinios praverė rengiantis didelio populiarumo sulaukusioms chemijos paskaitoms, kuriose studentus supažindindavo su naujausiais šios mokslo srities laimėjimais, taip pat rašant gerai įvertintą vadovėlį „Chemija, pritaikyta menams ir amatams“ (Vilnius, 1827–29) (Alma Mater, 2012, p. 452; 591). O štai J. Jundzilo įsigytas *Lehrbuch der Naturgeschichte* primena ryšius tarp VU mokslininkų ir L. Okeno, kurio *Naturphilosophie* idėjas išpažino Vilnių visoje Europoje garsinęs prof. L. H. Bojanus (Edel, Liudvikas Heinrichas Bojanus, p. 23). Beje, J. Jundzilo ir E. Eichvaldo aktyvią veiklą ieškant naujų veikalų Sankt Peterburge galima paaiškinti tuo, kad, Stanislovui Bonifacui Jundzilui išėjus į emeritūrą, pirmajam 1823 m. vasarą buvo patikėta VU botanikos rinkinių globa, o antrasis nuo 1827 m. prižiūrėjo Zoologijos ir Zooanatomijos kabinetų kolekcijas (Alma Mater, 2016, p. 144; 201). Kita vertus, paskutiniu VU gyvavimo dešimtmečiu vyko akademinių padalinių, įvairių komitetų knygų rinkinių centralizavimas, todėl knygų komplektavimo kontrolę perėmė VU vadovybė ir VUB įtraukdamą įsigytus leidinius į pagrindinį katalogą. Tokiu būdu 1825 m. gruodžio 9 d. VUB gavo knygų ir smulkiųjų spaudinių, kurie nebebuvo aktualūs, iš Astronominės observatorijos (Dienynas, lap. 18r.). Matyt, iš šio rinkinio tarp dubletų atsidūrė leidiniai su gamtos mokslų atstovo portugalo Magelano (Jean Hyacinthe

de Magellan, 1723–1790) donaciniais įrašais astronomui Andriui Strec-kiui (Andrej Strzecki, 1737–1797), dabar saugomi Suomijos nacionalinė-je bibliotekoje (2 iliustr.). 1829 m. lapkričio 23 d. dekanas M. P. Polinskis VUB atidavė 110 vnt. knygų, kadaise priklausiusių Komitetui, leidusiam

2. Veikalo *Collection de Différens Traités par J. H. Magellan* (Londonas, 1780) antraštinis lapas su rankraščiu įrašu apie autoriaus dovaną *Ex dono auctoris*, Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 158. II. 1.

Magelano (Jean Hyacinthe de Ma-gellan, 1723–1790) donacinis įrašas VU astronomui Andriui Strec-kiui (Andrej Strzecki, 1737–1797) knygoje *Collection de Différens Traités par J. H. Magellan* (Londo-nas, 1780), Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 158. II. 1.

„Labdaros naujienas“ (Dzieje Dobroczynności) (Dienynas, 47v.). 1829 m. sausio 11 d. į VUB įsiliejo Gydytojų instituto (Instytut skarbowy lekarski) 3842 tomai knygų, nors šis rinkinys (vėliau vadintas *Medicinos instituto biblioteka*) iki pat VU uždarymo išsaugojo autonominių kolekcijos statusą (Dienynas, 67v.). Rinkinio perėmimą kuravo ką tik priimtas į darbą bibliotekininkas Norbertas Alfonsas Kumelskis (Dienynas, lap. 39v; 40r.). Panašiai 1829 m. buvo perimtos Veterinarijos mokyklos ir Botanikos sodo knygos (daugiau žr. 1.2 skirsnyje apie L. Bojanų).

Kaip tarpininkavimą galima vertinti ir mokslinę-dalykinę ekspertizę, kurioje dalyvavo VU dėstytojai VUB įsigyjant knygų rinkinius aukcionuose. Pavyzdžiui, teisės knygų ekspertu yra tekę būti prof. I. Danilavičiui atsirenkant jas 1824 m. pagal katalogą iš Tartu universiteto prof. Christiano Friedricho Lampe's bibliotekos (daugiau žr. skirsnyje 1.3 „Knygų mainai“). Vėliau įsigyjant knygas aukcionuose iniciatyvą rodė VUB bibliotekininkai, ypač L. Sobolevskis, – jis 1827 m. sausio 5 d. pateikė VU vadovybei argumentuotų prašymų įsigyti 560 tomų teisės knygų rinkinį Tiubingene ir antikvaro Sommerbrodto Berlyne siūlomą 237 knygų rinkinį (Dienynas, lap. 24r.; 26v.).

1.2. PIRKIMAS-PARDAVIMAS

Įsigyjant VU akademinės bendruomenės rinkinius galima įžvelgti keletą strategijų. Dažnai buvo perkamos mirusių profesorių asmeninės bibliotekos panaudojant VUB skirtą vadinamąją extraordinarinę pinigų sumą. Pavyzdžiui, 1820 m. tokiu būdu buvo įsigyta prof. Jono Andriaus Lobenveino 1325 tomų biblioteka, profesoriaus našlei sumokėta 1000 sid. rub. (Katalog xiąg, 1820, lap. 54r–76v.). Panašiai 1814 m. įsigytas fiziko Stepono Stubelevičiaus 149 knygų (pavadinimų) rinkinys, jo našlei Aleksandrai Stubelevičienei sumokėta 200 sid. rub. (Alma Mater Vilnensis, 2016, p. 56–57). 1825 m. gegužės 25 d. buvo nupirktas 131 tomas tragiškai nutrenkto žaibo (tai atsitiko 1824 m. rugpjūčio 26 d.) prof. Augusto Bėcu knygų rinkinys, dukroms Aleksandrai ir Horsilijai sumokėta 100 sid. rub. (Dienynas, lap. 16r.). Tačiau tokiuose rinkiniuose naujausios, ypač tiksliesiems ir gamtos mokslams aktualios lektūros nebuvo daug. Todėl dėstytojai buvo skatinami pirkti VUB knygas mokslinių išvykų į Vakarų Europą metu. Antai 1810 m. kartu su kelionės ataskaita (raportu) Jonas Znoska Vilniaus universiteto vadovybei pateikė Berlyne VUB nupirktų

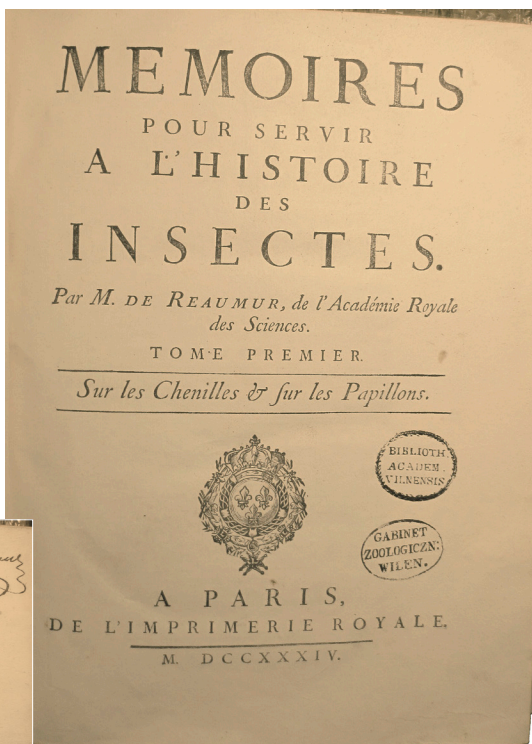
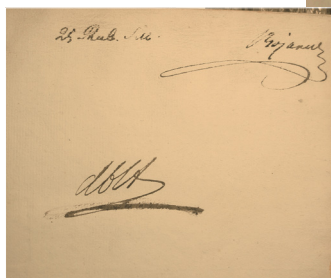
knygų sąrašą (Annex, 1810, lap. 89–91). 1824 m. liepos 31 d. už 6 sid. rub. buvo nupirktos dvi knygos, tarp jų inkunabulas (Dienynas, lap. 11r.), iš kun. kanauninko Stanislovo Čerskio, senųjų kalbų dėstytojo Vilniaus gimnazijoje, neseniai grįžusio iš mokslinės kelionės po Vakarų Europą (Pacevičius, Stanislovo Čerskio kelionė, p. 218–232). Abi knygos buvo įrašytos į katalogą, taigi pateko į pagrindinį, o ne dubletinį bibliotekos fondą. Knygos buvo parduodamos ne tik atvykus iš užsienio, bet ir išvykstant į mokslinę stažuotę. Antai matematikas Mykolas Pelka-Polinskis 1817 m. birželio 13 d. pardavė VUB 29 tomus matematikos, architektūros ir kt. tematikos knygų už 122 sid. rub. (Xięgi od P. Polińskiego, 1817, lap. 188r.). 1817 m. rugsėjo mėn. jis išvyko stažuotis į užsienį (Vokietiją, Prancūziją, Italiją), iš kur grįžo 1819 m. rugpjūčio 2 d., taigi knygas pardavė, be kita ko, tam, kad galėtų užsienyje įsigyti naujos mokslinės lektūros (kelionei VU vadovybė skyrė 700 sid. rub.) (Bartnicka, 2002, s. 75–81). Nemažai informacijos apie mokslinės informacijos mainus XIX a. Vilniuje Polinskis pateikia savo dienoraščiuose, saugomuose Vilniaus universiteto ir kt. rinkiniuose, taip pat laiškuose, kurių dalis suskaitmeninta ir prieinama *ePaveldo* informacinėje sistemoje.

Knygos parduodamos paliekant universitetą ir dėl kitų priežasčių. Pavyzdžiui, dėl politinių motyvų iš VU pašalintas teisininkas ir istorikas prof. Ignatas Danilavičius išvykdamas dėstytojauti į Charkovą 1824 m. rugsėjo 26 d. pagal registrą atidavė VUB 32 tomus knygų, nupirktų iš jo panaudojant ordinarinę (paprastųjų išlaidų) sumą ir sumokant 46 rub. 25 kap. (Dienynas, lap. 11v.). Dėl tokių pačių priežasčių rengdamasis palikti Vilnių Joachimasis Lelevelis 1824 m. spalio 10 d. VUB pardavė 13 tomų knygų už 29 sid. rub. ir 90 kap. (Dienynas, lap. 12r). Kaip savitą kompensaciją už neblogai finansiškai įvertintas knygas praėjus keturioms dienoms (1824 m. spalio 15 d.) J. Lelevelis VUB dovanavo Johano Hiubnerso (Johann Hübners) *Genealogische Tabellen* (Leipcigas, 1708) ir Markvarto Freherio (Marquard Freher) *Directorium in omnes fere Chronologos* (Niurnbergas, 1720) (Dienynas, lap. 12r). Besirengdamas iš Lietuvos išvykti 103 tomus iš asmeninės bibliotekos – tiesa, per tarpininkus – VUB už 223 sid. rub. 1823 m. pardavė ir prof. J. Frankas, tačiau aktualiausius veikalus, reikalingus tęsiant mokslinę veiklą, jis išsivežė į Italiją (Alma Mater Vilnensis, 2016, p. 51–53).

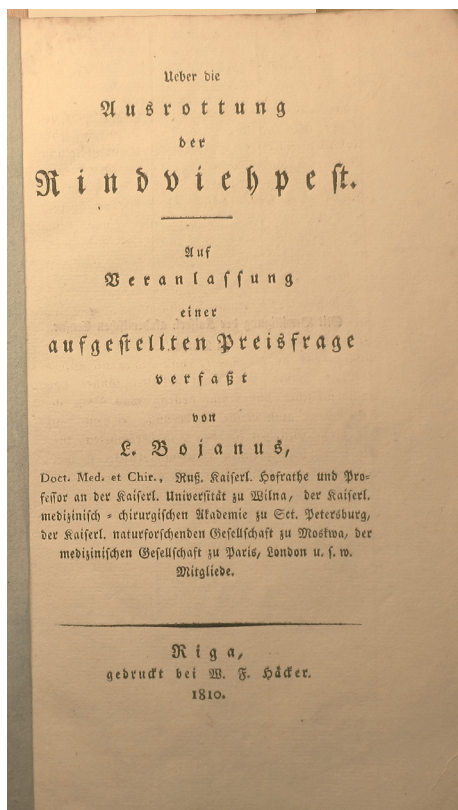
Vertingų knygų VU įsigijo iš prof. L. Bojanaus, kuriam 1824 m. buvo leista vykti gydytis pas seserį į Darmštatą. Pirmoji knygų dalis nupirktą ir į VUB katalogą įtraukta 1823 m. spalio 31 d. – iš viso 21 vnt. Knygų pagėidavo ir jas įsigyjant tarpininkavo prof. Juozapas Goluchovskis – beje, iš VU 1824 m. pašalintas dėl filaretų bylos. Už knygas VUB prefektas G. E. Grodekas sumokėjo 20 sid. rub. L. Bojanui „nuleidus“ 5 sid. rub. (Dienynas, lap. 5v.). Bojanaus knyginis palikimas įsigijamas ir vėliau. 1824 m. birželio 25 d. VUB prefektas nupirko *Isis oder encyclopädische Zeitung von Oken* (Band 1–11, Jena, 1817–22) ir *Denkmäler der Deutschen Baukunst dargestellt von Georg Moller* (Heft 1–4, Darmstadt, 1815) (kaina nenurodyta) (Dienynas, lap. 10 v.). Prisimintina, kad Bojanus yra žinomas ir kaip VUB mecenatas, 1806 m. dovanojęs apie 100 tomų knygų (Pamirštoji mecenatystė, p. 168). Rengdamasis išvykti 1824 m. birželio 16 d. jis neatlygintinai perdavė VU šias autorines publikacijas: *De Merycotherii Sibirici, seu gigantei animalis ruminantis, antediluviano quodam, dentibus incerto Sibiriae loco erutis, declaratio vestigio commentatio* ir *Craniorum Argalidis, ovis et Caprae domesticae comparatio* (abu darbai publikuoti *Acta Academiae Naturae Curiosorum*, 1823) (Dienynas, lap. 10 v.). Išvykdamas iš Vilniaus Bojanus pasirūpino kuruojamų VU padalinių knygų rinkiniais. 1824 m. liepos 28 d. jo rūpesčiu buvo sudaryti Veterinarijos mokyklos (įsteigta 1823 m.), prižiūrimos dr. Adomo Ferdinando Adamovičiaus ir Zoologijos kabineto, vadovaujamo Fortunato Jurevičiaus, knygų sąrašai (VUB minėti sąrašai pasiekė 1824 m. rugsėjo 19 d.) (Dienynas, lap. 11v). Veterinarijos mokyklos knygų rinkinys apėmė 214 tomų, o Zoologijos kabineto – 121 tomą (Dienynas, lap. 28r, 44r). Vykstant kabinatinės sistemos pertvarkai minėto Zoologijos kabineto knygos tik 1827 m. rugsėjo 12 d., remiantis žodiniu rektoriaus Vaclovo Pelikano nurodymu, buvo perduotos ir įrašytos į VUB katalogą. Jos apėmė zoologijos ir anatomijos veikalus, tarp jų nupirktus iš Bojanaus jam išvykstant iš Vilniaus, turėjusius tapti „pirmuoju įnašu“ kuriant Zoologijos kabineto biblioteką. Iš šių buvusio Zoologijos kabineto veikalų net 26 vnt. buvo atiduoti į VUB dubletų fondą (Dienynas, lap. 28r). O štai Veterinarijos mokyklos knygų rinkinys į VUB buvo perduotas 1829 m. liepos 29 d. taip pat rektoriaus nurodymu; knygos buvo įrašytos į katalogą, tarp 214 tomų buvo aptikti 4 dubletai (Dienynas, 44r). Beje, panašiai 1829 m. liepos 30 d. pagal prof.

J. Jundzilo sudarytą sąrašą, vėlgi remiantis žodiniu rektoriaus nurodymu, buvo perimtos ir į VUB katalogą įrašytos Botanikos sodo knygos – iš viso 22 tomai, taip pat 5 aplankai su lentelėmis ir 2 tomai dubletų (Dienynas, 44r). Taip centralizacijos būdu buvo galutinai „išspręsta“ VU padalinių, kuriuos buvo sunku kontroliuoti, autonomijos ir jų žinioje esančių rinkinių valdymo ir apskaitos problema. Aptartas kabinetinių knygų rinkinių telkimas VUB ir jos dubletų fonde paaiškina kai kurių Bojanui priklausiusių knygų tolesnes klajones. Antai dalis Bojanui priklausiusių ir

3. Veikalo *Memoires pour servir a l'histoire des insects* par M. de Reaumur, de l'Académie Royale des Sciences (Paryžius, 1734-42) 1-ojo tomo antraštinis lapas su antspaudais BIBLIOTH./ACADEM./VILNENESIS ir GABINET/ZOOLOGICZN./WILEN./, Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 126. II. 2.

4. L. Bojanus autografas ir įrašas apie knygos kainą (25 sidabro rubliai), taip pat VUB bibliotekininkų paliktas ženklas *dblt* (dubletas) knygos *Memoires pour servir a l'histoire des insects* par M. de Reaumur, de l'Académie Royale des Sciences (Paryžius, 1734) 1-ojo tomo priešlapyje, Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 126. II. 2.

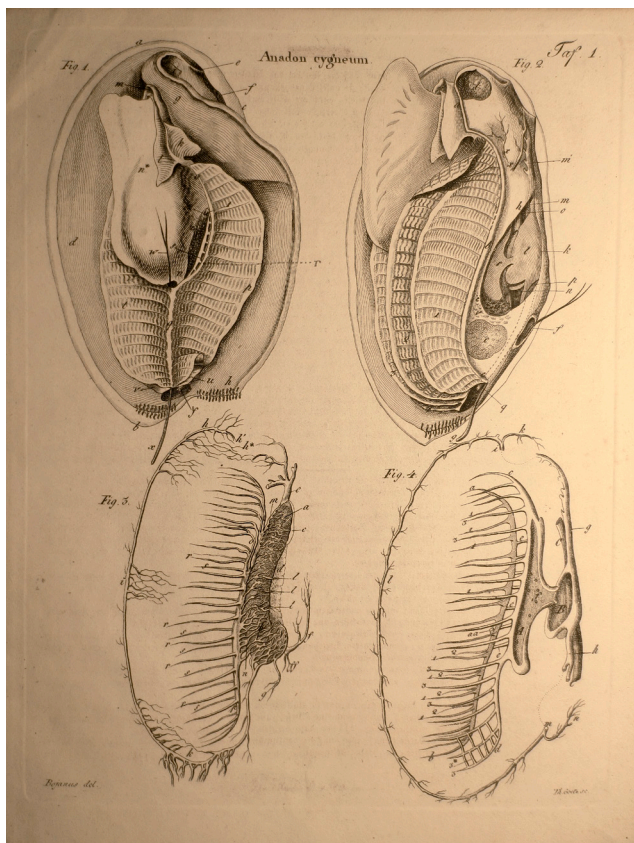

5. L. Bojanus parengtos knygos *Ueber die Ausrottung der Rindviehpest* (Ryga, 1810) antraštinis lapas, Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 62. VII. 6.

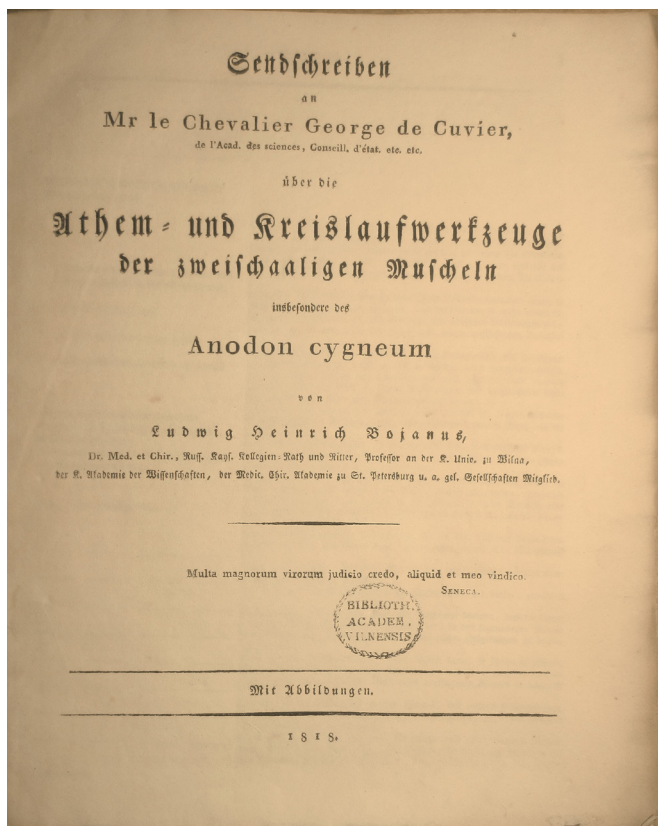
paskirtų Zoologijos kabinetui knygų kartu su VUB dubletais 1829 m. vasario 28 d. iškeliavo į Helsinkio universitetą (Pacevičius, Vilniaus universiteto dovana, p. 117–121). Dabar jos saugomos Suomijos nacionalinėje bibliotekoje. Tai veikalas *Memoires pour servir a l'histoire des insects par M. de Reaumur, de l'Académie Royale des Sciences*. T. 1–6 (Paris, 1734–42), kuriame pirmojo tomo antraštiniame lape išliko ovalūs antspaudai BIBLIOTH./ACADEM./VILNENESIS ir GABINET/ZOOLOGICZN:/WILEN./ (3 iliustr.). Itin svarbu, kad minėto tomo priešlapyje matome Bojanaus autografą ir įrašą apie knygos kainą (25 sidabro rubliai), taip pat VUB bibliotekininkų paliktą ženklą *dblt*, t. y. „dubletas“ (4 iliustr.). Būtent šis ženklas leidžia leidinių identifikuoti kaip Bojanaus paskirtą kuriamai Zoologijos

kabineto bibliotekai knygą, kuri vėliau su kitomis rinkinio knygomis rektorius nurodymu atsidūrė VUB dubletų fonde. Suomijos nacionalinėje bibliotekoje saugoma ir daugiau Bojanaus knygų, tarp jų autorinių, kurių kilmė ir proveniencijos būtų atskiros svarstymo objektas (5 iliustr.). Atkreiptinas dėmesys į puikias vadinamojo Bojanaus organo (moliuskų šalinamojo organo) iliustracijas (6 iliustr.), atliktas remiantis Bojanaus piešiniais, darbe *Sendschreiben an George de Cuvier über die Athem-und*

Kreislauf-Werkzeuge der zweischaaligen Muscheln, insbesondere des Anodon cygneum von Ludvig Heinrich Bojanus (Jena, 1818) (7 ilustr.). Taigi matome tiek Bojanaus, tiek kitų VU profesorių siekimą papildyti kabinetų ir VUB rinkinius aktualiais mokslo darbais, už kuriuos didinant akademinės bendruomenės motyvaciją buvo atsilyginama. VUB siūlo ma ir savininkų geidžiama knygų kaina būtų atskiro tyrimo tema, bet

6. Moliuskų šalinamojo organo (vad. „Bojanaus organo“) iliustracijos atliktos remiantis L. Bojanaus piešiniais veikale *Sendschreiben an George de Cuvier über die Athem-und Kreislauf-Werkzeuge der zweischaaligen Muscheln, insbesondere des Anodon cygneum von Ludvig Heinrich Bojanus* (Jena, 1818), Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 119. II. 12.

7. L. Bojanus veikalo *Sendschreiben an George de Cuvier über die Athem- und Kreislauf-Werkzeuge der zweischaaligen Muscheln, insbesondere des Anodon cygneum* von Ludvig Heinrich Bojanus (Jena, 1818) antraštinis lapas su ovaliu VUB nuosavybės antspaudu, Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 119. II. 12.

ji iš esmės rodo to meto rinkos tendencijas. Parduodant visą asmeninę biblioteką ar jos dalį už vienetą buvo mokama po 2,15 sid. rub. (Franko atvejis), 1,35 sid. rub. (Stubelevičiaus atvejis), 1 sid. rub. (Bojanaus atvejis), 0,75 sid. rub. (Lobenveino atvejis). Pigiau įkainojama *in corpore* įsigyjama biblioteka (Lobenveino atvejis), o štai atrinktų knygų vertė buvo daugiau nei per pusę didesnė (Franko atvejis).

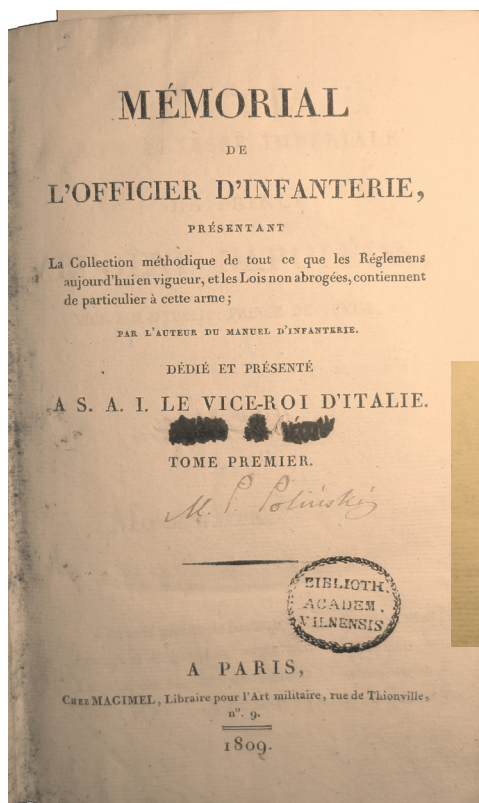
1.3. KNYGŲ MAINAI

Vilniaus universitete susiformavo savitas skaitytojų – mokslinės informacijos vartotojų – ratas, kurio nariai keisdavosi geidžiamomis knygomis su VUB. Pagrindinis keičiamų knygų išteklis VUB buvo dubletų fondas. Tarp aktyvesnių „mainytojų“ pažymėtini profesoriai Joachimasis Lelevelis, Ignotas Danilavičius, Mykolas Pelka Polinskis, taip pat Ignotas Onacevičius, Juozapas Jundzilas ir kt. Antai J. Lelevelis 1823 m. gegužės 18 d. iš VUB gavo 9 tomus dubletų už tiek pat tomų daugiausiai ankstyvųjų Krokuvos spaudinių (Dienynas, lap. 2v). Tarp Lelevelio perduotų knygų, be kita ko, buvo Jono Glogoviečio (Joannes Glogoviensis) *Computus Chirometralis* (Krokuva, 1511), *Argumentum in librum Porphirij peripatetici ysagogicum in kathegorias Arestotilis* (Krokuva, 1504), Mykolo Vroclaviečio (Michael Vratislaviensis vel Michael Falkener) *Introductorium Astronomiae Cracoviense elucidans Almanach* (Krokuva, 1513); Faberio Stapuliečio (Faber Jacobus Stapulensis) *Textus veteris artis scilicet Isagogarum Porphirij praedicamentorum Aristotelis simul cum duobus libris perihermenias* (Krokuva, 1510), Jono Stobniciečio (Joannes de Stobnica) *Parvulus Philosophiae naturalis cum expositione* (Bazelis, 1516) ir kt. Už šias knygas VUB Leleveliui atidavė jėzuitų Jono Marianos (Juan de Mariana vel Joannes Mariana Hispanus) *De rege et regis institutione libri III. ad Philippum III. Hispaniae Regem Catholicum* (Hessenas-Nassau, 1611); Alberto Vijūko Kojalavičiaus *Historiae Lituaniae pars 2* (Antverpenas, 1669), Stanislovo Rostovskio *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum* (Vilnius, 1768) ir kt. J. Lelevelis VU nepamiršo ir išvykęs iš Vilniaus – 1829 m. rugpjūčio 9 d. atsiuntė iš Varšuvos du pergamento lapus su XI amžiaus rašto pavyzdžiu ir didele M raide (inicialu) (Dienynas, lap. 44v.; Pamirštoji mecenatystė, p. 148). I. Danilavičius 1823 m. gegužės 26 d. VUB atidavė Samuelio Strikijaus (Samuel Strykius) *Examen iuris feudalis* (Frankfurtas, 1716), o gavo dubletą – 1784 metų Konstituciją. Galimas daiktas, tai Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės masonų Didžiųjų Rytų paskelbimo aktas ir Konstitucija, priimta 1784 m. vasario 27 d. Varšuvoje vadovaujant didžiajam meistriui Andriui Mokronowskiui (Akt Ogłoszenia y Ustawy Wielkiego Wschodu Królestwa Polskiego y W[ielkiego] X[ięstwa] Litewskiego R[ok] P[rawdziwego] S[wiatła], [s.l.], 5784 [t. y. 1784 – A. P.). Konstitucija, kuria Lietuvos masonai vadovavosi iki ložių uždarymo

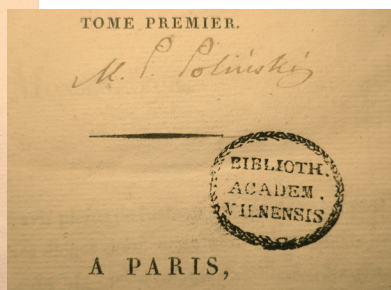
1822 m., buvo parengta remiantis Anglijos Didžiosios ložės „Andersono konstitucija“. Ji pakeitė iki tol galiojusią 1781 m. masonų Konstituciją ir apibrėžė Lenkijos ir Lietuvos laisvųjų mūrininkų idėjines nuostatas, didžiųjų tarnautojų pareigas, reglamentavo simbolinių ložių vidaus tvarką ir santykius (Pacevičius, Masonų knygos kultūros raiška, p. 131). I. Danilavičius knygomis su VUB keitėsi ir vėliau. 1823 m. lapkričio 5 d. už knygas *Codex poenalis de criminibus et delictis politicis* (Viena, 1803) ir *Farraginis actionum iuris civilis et provincialis Saxonici* (Krokuva, 1542) jis gavo iš dubletų fondo Andriaus Lipskio *Practicarum Observationum ex Jure Civili et Saxonico collectarum Centuria prima* (Paryžius-Gdanskas, 1627) ir *Decas Quaestionum Publicarum Regni* (Gdanskas, 1646). Prisimintina, kad Danilavičius, kaip ir Lelevelis, buvo ir aktyvus VUB mecenatas, 1823 m. lapkričio 17 d. dovanojo 6 rusėniškas rankraštinės knygas, surinktas atostogų metu Paliesėje (Dienynas, lap. 6v.), dalyvavo atsirenkant pagal katalogą knygas ir rankraščius, parduodamus 1824 m. pradžioje varžytinėse Tartu kartu su mirusio teisės profesoriaus Christiano Friedricho Lampe (1776–1823) biblioteka (VU įsigijo už 620 rublių asignacijomis 199 tomus) (Dienynas, lap. 8v; 9v; 10r.). 1824 m. sausio 9 d. profesoriaus padėjėjas Ignotas Onacevičius už dvitomį jo paties parengtą remiantis Jano Albertrandžio rankraščiais veikalą *Panowanie Henryka Walezyusza i Stefana Batorego, królów polskich, wzięte z rękopismów Albertrandego przez Zegotę Onacewicza*, T. 1–2 (Varšuva, 1823) gavo iš VUB dubletų Jano Chodanio išverstą 3 tomų benediktino Antano Karolio Reybergerio veikalą *Etyka chrześcijańska, czyli teologia moralna do użycia szkolnego zastosowana* (Vilnius, 1821–22) (Dienynas, lap. 7v). 1829 m. liepos 31 d. keistasi knygomis su pirmiau minėtu J. Jundzilu, kuriam iš dubletų duota du tomai Augusto Pyramo De Candolle fundamentinio sisteminės sėklinių augalų botanikos veikalo *Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis sive enumeratio contracta ordinum generum specierumque plantarum huc usque cognitarum, juxta methodi naturalis normas digesta* (Paryžius, 1824–25). Už jį VUB gavo to paties autoriaus dvitomę knygą *Regni vegetabilis systema naturale, sive ordines, genera et species plantarum secundum methodi naturalis normas digestarum et descriptarum* (Paryžius, 1818–21) (Dienynas, lap. 44r.). VUB keitėsi knygomis su Mikalojumi Malinovskiu, VU auklėtiniu, J. Lelevelio mokiniu, nuo 1823 m. lapkričio iki

1824 m. balandžio kalėjusiu už dalyvavimą Filaretų draugijoje. 1825 m. sausio 8, 10 ir 31 dienomis VUB iš jo gavo 26 tomus knygų, o už jas atidavė 14 tomų, tarp jų *Histoire Grecque de Thucydide, texte grec, avec version latine et françoise par J. B. Gail*, t. 1–6 (Paris, 1807), *Nicephori Blemmidae Duo Opuscula geographica edidit Fridericus Aug. Guil. Spohn* (Leipzigas, 1818) ir kt. Iš M. Malinovskio VUB gavo „geros būklės“ 6 tomus *Attisches Museum herausgegeben von Christian Martin Wieland* (Leipzigas, Liucerna, 1796, 1799, 1802), *Polycarpi Leyseri Historia poetarum et poematum medii aevi, et carmina varia* (Halė, 1741); *Religionsunterricht in Gesprächen von Immanuel Tremellius* (Londonas, 1818) (hebrajiškai ir vokiškai, hebrajų spaudmenimis) (Dienynas, 13v.). Vienas iš aktyviausių mainų dalyvių buvo matematikas profesorius M. Pelka Polinskis, keitęsis knygomis 1824 m. sausio 20 d., 1824 m. balandžio 18 d., 1825 m. kovo 5 d. ir kt. (Dienynas, lap. 7v.; 9v; 14r). „Ponui profesoriui Polinskiui iš bibliotekos dubletų duotas egzempliorus *Architecture hydraulique par Belidor*, du tomai keturiose dalyse, in 4to [galbūt, *Architecture hydraulique ou l'art de conduire, d'élever et de menager les eaux* (Paryžius, 1739 arba 1782)]. Už tai mainais iš jo biblioteka priėmė 51 tomą matematikos ir karo tematikos veikalų, kurių sąrašas yra prieduose“, – skaitome Bibliotekos dienyno 1824 m. balandžio 18 d. įrašė (Dienynas, 9v). Kai kurios iš minėtų kariškų Polinskio knygų rinkinio atsidūrė VUB dubletų fonde ir su jais iškeliavo į Helsinkį – pavyzdžiui, *Mémorial de l'officier d'infanterie* (t. 1–2, Paris, Chez Magimel, 1809) (8 iliustr.). Antraštiniame knygos lape matome Polinskio autografą ir VUB antspaudą (9 iliustr.), o paskutiniame priešlapyje perdavimo VUB datą – 1824 m. balandžio 18 d. („18.IV.1824“) (10 iliustr.). Priskyrimo dubletiniam VUB fondui ženklas „dblt“ buvo įrežtas nestandartinėje vietoje – odiniame viršelyje (11 iliustr.).

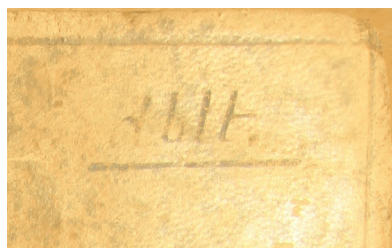
Knygų mainuose dalyvavo ir Vilniaus universiteto garbės daktarai, bajorijos atstovai, alumnai. Pavyzdžiui, 1824 m. balandžio 19 d. keičiamasi knygomis su VU garbės daktaru ir mokyklų vizitatoriumi Mykolu Chlevinskiu, iš kurio buvo gautas populiarus tritomis Lady Morgan [Sidney Owenson] kelionės po Italiją (Sardinijos ir Sicilijos karalystės, Lombardiją, Veneciją, Vatikaną, Toskanos kunigaikštystę, Milaną, Romą ir kt.) aprašymas *Italy by Lady Morgan* (Londonas, 1821), savininkui kainavęs 3 svarus sterlingų. Už jį M. Chlevinskiui buvo atiduota J. A. K. Reybergerio

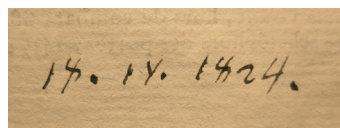
8. M. Pelkai-Polinskiui priklausiusios knygos *Mémorial de l'officier d'infanterie* (t. 1–2, Paris, Chez Magimel, 1809) antraštinis lapas, Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 838. V. 5.

9. M. P. Polinskio autografas ir VUB antspaudas knygoje *Mémorial de l'officier d'infanterie* (t. 1, Paryžius, 1809), Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 838. V. 5.

11. M. P. Polinskiui priklausiusios knygos *Mémorial de l'officier d'infanterie* (t. 1, Paryžius, 1809) odiniame viršelyje įrėžtas priskyrimo dubletiniam VUB fondui ženklas „dbl“, Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 838. V. 5.

10. M. P. Polinskiui priklausiusioje knygos *Mémorial de l'officier d'infanterie* (t. 1, Paryžius, 1809) paskutiniame priešlapyje įrašyta spaudinio perdavimo VUB data („18.IV.1824“), Suomijos nacionalinė biblioteka, sign. 838. V. 5.

12. VU mecenatui Mykolui Chlevinskiui priklausiusio dvaro rūmų Gėluvoje (Raseinių raj.) statiniai, 2018. Arvydo Pacevičiaus foto.

Etyka chrześcijańska (Vilnius, 1821–22), Monteskjė (Montesquieu) keturtomis veikalas *De l'Esprit des Loix* (Londonas, 1769) ir Pilypo Nerijaus Golańskio dvitomis *Pacierz wedle swego porządku* (Vilnius, 1808) (Dienynas, lap. 9v.). M. Chlevinskis Lady Morgan veikalą greičiausiai atsivežė iš kelionės po Vakarų Europą (lankėsi Vokietijoje, Italijoje, Anglijoje, rankraštyje liko šių kelionių aprašymas „Podróż do krajów zagranicznych“). Šis Kražių ir Raseinių mokyklų globėjas, Gėluvos dvaro savininkas (12 iliustr.) „Uoliojo Lietuvio“ masonų ložės narys yra žinomas kaip VUB mecenatas (Pamirštoji mecenatystė, p. 50, 60). 1823 m. gruodžio 12 d. Stanislovas Volskis, buvęs VU studentas, už dubletinį Mykolo Bobrowskio „Lotynų-lenkų kalbų žodyną“ (Vilnius, 1822) atidavė VUB poeto Jano Kochanowskio Krokuvoje išleistų darbų rinkinį – greičiausiai konvoliutą, susidedantį iš keturių dalių: *Psalterz Dawidow* (1610); *Inne pisma* (1585); *Fraszki* (1590); *Fragmenta* (1590) (Dienynas, lap. 6v.).

2. MOKSLINĖS KOMUNIKACIJOS TRUKDYMAI: CENZŪRA VS. EKSPERTAVIMAS

Aptarti knygų įsigijimo, tarpininkavimo, pirkimo, mainų aspektai leidžia teigti, kad Vilniaus universitete įvairiomis priemonėmis, taip

pat administracinėmis, buvo skatinama greitesnė informacijos apykaita, komplektuojant naujausius mokslo veikalus taikytos įvairios ir gana naujoviškos priemonės, įtraukiamas didelis akademinės bendruomenės ratas. Kita vertus, svarbiu veiksmu, o tiksliau trukdymu, mokslinėje komunikacijoje tapo cenzūra – ne tik prevencinė, bet ir paskesnioji, arba represinė. Istoriografoje yra žinoma, kad VU profesūra dalyvavo išleidžiamų knygų, t. y. prevencinėje, cenzūroje. Prie Universiteto veikė Cenzūros komitetas, kuriam paeiliui vadovavo VU profesoriai. VUB fondus nuolat papildydavo knygos iš minėto Cenzūros komiteto – pavyzdžiui, 1825 m. spalio 20 d. perduotos 32 neseniai išleistos knygos, kurios buvo įtrauktos į katalogą (Dienynas, lap. 17r.). Kita vertus, pačių profesorių paskaitų konspektai buvo recenzuojami, o 1824 m. pradėta paskaitų cenzūra, nuo 1828 m. švietimo ministras pareikalavo pristatyti profesorių konspektus kiekvienais metais (Alma Mater, 2012, p. 512–513). Tačiau cenzūros nederėtų tapatinti su mokslinių recenzijų ir atsiliepimų, kuriuose buvo vertinama mokslinė darbų kokybė, rengimu. Antai 1821 m. gruodžio 15 d. VUB gavo dovanotą knygą (arba rankraštį) – keturtomį veikalą *Matematikos pasiūlymai* (*Математическія предложения*), kuris VU vadovybės sprendimu iš karto buvo atiduotas peržiūrėti (do pryezrenia) prof. M. P. Polinskiui (Dary, 1820, lap. 5r.). Prof. E. K. Eichvaldas 1829 m. gruodžio 31 d. VUB atsiuntė Gotthelfo Fischerio veikalą *Entomographia Imperii Rossici* (Maskva, 1825–28), „duotą jam nuomonei pareikšti (do opinii)“ (Dienynas, lap. 48v.). Vertinami – iš esmės cenzūruojami ir iš užsienio gausiai gaunami moksliniai periodiniai leidiniai. Antai Medicinos fakulteto prof. Konstantinas Porcijanka (Porcyanko) buvo įpareigotas pateikti atsiliepimą apie naujai gaunamą (periodinį) leidinį *Medicinish Chirurgische Zeitung* (medicinos žurnalas, leistas Zalcburge nuo 1790 m.) ir jį atsiuntė 1826 m. rugpjūčio 9 d. nurodydamas, kad leidinys neturi nieko prieštaraujančio cenzūros nuostatomis (Dienynas, lap. 21r.). Panašų atsiliepimą apie *Medicinish Chirurgische Zeitung* nr. 44–52 (greičiausiai 1826 metų) turinį Porcijanka teikė ir 1826 m. rugsėjo 2 d. (Dienynas, lap. 21v.). Taigi profesūra buvo įtraukta ne tik į prevencinės, bet ir paskesniosios cenzūros vykdymą, kuri vertintina ir kaip tam tikra mokslinė ekspertizė. Panašiai 1826 m. lapkričio 25 d., prieš pat staigią mirtį (mirė 1826 m. lapkričio 26 d.) medicinos srities periodinius leidinius (*Medicinish Chirurgische*

Zeitung, nr. 10–34; Christopho Wilhelmo Hufelando (1795–1836), leista tą praktinės medicinos žurnalą *Bibliothek der praktischen Heilkunde*; *The London Medical and Physical Journal*, nr. 323–327) ekspertavo prof. Vincentas Herberskis, juose nerado nieko priešingo cenzūros nuostatams (Dienynas, lap. 23v.). Periodinius medicinos žurnalus turinio požiūriu taip pat ekspertavo prof. Mikalojus Mianovskis (Dienynas, 21r; 22r.). Iš medicinos srities žurnalų, grąžintų VUB iš Cenzūros komiteto be pastabų 1826 m. gruodžio 15 d., dar paminėtini: *Journal Universel des Sciences Médicales* (nr. 126), *Archives générales de Médecine* (1826 m. birželio ir liepos numeriai) (Dienynas, lap. 23r.).

Bibliotekos dienyne fiksuota ir represinės cenzūros atvejų. 1827 m. spalio 26 d. gautas VU vadovybės laiškas, pagal kurį slapto kuratoriaus N. Novosilcevo nurodymu prašoma išimti iš teikiamų skaityti knygą *Rinktinės vietos iš visų senųjų tautų istorijos* (Maskva, 1823) (rus. *Избранные места из истории всех древних народов, с двадцатью шести картинками*, ред. Павел Васильевич Щапов, Москва, тип. С. Селивановского, 1823), taip pat pranešti, kiek iš viso tokių knygų yra bibliotekoje. Tuoj pat VUB atsakė, kad šios knygos biblioteka dar negavo (Dienynas, 28v.). Kodėl buvo išimta iš apyvartos ši versta iš prancūzų kalbos knyga apie žydų tautos istoriją, beje, turinti 1821 m. spalio 24 d. cenzūros aprobatą (rankraštį tikrino prof. Nikolajus Beketovas), skirta vyresnio mokyklinio amžiaus vaikams ir jaunimui, nėra aišku. Galimas daiktas, griežtėjant ideologinei kontrolei po imperatoriaus Aleksandro I mirties 1825 metais, įtarimų sukėlė neaiškus vertimo šaltinis (originalas prancūzų kalba) arba susigriebta, kad knygos pavadinimas neatitinka turinio. Draudžiamų knygų sąrašas, kuriuo turėjo vadovautis bibliotekininkai, nuolat pildomas. 1826 m. rugsėjo 13 d. rektorius atsiuntė L. Sobolevskiui draudžiamų knygų sąrašo tęsinį (rugpjūčio 5 d. data), sudarytą Rusijos užsienio reikalų (RURM) ministerijos Cenzūros komiteto (Dienynas, lap. 21v.). 1828 m. birželio 9 d. gautas rektoriaus raštas su pridėtu Cenzūros komiteto prie RURM draudžiamų užsienio knygų sąrašu, apimančiu laikotarpį nuo 1828 m. sausio 12 d. iki balandžio 12 d. Čia pat rektorius prašomas pateikti visus nuo 1826 m. rugsėjo 13 d. gautus draudžiamų knygų sąrašus (vadinasi, VUB neturėta ankstesnių sąrašų) (Dienynas, lap. 33v.). Pažymėtina, kad publikos geidžiamomis, dažnai įtrauktomis į draudžiamų leidinių

sąrašus knygomis VUB aprūpindavo žydų kilmės bukinistai. Antai 1830 m. kovo 21 d. iš Judelio Rafalovičiaus buvo gauti Mykolo Kleopo Oginskio „Atsiminimai“, įtraukti į Draudžiamų knygų sąrašą – *Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et les Polonais, depuis 1788 jusqu'à la fin de 1815* (tomas 1–4, Paryžius, 1826 ir 1827) ir *Observations sur la Pologne et les Polonais, pour servir d'instruction aux Mémoires de Michel Oginski* (Paryžius, 1827). Už jas duota Rafalovičiui iš VUB „magazino“ po tris egzempliorius Petro Skargos „Šventųjų gyvenimų“ (nežinia, 1747 ar 1780 m. Vilniaus leidimo) ir Lauryno Rydzewskio „Pamokslų“ (Vilnius, 1768), kuriuos buvo įkainotos 9 sid. rub. ir 90 kap. (Dienynas, lap. 52r.).

Buvo cenzūruojami, dažnai remiantis rektoriaus V. Pelikano nurodymais, iš užsienio gaunami moksliniai periodiniai leidiniai (išskyrus medicinos srities, kuriuos pagal kompetenciją „peržiūrėdavo“ profesoriai M. Mianovskis, K. Porcijanka, V. Herberskis, žr. aukščiau). Antai 1826 m. rugpjūčio 28 d. VUB prenumeruojamus iš užsienio periodinius leidinius, remdamasi žodiniu rektoriaus nurodymu, išsiuntė patikrinti į Cenzūros komitetą (Dienynas, lap. 21r.). Visi jie buvo grąžinti 1826 m. spalio 6 d. be jokių Cenzūros komiteto pastabų, išskyrus mėnesinį žurnalą *Révue encyclopédique* (leidžiamas nuo 1819 m.), įtrauktą į Draudžiamų knygų sąrašą (Dienynas, lap. 22r.). O štai 1826 m. liepos 29 dienos periodikos partija iš Cenzūros komiteto buvo grąžinta 1826 m. rugpjūčio 30 d., draudžiamų leidinių kategorijai priskyrus vieną žurnalą – *The Edinburgh Review or Critical Journal* – liberalios krypties politikos, ekonomikos ir kt. socialinių mokslų žurnalą, leidžiamą nuo 1802 m. Sydney Smitho, Franciso Jeffrey, Franciso Horner'io ir kt. (Dienynas, lap. 21v.). 1826 m. gruodžio 14 d. Cenzūros komitetui peržiūrėti VUB perdavė dar tris gautus žurnalus – Prahoje leistą *Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen, Landwirthschaftliche [Landwirtschaftliche] Zeitung* ir *Möglinsche Annalen der Landwirthschaft* (leistas Kaselyje). Apskritai mokslinei periodikai komplektuoti VU skyrė itin daug dėmesio traktuodamas ją kaip vieną svarbiausią aktualių mokslo žinių sklaidos priemonę ir komunikacijos kanalą. VU paštu gaudavo periodinių leidinių iš Hamburgo, Halės, Jėnos, Leipcigo, Heidelbergo, Getingeno ir kt., vien 1822 m. iš Anglijos ir Prancūzijos gauta 40 pavadinimų fizikos ir medicinos žurnalų (Alma Mater, 2012, p. 500). Dėmesys mokslo žurnalams neišblėso ir vėliau.

sąrašus knygomis VUB aprūpindavo žydų kilmės bukinistai. Antai 1830 m. kovo 21 d. iš Judelio Rafalovičiaus buvo gauti Mykolo Kleopo Oginskio „Atsiminimai“, įtraukti į Draudžiamų knygų sąrašą – *Mémoires de Michel Oginski sur la Pologne et les Polonais, depuis 1788 jusqu'à la fin de 1815* (tomas 1–4, Paryžius, 1826 ir 1827) ir *Observations sur la Pologne et les Polonais, pour servir d'instruction aux Mémoires de Michel Oginski* (Paryžius, 1827). Už jas duota Rafalovičiui iš VUB „magazino“ po tris egzempliorius Petro Skargos „Šventųjų gyvenimų“ (nežinia, 1747 ar 1780 m. Vilniaus leidimo) ir Lauryno Rydzewskio „Pamokslų“ (Vilnius, 1768), kuriuos buvo įkainotos 9 sid. rub. ir 90 kap. (Dienynas, lap. 52r.).

Buvo cenzūruojami, dažnai remiantis rektoriaus V. Pelikano nurodymais, iš užsienio gaunami moksliniai periodiniai leidiniai (išskyrus medicinos srities, kuriuos pagal kompetenciją „peržiūrėdavo“ profesoriai M. Mianovskis, K. Porcijanka, V. Herberskis, žr. aukščiau). Antai 1826 m. rugpjūčio 28 d. VUB prenumeruojamus iš užsienio periodinius leidinius, remdamasi žodiniu rektoriaus nurodymu, išsiuntė patikrinti į Cenzūros komitetą (Dienynas, lap. 21r.). Visi jie buvo grąžinti 1826 m. spalio 6 d. be jokių Cenzūros komiteto pastabų, išskyrus mėnesinį žurnalą *Révue encyclopédique* (leidžiamas nuo 1819 m.), įtrauktą į Draudžiamų knygų sąrašą (Dienynas, lap. 22r.). O štai 1826 m. liepos 29 dienos periodikos partija iš Cenzūros komiteto buvo grąžinta 1826 m. rugpjūčio 30 d., draudžiamų leidinių kategorijai priskyrus vieną žurnalą – *The Edinburgh Review or Critical Journal* – liberalios krypties politikos, ekonomikos ir kt. socialinių mokslų žurnalą, leidžiamą nuo 1802 m. Sydney Smitho, Franciso Jeffrey, Franciso Horner'io ir kt. (Dienynas, lap. 21v.). 1826 m. gruodžio 14 d. Cenzūros komitetui peržiūrėti VUB perdavė dar tris gautus žurnalus – Prahoje leistą *Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen, Landwirthschaftliche [Landwirtschaftliche] Zeitung* ir *Möglinsche Annalen der Landwirthschaft* (leistas Kaselyje). Apskritai mokslinei periodikai komplektuoti VU skyrė itin daug dėmesio traktuodamas ją kaip vieną svarbiausią aktualių mokslo žinių sklaidos priemonę ir komunikacijos kanalą. VU paštu gaudavo periodinių leidinių iš Hamburgo, Halės, Jėnos, Leipcigo, Heidelbergo, Getingeno ir kt., vien 1822 m. iš Anglijos ir Prancūzijos gauta 40 pavadinimų fizikos ir medicinos žurnalų (Alma Mater, 2012, p. 500). Dėmesys mokslo žurnalams neišblėso ir vėliau.

13. Jurbarko muitinės antspaudas, LVIA

14. Džono Daltono portretas, internetinis ištekliaus

rankose. Taip atsitiko su kylančios mokslo žvaigždės, chemiko, fiziko ir meteorologo Džono Daltono (1766–1844) (14 iliustr.) veikalu. 1827 m. rugpjūčio 29 d. kartu su periodiniais leidiniais iš VU kanceliarijos VUB gavo knygą, kuri „kaip rodo įrašas viršelyje (na okladce), jau seniai autoriaus skirta Vilniaus universiteto bibliotekai“ (Dienynas, lap. 27v.). Minėtas veikalas – Džono Daltono fundamentalus darbas *A new system of chemical Philosophy* (Part I. II., Manchester, 1808–10), kuriame jis išdėstė modernią atomo teoriją, per 20 metų priimtą daugelio mokslininkų. Taigi VU mokslo bendruomenė ištisus 20 metų negalėjo susipažinti su mokslinę revoliuciją paskatinusiu darbu, kuris buvo nežinia kur nuo jo dovanojimo VU laiko (deja, tiksli Daltono autorinės dedikacijos užrašymo data nežinoma). Tiesa, vos gavus 1827 m. Daltono veikalą, jis buvo įtrauktas į „didįjį“ dar G. E. Grodeko laikais sudarytą abėcėlinį bibliotekos katalogą suteikiant jam šifrą 5. 4. 14 (Librorum Academiae Caesareae Vilnensis

Indices Tomus Secundus, lap. 4.). Pažymėtina, kad Daltono dovana – tai pirmasis veikalo leidimas, dabartiniuose antikvariatuose įkainotas 50 000 ir daugiau dolerių. Deja, VU dovanoto ir jos akademinėje bendruomenėje funkcionavusio egzemplioriaus, kuriame būta autoriaus autografo-dedikacijos, dabartinė saugojimo vieta nėra žinoma. Prisimintina, kad VU savo autorinius darbus dovanodavo ir daugiau Europos mokslo pasaulio garsenybių, tarp jų VU garbės daktarai. Antai 1828 m. spalio 23 d. rektorius VUB perdavė atsiųstą VU garbės nario Lježo prof. teisininko Leopoldo Augusto Warnkönigo (Warnkoenig, 1794–1866) veikalą *Oratio de Jurisprudencia gentium Europaeorum* (1828) (Dienynas, lap. 38r.). Panašiai dar 1820 m. VUB fondą autoriniais darbais ir kt. reikšmingomis mokslo publikacijomis papildė VU garbės daktarai: italų gamtininkas, botanikas, Pizos universiteto profesorius Giorgio Santi (1746–1822, išrinktas 1819) (dovanojo tritomį darbą *Viaggi per la Toscana*, Pisa, [s.n.], 1795); Pizos ir Varšuvos universitetų profesorius, „klasikas“ ir slavistas Sebastiano Ciampi (1769–1847, išrinktas 1819) (dovanojo autorinius veikalus: *Due urne sepolcrali descritte ed illustrate dell'abate Sebastiano Ciampi professore di letteratura greca nell'Imp. Accademia di Pisa*, Pisa, 1813; *Notizie della vita letteraria e degli scritti numismatici di Giorgio Viani*, Firenze, 1817; *Dell'antica toreutica dissertazione dell'abate Sebastiano Ciampi*, Firenze, 1815; *Descrizione della cassa di Cipselo tradotta dal greco di Pausania ed illustrate Saggiunge la dissertazione dell'Heyne sopra lo stesso argomento*, Pisa, 1814; *Feriae Varsavienses sive quae vacans ab academicis lectionibus scribebat Mense Augusto anni MDCCCXIX*, Varsaviae, 1819 ir kt.); medikas, Padujos universiteto profesorius Valeriano Luigi Brera (1772–1840, išrinktas 1819) (dovanojo autorinius darbus: *Prospetto de' risultati ottenuti nella clinica medica dell'I. R. Università di Padova nel corso dell'anno scolastico MDCCCXVI-MDCCCXVII dal sig. consigliere*, Padova, 1817; *Memorie medico-cliniche per servire d'interpretazione ai prospetti clinici*, Padova, 1816) ir kt. Tačiau platesnis VU garbės daktarų indėlio į mokslo žinių sklaidą Vilniuje, Lietuvoje ir Europoje aptarimas galėtų būti atskiro svarstymo tema.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
- Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos turtai istorijos skersvėjuose*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- Annex do Rapportu od JP Znoski z Roku 1810 Marca 25 z Berlina, VUB RS, F2-KC1, lap. 89–91.
- Bartnicka, Kalina, Człowiek Uniwersytetu: Michał Pełka-Poliński (1783–1848), in: *Rozprawy z z Dziejów Oświaty*, 2002, t. 41, s. 75–88.
- Dary od Towarzystw uczonych i osób czynione Uniwersytetowi, a z polecenia tegoż oddane do Biblioteki dnia [...] Miesiąca Stycznia 1820, LVIA, F 721, ap. 2, b. 71.
- Dziennik rozmaitych Czynności Biblioteki Uniwersytetu Imperatorskiego Wileńskiego. Xięga 2ga od dnia 31 Marca 1823 roku, LVIA, F. 721, ap. 2, b. 74.
- Edel, Philippe; Daszkiewicz, Piotr, *Liudvigas Heinrichas Bojanus, 1776–1827*, Vilnius: LMA, 2016.
- Katalog xiąg od Wdowy po zmarłym Profesorze Lobenweinie do Biblioteki Uniwersytetu Imperatorskiego Wileńskiego kupionych dnia 2go Kwietnia 1820 Roku z wyrażeniem ile były cenione pojedynczo, LVIA. F 721, ap. 1, b. 92, lap. 54r–76v.
- Librorum Academiae Caesareae Vlnensis Indices Ad Elementorum Ordinem dispositi et confecti, Tomus Secundus D–L, VUB RS, F3-290_2.
- Lista Pism periodycznych zagranicznych do prenumerowania dla Biblioteki Uniwersytetu na rok 1831 wraz z wyrażeniem ceny ich od księgarza Królewieckiego Bornträgera podaney, iś: O Biblioteke Vilenskago Uniwersiteta, 1826–1830, LVIA, F567, ap. 2, b. 1976, lap. 200r–201v.
- Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, od wprowadzenia do niej druku po rok 1830 włącznie, z pism Janockiego, Bentkowskiego, Ludwika Sobolewskiego, Ossolińskiego, Juszyńskiego, Jana Winc. i Jerz. Sam. Bandtków i t. d. wystawiony przez Adama Jochera, T. 1, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840.
- Pacevičius, Arvydas, Masonų knygos kultūros raiška XIX amžiaus Lietuvoje, *Knygotyra*, 2016, t. 67, p. 115–147.
- Pacevičius, Arvydas, Stanislovo Čerskio kelionė po Vakarų Europą 1819–1821 m., iś *Kultūrologija*, 2003, t. 10, p. 218–232.
- Pacevičius, Arvydas, Vilniaus universiteto dovana sudegusiai Åbo akademijos bibliotekai (1827–1829), iś *Bibliotheca Litwana III: Sugrąžinta praeitis*, sud. Arvydas Pacevičius ir Angelė Pečeliūnaitė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 113–126.
- Pamirštoji mecenatystė: Dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga, 1792–1832*, sud. Arvydas Pacevičius, Vilnius: Daba Expo, 2010.
- Prašmantaitė, Aldona, *Vilniaus Universitetas ir visuomenė 1803–1832 metais: gamtos mokslų populiarinimas*, Vilnius: Academia, 1992.

Tabella komparacyina cen, za które księgarze niektórzy, krajowi i zagraniczni, obowiązują się dostarczać w roku bieżącym 1831, pisma i żurnaly zagraniczne dla Biblioteki Uniwersytetu, iś: O Biblioteke Vilenskago Universiteta, 1826–1830, LVIA, F567, ap. 2, b. 1976, lap. 194r–195r.

Xięgi od P. Polińskiego zastępcy profesora Matematyki kupione i do Biblioteki przyjęte d. 13 Czerwca 1817, LVIA, F. 721, ap. 2, b. 69.

ĮSIMYLĖJĘS VILNIŲ: STEPONO BATORO UNIVERSITETO DĖSTYTOJAS GRAFIKAS JURGIS HOPENAS

NIJOLĖ BULOTAITĖ

Vilniaus universiteto biblioteka

DR. LORETA SKURVYDAITĖ

Istorijos fakultetas

Šiandien Jurgis Hopenas daugiausia žinomas kaip grafikas, sukūręs ne vieną senojo Vilniaus vaizdų lakštą, restauravęs Vilniaus universiteto P.Smuglevičiaus ir J. Lelevelio sales XX a. pradžioje. Prieš kurį laiką rašyta ir apie jo su mokiniais dekoruotas Lentvario, Perlojos bažnyčias. Iš tiesų jo Lietuvoje ir Lenkijoje atliktų restauravimo ir dekoravimo darbų sąrašas daug ilgesnis, nors nedaug tyrinėtas.

J. Hopenas buvo aktyvus visuomenininkas, reikėsi paveldosaugos srityje, buvo aktyvus Vilniaus mokslo bičiulių Meno sekcijos narys, kaupė dailės ir kultūros paminklų fotoarchyvą. Jam rūpėjo Vilniaus krašto architektūros ir meno paminklų būklė, jų apsauga. Aktyvi menininko pozicija išsaugant Vilniaus ir Vilniaus krašto objektus, darbas restauruojant Vilniaus universiteto sales, kuriant ekslibrius universiteto bibliotekai ir universiteto žmonėms, straipsniai apie Vilniaus architektūrą, paveldo objektus verti atidesnio žvilgsnio.

Kas gi buvo šis ryškus Vilniaus menininkas, talentingas pedagogas, restauratorius? Aršus Lenkijos kultūros puoselėtojas ar tiesiog darbui atsidavęs menininkas, pamilęs Vilniaus architektūros paminklus ir vardan jų išsaugojimo pasirengęs dirbti Lietuvai? Po karo išvykęs į Lenkiją menininkas ilgėjosi Vilniaus, o Lietuva jam prikaišiojo už prisidėjimą prie meno vertybių išvežimo.

Spalvinga ir gana paslaptinga menininko asmenybė – gerokai primiršta Lietuvoje, nors Vilnius ir Vilniaus krašto architektūra, paveldas jam labai rūpėjo, paliko ryškų pėdsaką jo kūryboje ir gyvenime. Jurgis Hopenas (*Jerzy Hoppen*) restauravo Vilniaus universiteto bibliotekos Pranciškaus Smuglevičiaus ir Joachimo Lelevelio sales XX a. pradžioje, ištapė Perlojos, Lentvario bažnyčias, Šv. Sakramento koplyčią Vilniaus arkikatedroje, o visų pirma išgarsėjo kaip grafikas, įamžinęs ne vieną Vilniaus paveldo objektą.

J. Hopenas gimė 1891 metais Kaune, kuris tuo metu priklausė Rusijos imperijai. Įstojo į Krokuvos dailės akademiją, bet prasidėjęs karas nutraukė studijas. Mobilizuotas atsidūrė Peterburge, studijavo senųjų meistrų darbus Ermitaže. Po revoliucijos 1918 metais atsidūrė Kazanėje, kur pagal užsakymą nutapė pirmąjį Rusijoje K. Markso portretą iš nuotraukos.

Nuo 1921 metų J. Hopenas apsigyveno Vilniuje ir tais pačiais metais įstojo į Stepono Batoro universiteto Dailės fakultetą, aktyviai įsitraukė į L. Slendzinskio vadovaujamos Vilniaus dailininkų draugijos (*Wilenskie Towarzystwo Artystow Plastykow*) veiklą, dalyvavo parodose. Nors nebaigęs mokslų, dėstė Menų mokykloje, gimnazijoje. Dirbo Vilniaus operos dekoratoriumi, knygų iliustratoriumi, kūrė banknotų projektus Lenkijos bankui. J. Hopenas tapė ir raizė, o nuo praėjusio amžiaus trečio dešimtmečio vidurio grafika tapo pagrindine jo meninės veiklos sritimi. Jo studijos dėl daugybės darbų užtruko iki 1934 metų. Dar nebaigęs studijų 1931 metais jis pakviečiamas dirbti universitete. 1937 metais užėmė docento vietą, netrukus vadovauja Grafikos ir taikomosios dailės katedrai. Menininkas pasireiškė ne tik kaip tapytojas, grafikas, pedagogas, bet ir kaip paveldo puoselėtojas, fotografas, restauratorius.

Šiandien jis mums labiau žinomas kaip grafikas ir Stepono Batoro universiteto Dailės fakulteto dėstytojas. Jo ofortų ciklas „Senasis Vilnius“, kurį sudaro trys aplankai, kadaise sulaukė pripažinimo ne tik Lenkijoje, bet ir plačiau. Tada Hopeno kūrinių įsigijo ir Europos muziejai (Britų muziejus, Paryžiaus nacionalinė biblioteka etc.), apie jį buvo rašoma Vilniaus spaudoje. Menininkas dalyvavo parodose Lenkijoje ir užsienyje. Antrojo pasaulinio karo metu jis dirbo Lietuvoje, dėstė Lietuvos dailės akademijoje. Į Lenkiją, Torunę išvyko 1946 metais ir nuo tada apie jo tolesnę veiklą ir kūrybą Lietuvoje nedaug težinoma.

J. Hopenas dirbo restauruojant Vilniaus Trinitorių bažnyčios tapybą, fiksavo Trakų pilies sienų tapybos likučius, restauravo P. Smuglevičiaus ir J. Lelevelio sales universitete, Jokūbo ir Pilypo bažnyčios tapybą, dalyvavo Vilniaus katedros karališkųjų palaikų tyrimų komisijos veikloje, dokumentavo katedros kasinėjimų atradimus.

Universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje išlikę laiškų ir dokumentų, iš kurių matyti, kad J. Hopenas ne tik restauravo J. Lelevelio salę, bet ir suprojektavo jos šviestuvus bei baldus. Išlikęs jo ranka pieštas spintos su

voliuta projektas. Bibliotekoje išlikęs ir Hopeno susirašinėjimas su direktoriumi dėl P. Smuglevičiaus ir J. Lelevelio salių restauravimo, skiriamų lėšų, detalios išlaidų sąmatos. Ten išliko ir J. Hopeno adresas. Jis gyveno Kaštonų g. 4, butas 2. Kadangi universitetui trūko lėšų salių remontui ir restauravimui baigti, Hopenui išrūpino stipendiją, motyvuodami darbštumu ir kompetencija (1928 metais darbai buvo nutraukti dėl lėšų trūkumo).

Dailininkas buvo aktyvus Vilniaus mokslo bičiulių draugijos meno istorijos sekcijos narys. 1935 metų lapkričio 21 dienos posėdyje jis skaitė pranešimą „Ignoto Egenfelderio, nežinomo Vilniaus XVIII amžiaus tapytojo ir graverio, pėdsakais“. J. Hopenas I. Egenfelderiui, išpuošusiam Vilniaus universiteto observatorijos pastatą XVIII antroje pusėje, priskyrė restauravimo metu J. Lelevelio salėje atidengtus du žalios spalvos dekorų fragmentus, kur vaizduojami amūriukai rokoko ornamentikos apsuptyje. J. Hopeno manymu, jie nutapyti jau padalijus salę į du aukštus, galimai I. Egenfelderio. Jis palygino fragmentus su dviem tapytojo pasirašytomis graviūromis 1766 metų Vilniaus Bazilijonų spaustuvės leidinyje. Ši jo hipotezė nėra paneigta ir minima neseniai išleistame Lietuvos dailininkų žodyne. XX a. pradžioje, restauruojant J. Lelevelio salę, buvo nuspręsta rinktis galimai ankstyvesnį dekorą, todėl amūriukai buvo uždengti. Juos atidengė dailininkas restauratorius B. Motuza-Matuzevičius 1956 metais. Galbūt šią J. Hopeno hipotezę padės patvirtinti, papildys arba paneigs šiuo metu J. Lelevelio salėje dirbančių „Opus Optimum“ restauratorių tyrimai. Pradėjus restauruoti salę 2017 metų rugsėjo mėnesį paaiškėjo, kad mums jau įprasta ir J. Hopeno rankai visų priskiriama salės sienų puošyba iš tiesų buvo gerokai pakeista vėlesnių restauracijų ir remontų metu, neatitinka Stepono Batoro universiteto laikų salės atvaizdų, išlikusių nuotraukų. Atidūs restauratoriai planuoja ne tik atidengti plafone netikėtai atrastą šventąjį Stanislovą Kostką, studentų ir mokinių globėją, vaizduojančią freską, bet ir atkurti J. Hopeno darbą, taip pat buvusios jėzuitų laikų sienų puošybos fragmentus.

J. Hopenas žavėjosi Vilniaus baroko architektūra, o ypač architekto Jono Kristupo Glaubico kūriniiais ir stengėsi išsiaiškinti nežinomus jo darbus. Matyt, įkvėptas jo likimo, kai daugumos kūrinių autorystė nebuvo žinoma, nes neliko jokių parašų ar dokumentų, ant savo kūrinių dažniausiai pasirašydavo ar bent jau palikdavo inicialus „J. H.“. Tokiu būdu įsiamžino

ir J. Lelevelio salėje, o jo pavyzdžiu 1956 metais pasekė tos salės restauratorius B. Motuza-Matuzevičius. Menininko inicialų „J. H.“ galima rasti ir Vilniaus universiteto bibliotekos knygų ekslibrisuose.

J. Hopeno kurti knygų ekslibrisai kiek daugiau aptarti lenkų ir lietuvių dailėtyrininkų. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje išlikęs bibliotekos direktoriaus prašymas sukurti ekslibrisus J. Lelevelio knygų kolekcijai, padėka už dovanotą raizinį ir sukurtą bibliotekos ekslibrisą. Ir šiandien daugybė VU bibliotekos knygų, periodikos pažymėti Jurgio Hopeno kurtais ekslibrisais ir jo inicialais, kartais gal nepastebėti, jie matomi ir senųjų knygų, kolekcijų parodose.

Menininkui labai rūpėjo Vilniaus ir Vilniaus krašto architektūra, jos išsaugojimas. Bendradarbiaudamas Vilniaus laikraštyje „Slowo“ nuo 1935 metų jis paskelbė daugybę straipsnelių ir didesnės apimties rašinių apie Vilniaus meną, architektūrą, nykstantį paveldą. 1935 metais beveik kas mėnesį, o kartais ir dažniau, pasirašydamas slapyvardžiu Jotha, turėjo šiame laikraštyje rubriką „Wilno, ktorie ginie“ (Dingstantis Vilnius), kur aprašydavo įvairius Vilniaus paveldo objektus, vertingas architektūrines detales, įdomius radinius, kritikuodavo netinkamą elgesį su paminklais, pašiepdamo prastus sprendimus. Savo pozicija, straipsniais jis aktyviai ragino visuomenę domėtis Vilniaus paminklais, juos saugoti ir vertinti, pažinti. Menininko žvilgsnis ir plunksna neaplenkė įdomesnių Vilniaus laiptinių, kaminų, unikalaus balkono, senamiesčio kiemuose esančių medinių svirnų, anksčiau nuo maro apsisaugoti statytų medinių kryžių – vadinamų karavakų, turinčių du skersinius (kurių du išlikusius Vilniuje dar nufotografavo). Galbūt jo mokinyš, Stepono Batoro universiteto Dailės fakultete studijavęs menotyrininkas Vladas Drėma iš šio straipsnelių ciklo ir sėmėsi įkvėpimo rašydamas jau nebe apie dingstantį, o apie „Dingusį Vilnių“?

Ne tik laikraštyje, bet ir Vilniaus mokslo mylėtojų draugijos meno istorijos sekcijos leidiniuose J. Hopenas paskelbė nemažai platesnės apimties straipsnių apie Vilniaus architektūrą, žymius praeities architektus, dailės parodas, reiškė savo nuomonę apie Vilniaus senamiesčio tvarkymo darbus, ragino tam skirti daugiau pajėgų, specialistų ir lėšų. Kai kurių jo aprašytų, nuotraukose užfiksuotų objektų, interjero detalių nebėra, todėl jo aprašymai ir nuotraukos labai vertingos.

Jurgis Hopenas buvo vienas iš tų išrinktųjų, kuriems leista dalyvauti įamžinant 1931 metais po Katedra atrastus karališkuosius palaikus. Ir šiandien vartydami tarpukario meto Vilniaus nuotraukas dažnai rasime J. Hopeno pavardę: jis fiksavo Vilniaus ir Vilniaus krašto architektūros paminklus, rūpinosi jų išsaugojimu. 1932 metais J. Hopenas tapo Vilniaus apskrities restauravimo komisijos nariu. 1939 metais pateikė pasiūlymą steigti Vilniaus diecezijos muziejų, siūlė ten kaupti nykstančias vertybes iš daugelio Vilniaus krašto bažnyčių, numatė jam patalpas ir konkrečius eksponatus. Hopeno biografai mini, kad iš viso menininkas buvo sukaupęs apie 4 tūkst. nuotraukų. Didelė šio archyvo dalis atiteko Varšuvos nacionaliniam muziejui. Jis nuosekliai tyrė ir fotografavo Vilniaus ir Vilniaus krašto architektūros ir dailės palikimą, todėl šiame rinkinyje gali būti daug vertingos nežinomos medžiagos. Tuo metu daugelis fotografavo Vilniaus meno paminklus, žavėjosi fotografo J. Bulhako darbais, bet J. Hopenas sau kėlė kitokius tikslus. Interviu laikraštyje „Slow“ jis pabrėžė, kad nenori konkuruoti su J. Bulhaku. Jo tikslas – fiksuoti architektūros ir dailės paminklus, o ne kurti meninę fotografiją, nors jaučiasi esąs būtent meninės fotografijos atstovas. J. Hopenas fotografiją manė esant pagalbine architektūros studijų priemone ir kad jos teikiamos galimybės dar nėra pakankamai išnaudotos mene.

Dailininkas ne tik restauravo, bet ir dekoravo ne vieną Vilniaus bažnyčią: Jokūbo ir Pilypo bažnyčios Šv. Hiacinto koplyčią, Vilniaus katedros Vyskupų koplyčią, karmeličių vienuolyno bažnyčią. Karo metais kartu su savo mokiniais iš Vilniaus dailininkais Ona Torvirtiene ir Leonardu Torvirtu dekoravo Lentvario bažnyčios interjerą. Lentvario bažnyčia yra vertingas XX a. istorizmo architektūros ir dailės paminklas, bet už parapijos ribų ji beveik nežinoma. Bažnyčios istorinės ir meninės reikšmės dar nėra tinkamai įvertinę ir specialistai: kultūros istorikai, architektūros ir dailės tyrėjai. Tai vienas iš didžiausių XX a. vidurio Lietuvos sienų tapybos ansamblių. Savo masteliu ir stiliaus vientisumu jam prilygsta tik Perlojos bažnyčios sienų puošyba.

1943 metų vasarą Jurgis Hopenas su mokiniais buvo pakviestas dekoruoti naująją, 1930 metais pastatytą Perlojos bažnyčią. Vietos meistrų padedamas dekoravo ją ir gausiai išpuošė lietuviškais simboliais. Vietos gyventojai prisiminimuose pasakojo apie čia dirbusius iš Vilniaus atsikvistos

profesionalius menininkus, kurie slapstėsi nuo tremties darbų (turėjo darbo pažymėjimus) ir vietos žmonių remiami maistu čia darbavosi. Kadangi karo metais trūko dažų, pats juos gamino pagal senųjų meistrų receptus iš augalinės kilmės pigmentų, nurodė perlojiškiams rinkti lauko gėles, lupti medžių žievę, nešti pieną. Bendras priešas – nacistai – suvienijo lenkus ir lietuvius bendram darbui. Kai lenkų tautybės piliečiams buvo neleidžiama dirbti daugelyje valdžios įstaigų, Perlojos lietuvių bendruomenė pasinaudojo proga nusamdyti profesionalius dailininkus šventovei papuošti.

Įdomus dalykas, kad Lietuvai atgavus Vilnių 1940 metais čia buvo leidžiamas laikraštis lenkų kalba „Gazeta Codzienna“ (Kasdienis laikraštis). Jame bendradarbiavo Stepono Batoro universiteto profesorius menotyrininkas Marianas Moreliovskis, muziejininkas Vaclavas Gizbertas Studnickis, kalbininkas Janas Otrembskis, teisininkas Mykolas Riomeris, poetas Česlavas Milošas. J. Hopenas jame rašo apie impresionizmo politiką, dailininką L. Slendinskį, Vilniaus praeitį, recenziją apie lietuviškos fotografijos parodą.

Galima įvairiai vertinti Lietuvos ir Lenkijos santykius, ginčus ir konfliktus dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto XX a. pradžioje, bet reikia pripažinti, kad daugelį šio krašto paminklų šiandien turime dėl tuo metu čia dirbusių lenkų restauratorių, menininkų, entuziastų. Jie nepaprastai mylėjo Vilnių ir jo paminklams skyrė visas jėgas, lėšas, laiką, rūpestingai fiksavo ir stengėsi išsaugoti vertybes taip kaip galėjo ir sugebėjo. Po karo J. Hopenas pasitraukė į Lenkiją ir dirbo Torunės universitete. Reikia paminėti, kad ir jau išvykęs į Lenkiją jis dekoravo ne vieną bažnyčią: sieninė tapyba išpuošė Jėzuitų bažnyčios Bydgošče koplyčią, Torunės Šv. Dvasios bažnyčios presbiteriją, vieną iš Poznanės katedros koplyčių, Vitkovo bažnyčią prie Gniezno, dvi bažnyčias Prašnyše, taip pat Kielcų vaivadijos Klimontovo kolegiją, Varšuvos garnizono bažnyčią Mokotova gatvėje. Sukūrė, matyt, F. Ruščico pavyzdžio įkvėptas, Torunės universiteto rektoriaus regalias. Tačiau J. Hopeno patys kūrybingiausi metai susiję su Vilniumi, čia jis nuveikė daugiausia, šį laikotarpį prisiminė ir ilgėjosi Vilniaus visą gyvenimą.

LITERATŪRA

- Lietuvos dailininkų žodynas. III. Vilnius, 2013. P. 151–153.
- Poklewski, Józef Marian. Polskie życie artystyczne w międzywojennym Wilnie, 1994.
- Kotłowski, Jan. Jerzy Hoppen – rytownik. Torun, 1991.
- Kotłowski, Jan. Grafika w Wilnie w okresie międzywojennym. Twórczość Jerzego Hoppena. Torun. 1992/ Studia o bibliotekach i zbiorach polskich, tom II. Torun, 1991.
- Hoppen, Jerzy. Aula Uniwersytetu Wileńskiego dawnym refektarzem OO. Jezuitów /Alma Mater Vilnensis, 1929, z. 8, s. 76.
- Jerzy Hoppen. Śladami Ignacego de Eggenfelder, nieznanego malarza i sztycharza wileńskiego XVIII w. / Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji historii sztuki towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie. Tom III. Wilno, 1938/1939. P. 261–263.
- Hoppen, J. Bezimienni twórcy Wileńskiego baroku. *Słowo*, 1937, Nr. 58.
- Hoppen, Jerzy, 1891–1969. Sprawa utworzenia Muzeum Diecezjalnego w Wilnie / Hoppenas Jurgis. 1939 03 15. LMA Vrublevskių biblioteka, F44-101.
- Kisarauskas, Vincas. Ekslibrių dailininkas vilnietis Ježi Hoppenas. Ekslibrių klubas. Vilnius, 1983. Jakubowski, Wojciech. Jerzy Hoppen. *Rocznik Torunski*, t. 5, 1971.
- Lentvario bažnyčia ir jos dekoras. 1905–1943 / Sudarytoja Giedrė Jankevičiūtė. Bažnytinio paveldo muziejus, 2012.
- Vasiliūnienė, Dalia. Sienų tapyba Perlojos bažnyčioje. *Menotyra*, 2004, Nr. 3 (36), p. 41–49.
- Plater-Zyberk, M., Kitoks Hoppenas. *Menotyra*, 1994, Nr. 2, p. 99–101.
- Wywiad syntetyczny (rozmowa z prof. J. Hoppenem). *Słowo*, 1937, Nr. 119.

ŽVILGSNIAI Į VILNIAUS UNIVERSITETO PRAEITĮ TARPUKARIO LIETUVOS PERIODIKOJE

TITAS KRUTULYS

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Šiame tekste bandoma atsekti tarpukario visuomenės požiūrį į Vilniaus universitetą. Analizuojami periodinėje spaudoje aptikti straipsniai, iš kurių galima atsekti teigiamą ar neigiamą Vilniaus akademijos ir vėliau universiteto istorijos nuo institucijos susikūrimo 1579 m. iki 1832 metų, vertinimą. Darbui pasitelkiami keturių skirtingų tarpukario ideologinių grupių leidiniai: katalikiška spauda, artima krikdėmų politinei srovei, tautininkų spauda, siejusi save su Tautininkų sąjunga ir Antano Smetonos valdymu, centro kairės spauda, artima Valsviečių liaudininkų sąjungai, ir socialdemokratų spauda. Atlikus tyrimą, prieita prie išvados, kad universiteto praeities vertinimas priklausė nuo autorių pasaulėžiūros, kuriai atstovauta. Galima išskirti bent du skirtingai vertintus istorinius etapus: Vilniaus akademijos etapą iki Abiejų Tautų Respublikos padalijimo ir Vilniaus universiteto laikotarpį XIX amžiuje. Būta trijų vertinimo būdų: ignoravimas, neigiamas vertinimas ir teigiamas vertinimas. Svarbiausia universiteto praeitis buvo katalikų srovei, mažiau aktuali, bet svarbi – centro kairei, beveik vien ignoruota tautininkų ir socialdemokratų spaudoje. Šis kuklus istorinis tyrimas, manoma, gali prisidėti prie geresnio tarpukario visuomenės nuostatų universiteto atžvilgiu supratimo.

IVADAS

Ką galima pasakyti apie Vilniaus universiteto (toliau – VU) praeitį remiantis tarpukario periodika? Lenkija, anuomet pagrindinis Lietuvos priešas, užėmusi Vilnių, universitetas yra lenkiškas. Lietuva turi savo naujai įkurtą aukštąją mokyklą, kuri nesistengia kildinti savęs iš jėzuitų akademijos. Kodėl kam nors turėtų rūpėti užgroboje sostinėje veikiantis Stepono Batoro universitetas? Ir tikrai, spaudoje apie šią instituciją mažai terašyta, Vilniui vaduoti kampanijos apie universitetą neužsimena ir apskritai periodikoje daugiau galime sužinoti apie Universitas Latviensis ar Paryžiaus aukštąsias mokyklas, o ne šalimais esantį VU.

Tačiau šitoks visai ignoruojantis Vilniaus aukštosios mokyklos egzistavimą įvaizdis yra klaidingas, ypač, jei kalbėtume apie institucijos veiklą iki 1832 metų. Istorija ir vertinimų yra, nors ir netiesiogiai, jų aptinkama

bendruose tekstuose apie Lietuvos istoriją, ryškesnes su universitetu susijusias asmenybes. Ir požiūrių yra nevienodų, skirtingų pasaulėžiūros grupių narių išsakytų, aptariančių skirtingus universiteto laikotarpius. Šiame pranešime ir apžvelgiami pagrindinių ideologinių grupių – socialdemokratų, centro kairės, katalikų ir tautininkų – periodikoje aptikti VU istorijos 1579–1832 metais vertinimai.

Galima išskirti kelis tekstuose aprašomus laikotarpius – ATR laikų universiteto ar Vilniaus akademijos vaizdinius ir XIX pirmos pusės universitetą, pirmu atveju centre – santykio su jėzuitais ir Lietuvos, Lenkijos kultūra vertinimas, antruoju – universitetas tampa tautinio atgimimo siužeto dalimi, žinoma nebūtinai gerąja prasme. Taip pat galima išskirti tris VU vertinimo tipus: šios institucijos ignoravimas, neigiamas veiklos ir įtakos vertinimas ir pozityvus žvilgsnis į VU praeitį.

Dvi iš išskirtų ideologinių grupių VU beveik visiškai ignoravo. Pirmoji iš jų yra socialdemokratai, ir jiems reprezentuoti atrinkto leidinio „Socialdemokratas“ vienintelis tekstas priartėja prie VU istorijos ir, nors tiesiai ši mokykla nepaminima, bet griežtai kritikuojant jėzuitus Jono Šliūpo dėka prieinama prie štai tokios ir universitetui nepalankios išvados: „bajorų jaunimą [jėzuitai] mokė riaušes kelti, po kaimus kunigams kumpius rinkti ir kiaušiniuoti, o šaliai nei kelių kilnių vyrų neišauklėjo per 200 metų. Liaudžiai gi tik rykštėmis „iš galvos ožius varinėjo“, jeigu kunigų ir ponų drįso nepaklausyti.“¹ Žodžiu, jėzuitų veikla buvusi tokia nesuderinama su tuomete realybe, kad išsamesnis edukacinės veiklos nušvietimas net nevertas šio leidinio autorių laiko.

Daug įdomiau atrodo tautininkų iš pažiūros sąmoningas VU veiklos ignoravimas. Oficiziniame kultūros žurnale „Vairas“ yra straipsnių, iš pažiūros net turinčių kad ir tarp kitko paminėti Vilniaus universitetą: straipsniai apie A. Mickevičių, S. Daukantą, apie Vilnių ir jo kultūrą, net apie Lietuvos mokyklos ir švietimo istoriją, ir nė viename iš jų nė karto nepaminima Vilniaus aukštoji mokykla. Net 1939 metų sostinės atgavimas, privertęs įtraukti universiteto klausimą tarp tuometinių problemų, išprovokavo tik itin kuklią B. Railos institucijos praeities refleksiją, kur tiesiog pripažinus, jog VU buvęs lenkiškas, siūlyta kuo greičiau jį sulietuvinti².

¹ J. Baldūnas, „Jėzuitai“, in: *Socialdemokratas*, 1930-11-13, p. 4.

² Straipsniai, kuriuose pagal turinį turėtų būti paminimas ir Vilniaus universitetas: Bronys Raila, „Kova už lietuvišką sostinę“, in: *Vairas*, 1939, nr. 44, p. 868; Zigmantas Kuzmickis,

Šiek tiek daugiau dėmesio Vilniaus universitetui teikiama centro kairei artimame Šiauliuose leistame visuomeniniame žurnale „Kultūra“. Jame apie instituciją prabyla broliai Biržiškos. Mykolas Biržiška 1924 metais tekste „Lietuvos istorijos bruoželis“ ne tik tuometiniame historiografijos kontekste unikaliai prabilo apie ATR kultūros istoriją, bet ir tris kartus užsimena apie universitetą: 1) dviprasmiškai įvertina naujos institucijos atsiradimą:

Politinis jos diduomenės atsparys lenkams ir reformacijos judėjimas bei katalikų kova su juo kad ir iššaukia XVI a. gyvą kultūros judėjimą, duoda kelis literatūros vardus, įvaisina Lietuvoje jėzuitus su jų mokyklomis (Vilniaus akademija, kolegijos), teatru (mokyklose) ir raštais, bet nesiremdamas tautiškai tvirtai susipratusių visuomenės sluoksniu netiesia tautos kultūrai tvirtų pagrindų.³

2) teigiamai Mykolas Biržiška vertina VU veiklą iki ATR žlugimo: „XVII-ajam amž. jos akademija davė garsų lotynų poezijos liriką Sarbievių ir istoriką Kojelavičių, XVIII a. pasižymėjo astronomu Počiabutu ir dar plačiau už jį pagarsėjusiu 1794 m. sukilimo prieš rusus vadu (...) Tadu Kosčiuška“⁴; 3) pozityviai jis įvertina ir Vilniaus universiteto įtaką XIX amžiaus pradžioje: „Lietuva XIX a. reiškė gyvą kultūros gyvenimą. Iš pradžių bajorai jį pareiškė Vilniaus universitete (1803-1831) ir jo sukurtoji visuomeninė atmosfera, duodami pasaulio poezijai vieną jos didžiausių galiūnų Adomą Mickevičių, o pačiam Lietuvos kraštui – naujos gadinės šviesuomenę.“⁵

Daug skeptiškiau į jėzuitų veiklos laikotarpį 1931 metais žvelgė Vaclovas Biržiška. Nors pradžioje autorius pripažįsta:

Atsiradę Lietuvoje XVI a. pabaigoje specialiai kovai su reformacija, jie [jėzuitai] šioj kovoje nevengė jokių priemonių (...) jie pirmieji, liaudies tarpe atsiradę, nuga-

„A. Mickevičius ir mes (Pono Tado 100 metų sukaktuvių proga)“, in: *Vairas*, 1934, nr. 5, p. 77–81; Petras Ruseckas, „Mūsų žymieji žmonės“ (recenzija knygai), in: *Vairas*, 1934, nr. 11, p. 459–460; J. Murka, „Mūsų mokyklos praeitis ir kelias į ateitį“, in: *Vairas*, 1935, nr. 2, p. 167–178.

³ M. B-Ka [Mykolas Biržiška], „Lietuvos istorijos bruoželis“, in: *Kultūra*, 1924, nr. 4, p. 151–152.

⁴ *Ten pat*, p. 152.

⁵ *Ten pat*, p. 153.

lėję visiškai dar gyvą senosios tikybos tradiciją, ir Lietuvos liaudį bendrai priartino prie vakarų Europos. (...) Jie pirmieji XVI ir XVII a. sukūrė Lietuvos vidurinę (aukštesniąją) mokyklą, suteikę jai griežtai praktikinį pobūdį. (...) Tiek pat tuo laiku teigiamas buvo jų veikimas ir kitose Lietuvos gyvenimo srityse – labdarybėj, kovoje su limpamomis ligomis ir kitur,⁶

tačiau vėliau pratęsia: „Netekę svarbiausio akstino savo darbui tobulinti – konkurencijos, jėzuitai visas savo jėgas įtempia kita kryptimi – Lietuvos valdžios faktiškam užkariavimui, tiek per įtaką šalies politiniam valdymui, tiek per koncentravimą savo rankose pasakiškų turtų.“⁷

Bet daugiausiai kliūva mokykloms: „Tos mokyklos jėzuitų rankose buvo ne tik kultūrinė ar politinė, bet ir grynai fizinė jėga, kuri leido jiems tiek XVII a. pabaigoj, tiek ypač XVIII a. nesiskaityti nei su valstybės valdžia, nei su vietos teise, nei su kitų asmenų gyvybe, sveikata, nuosavybe.“⁸ Vėliau V. Biržiška pateikia vienos neigiamai vertinamos XVIII a. Kražių jėzuitų bylos atvejį, kurį apibendrina kaip tinkamą visai to meto Jėzaus Draugijos veiklai parodyti.

Šalia „Kultūros“ galima paminėti ir panašios pasaulėžiūros moksleivių periodikos atvejus. Taip pat Šiauliuose leistuose „Moksleivių varpuose“ 1925 metais keliuose tekstuose teigiamai atsiliepta apie XIX amžiuje veikusį Vilniaus universitetą. Augustino Janulaičio straipsnyje „Vilniaus studentai ir 1831 m. sukilimas“ štai kaip rašoma: „XIX amž. Vilnius yra Lietuvos dvasios vidurkis, tenai ima žydėti universitetas, renkasi visos geriausios jos jėgos, tenai buriasi į vieną jos smegenys, tenai mokosi būsimi jos darbuotojai, tenai buvo ir jos sąžinė, jautresnioji ir opiausioji Lietuvos dalis.“⁹ Vėliau detalai aprašomas universiteto studentų dalyvavimas 1831 metų sukilime, kur kone įteigiama, jog be Vilniaus studentų LDK dalis į sukilimą net nebūtų įsitraukusi. Lakoniškai Vilniaus universitetas „Moksleivių varpuose“ paminimas ir trumpoje Adomo Mickevičiaus

⁶ V. B-ka [Vaclovas Biržiška], „Iš jėzuitų mokyklos praeities Lietuvoje XVIII a.“, in: *Kultūra*, 1931, nr. 6–7, p. 335.

⁷ *Ten pat.*

⁸ *Ten pat.*

⁹ A. Janulaitis, „Vilniaus studentai ir 1831 m. sukilimas“, in: *Moksleivių varpai*, 1925, nr. 2, p. 3–4.

biografijoje, leidžiama suprasti, kad būtent čia poetas gavęs pagrindinį išsilavinimą¹⁰.

Detaliausiai ir daugiausiai apie Vilniaus universitetą rašyta katalikiškoje spaudoje, pranešimui pasirinktas tik žurnalas „Židinys“, bet ir jame aptinkame bent 15 straipsnių, nušviečiančių ne tik jau minėtus universiteto istorijos siužetus, bet ir Edukacinės komisijos veiklą, Simono Daukanto ir kitų lietuviško tautinio atgimimo veikėjų biografijų fragmentus.

Pirmajame 1924 metų „Židinio“ numeryje buvo publikuotas Stasio Šalkausio straipsnis apie Adomą Mickevičių, jame teigta, kad: „Išsilavinimo atžvilgiu Mickevičius pasisavino tąją dvasios kultūrą, kuri susidėjo aukštesniuose lietuvių tautos luomuose dėl ypatingos tautinės ir individualinės evoliucijos (...) Aukštąjį mokslą jis ėjo Vilniaus universitete (1815–1819), kai tasai buvo pasiekęs aukščiausią savo žydėjimo laipsnį.“¹¹

Tačiau po metų išleistame analogiškame P. Kirvelaičio tekste A. Mickevičiaus laikų universitetas aprašomas kitaip:

*Vilniaus universitetas buvo lenkų dvasios įstaiga. Jis daug padėjo lietuvius lenkinti. Profesoriai buvo kviečiami iš visur. Bet vadovybė visą laiką buvo lenkų rankose; ji visą universitetą sugebėdavo padaryt grynai lenkiška įstaiga. Tiek universitete, tiek studentų tarpe buvo tokia tiršta lenkų patriotizmo atmosfera, kad atvykę nauji studentai, patys nesijausdami kaip, tapdavo patriotai.*¹²

Įdomi universiteto vertinimo perskyra matoma ir kalbant apie S. Daukantą. 1930 metais P. Šležo publikuotoje *Darbay senuju Lituwiiu yr Žemaičiu* recenzijoje remiamasi daugiausia Vaclovo Biržiškos nuomone ir teigiama, kad S. Daukantas buvęs diletantas, jo darbai nemoksiški, įdomūs tik dėl senumo, tačiau parašyti per anksti, kuomet rimtos Lietuvos istorijos dar nebuvo galima parašyti. Šiame kontekste Vilniaus universitetas vertinamas daugiausia teigiamai:

Pasirodęs 1822 m., kada Daukantas, matyt, tik ką buvo Universitetą užbaigęs, jis savo turiniu tonu ir mintimis ir čia išreikštais jausmais geriausiai apibūdina

¹⁰ L. Skabeika, „A. Mickevičiaus 70 m. sukaktuvėms“, in: *Moksleivių varpai*, 1925, nr. 2, p. 6–7.

¹¹ Stasys Šalkauskis, „Rimvydas – Mickevičius“, in: *Židinys*, 1924, nr. 1, p. 38.

¹² P. Kirvelaitis, „Adomas Mickevičius ir lietuviškumas“, in: *Židinys*, 1925, nr. 8–12, p. 292.

*tą ūpą ir tendencijas, kurios viešpatavo tuo laiku jaunosios lietuvių šviesuomenės tarpe.*¹³

Tačiau štai 1936 metais išspausdintame J. Ambrazevičiaus išsamiaame Daukanto reikšmę pakartotinai įvertinančiame tekste stengiamasi atskirti lenko-lietuvio tautiškumą nuo kalba grįsto lietuviybės modelio, valstietiško lietuvių tautinio atgimimo ir, žinoma, S. Daukanto, VU šiame atskyrimo kartu su A. Mickevičiumi ir bajorais panašu, kad atsiduria už tinkamo lietuviškumo ribų:

*Simano Daukanto charakteris iš dalies panašus į jo amžininko Narbuto ar net Jucevičiaus. Visą jų charakterį yra ataudęs Vilniaus universitetas. Bet metmenys skiriasi. Anie – bajorai, S. Daukantas – valstietiška žemaitiška natūra su josios tradicijomis.*¹⁴

Tokį įvaizdį truputį koreguoja J. Petrulis. Rašydamas apie Antaną Strazdą, jis teigia:

*daug už akademiją buvo reikšmingesnis arti trijų dešimtų metų gyvavęs (1803–1832) Vilniaus universitetas. Nors jis (...) lenkino, bet žymiai iškėlė Lietuvos istorijos, lietuvių tautosakos, etnografijos reikšmę. O studentų nenaudėlių (šubravcų) draugija ir jų laikraščiai turėjo nemaža įtakos ir baudžiavos panaikinimo klausimui kelti.*¹⁵

Kituose „Židinio“ straipsniuose dėmesys kreipiamas į ankstesnį laikotarpį – ATR laikų universitetą. Ankstyviausias iš jų 1925 metais skirtas supažindinti liaudį su M. K. Sarbievijumi, jis tekste vien giriamas, universitetas taip pat tampa vertingu jau vien dėl to, kad į pasaulį paleido tokį talentą¹⁶.

Juozas Gvildys 1931 metais pateikia vieną išsamiausių tarpukario spaudoje tekstų apie Edukacinės komisijos veiklą. Straipsnyje daug visko pasa-

¹³ P. Šležas, „Sim. Daukantas Darbay senuju Lituwui yr Žemaičiu 1822“, in: *Židinys*, 1930, nr. 12, p. 491.

¹⁴ J. Ambrazevičius, „Simanas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje“, in: *Židinys*, 1936, nr. 2, p. 131.

¹⁵ J. Petrulis, „XIX amž. pradžios žemaičių sąjūdis ir A. Strazdas“, in: *Židinys*, 1933, nr. 11, p. 374.

¹⁶ M. Gustaitis, „M. Sarbievijus“, in: *Židinys*, 1925, nr. 3, p. 197–209.

kyta apie universitetą, jis laikomas Edukacinės komisijos centru, tačiau šis universiteto etapas taip pat vertinamas prieštaringai:

Edukacinė komisija įvedė visur vienodą tvarką ir programą, išplėtė labiau bendrą pasaulinį lavinimą, išleido tinkamų naujausiems pedagogikos reikalavimas vadovėlių, instrukcijų, pigių knygų, pradėjo mokyti mergaites (...) sutvarkė mokytojų rengimą (...) [Komisija] susilaukė ištisos eilės pagyrimų ne tik iš savo krašto šviesuomenės, bet ir iš vakarų Europos (...) Vyskupas Valančius taip pat palankiai atsiliepia apie tos Komisijos darbus.¹⁷

Tačiau šalia to pažymima:

Komisija vadinta masonų įstaiga, kuri plėtusi visuomenėje netikėjimą, liberalizmą, silpninusi dievotumą ir religinius jausmus. Taip manė ir mūsų poetas Mickevičius. Lietuviai tai Edukacinei Komisijai gali prikišti, kad ji per savo mokyklas mus lenkino. Masalskis, kad ir Algirdo giminės nesirūpino lietuvių kalba.¹⁸

ATR laikų Vilnių ir Jėzuitų akademiją labai keistai pristato Adolfas Šapoka keliuose „Židinyje“ šiai temai skirtuose straipsniuose¹⁹. 1935 metais išspausdintame tekste apie tai, kur senovės lietuviai ieškoję mokslo, Vilniaus universitetui jis teskia kelis sakinius. Žinoma, straipsnis skirtas užsienio universitetams, kuriuose lietuviai mokėsi, pristatyti, bet akivaizdu, kad Vilnius sąmoningai ignoruojamas – iš pradžių jis išlenda tik kaip priežastis, siekiant paaiškinti, kodėl lietuvių nepatraukė jėzuitiškas Prahos universitetas ir jie mieliau rinkosi artimesnį, o vėliau autorius pasakoja, kad Vilniaus akademijos Lietuvos bajorai nelankę: antai Radvilos, Chodkevičiai, Astikai, Kiškos, Sapiegos, Pacai ir kiti mokėsi daugiausia užsienyje. Anot straipsnio, Jėzuitų akademija dėl nesuprantamų priežasčių nebuvo populiari ir nelabai aišku, kas joje mokėsi. Panašiai universitetą kukliai Šapoka pristato ir 1939 metų straipsnyje, jau Lietuvai atgavus Vilnių – universiteto istorijai paliekama vos pusė pastraipos iš gana ilgo straipsnio,

¹⁷ J. Gvildys, „Edukacijos komisijos švietimo darbai Lietuvoje“, in: *Židiny*s, 1931, nr. 5–6, p. 494.

¹⁸ *Ten pat*, p. 494.

¹⁹ A. Šapoka, „Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo?“, in: *Židiny*s, 1935, nr. 10, p. 316–327; nr. 11, p. 417–429; A. Šapoka, „Senasis Vilnius“, in: *Židiny*s, 1939, nr. 10, p. 324–341.

jame glaustai pateikiami pagrindiniai istoriniai faktai ir pripažįstama, jog Vilnius taip pat buvo kultūrinis centras. Po universiteto pavadinimų kaitos faktų išvardijimo iš karto pereinama prie religinės įvairovės. Lieka neaišku, ar, anot A. Šapokos, Vilniaus akademija ir universitetas buvo kuo nors ypatingi, ar tai tiesiog mokykla sostinėje.

Paskutinis Vilniaus universiteto reikšmę „Židinyje“ 1940 metais įvertino Stasys Šalkauskis, jis pabandė integruoti šią mokyklą į savo Rytų-Vakarų kultūrinių įtakų pasakojimą – teigiama, kad rytietiška ekspansijos Lietuva aukštosios mokyklos neturėjo, ir tai buvo klaida, o vakarietiška unijos Lietuva mokyklą turėjo nuo pradžių, bet ši buvusi neteisinga, lenkiška:

Gaila tik, tiesiog neatgailėtina, kad šitas įvykis yra pavėlavęs keliais ištisais šimtmečiais. Galima su visišku tikrumu dabar pasakyti, kad visai kitaip būtų atrodžiusi ir ekspansijos ir unijos Lietuva, jei jau anais laikais Lietuvoje būtų gyvavę ir tautos gyvenime būtų įsigalėję lietuviškieji universitetai. Ekspansijos Lietuva nebūtų lietuvių tautos tirpdžiusi milžiniškuose Rytų plotuose; ji nebūtų vergiškai skolinusi svetimos kultūros, kalbos ir papročių (...) Panašiai ir unijos Lietuva, jei būtų turėjusi lietuviškųjų universitetų, būtų galėjusi atsilaikyti prieš kultūrinę lenkų ekspansiją ir nebūtų skendėjusi svetimoje ideologijoje, svetimame patriotizme, užleisdama tautines ir kultūrines pozicijas beveik be pasipriešinimo.²⁰

IŠVADOS

Taigi tokį įvairų Vilniaus universiteto istorijos vaizdą gauname pavartę tarpukario periodiką. Tik katalikams ir iš dalies centro kairei universiteto praeitis buvo kažkiek įdomi; vertinta ji abiejų pasaulėžiūrų įvairiai. Bendrai iš darbéliui tikusių atrinktų 19 straipsnių devyniuose rašyta apie Vilniaus akademiją ATR laikais iki trečiojo padalijimo. Juose 6 kartus universiteto veikla vertinta teigiamai, 7 kartus – neigiamai. Vienuolikoje tekstų rašyta apie XIX amžiaus Vilniaus universitetą: 7 kartus jis girtas, o 4 kartus kritikuotas²¹. Į akis krinta, kad daug dėmesio teikta universiteto

²⁰ St. Šalkauskis, „Universitetas ir tautos gyvenimas“, in: *Židinys*, 1940, nr. 2, p. 176.

²¹ Vilniaus akademija iki III ATR padalijimo minima: M. B-Ka [Mykolas Biržiška], „Lietuvos istorijos bruoželis“, in: *Kultūra*, 1924, nr. 4, p. 151–155; V. B-ka [Vaclovas Biržiška], „Iš jėzuitų

pavadinimų kaitai, niekur ATR laikų Vilniaus akademija nėra vadinama Vilniaus universitetu. Pozityvūs vertinimo aspektai susiję su aukštesniu švietimo lygiu, išskirtinėmis instituciją baigusiomis asmenybėmis, įtaka katalikybės sklaidai, tačiau ryški tendencija ir šiuos aspektus sumenkinėti – tai pareiškiant, kad VU nebuvo įtakingas ar kultūriškai nesvarbus, tai, kairiųjų požiūriu, suabejojant jėzuitų veiklos reikšmę. Vis dėlto akivaizdu, kad universitetas dažniau laikytas svetimu, o ne savu; jis matytas kaip lenkų kultūros židiny ir todėl atskirtas nuo lietuviškumo. Šitoks paveikslas, jei ir nelabai nūdienos lietuviui malonus, gali šį tą pasakyti ne tik apie tarpukario Lietuvos visuomenės istorinę atmintį ar santykį su Vilniaus praeitimi, bet ir apie Vilniaus universiteto tradicijų kaitą ir trūkį, šią instituciją perimant Lietuvai ir bandant susidoroti su lenkišku paveldu.

mokyklos praeities Lietuvoje XVIII a.“, in: *Kultūra*, 1931, nr. 6-7, p. 334–338; J. Baldūnas, „Jėzuitai“, in: *Socialdemokratas*, 1930-11-13, p. 4; M. Gustaitis, „M. Sarbievijus“, in: *Židinys*, 1925, nr. 3, p. 197–209; J. Gvildys, „Edukacijos komisijos švietimo darbai Lietuvoje“, in: *Židinys*, 1931, nr. 5–6, p. 478–494; A. Šapoka, „Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo?“, in: *Židinys*, 1935, nr. 10, p. 316–327; nr. 11, p. 417–429; A. Šapoka, „Senasis Vilnius“, in: *Židinys*, 1939, nr. 10, p. 324–341; S. Sužiedėlis, „Reformacijos nuoslūgis ir katalikų reakcija“, in: *Židinys*, 1938, nr. 11, p. 554–570; St. Šalkauskis, „Universitetas ir tautos gyvenimas“, in: *Židinys*, 1940, nr. 2, p. 174–182. Vilniaus universitetas XIX amžiuje aprašomas: A. Janulaitis, „Vilniaus studentai ir 1831 m. sukilimas“, in: *Moksleivių varpai*, 1925, nr. 2, p. 3–4; L. Skabeika, „A. Mickevičiaus 70 m. sukaktuvėms“, in: *Moksleivių varpai*, 1925, nr. 2, p. 6–7; M. B-Ka, „Lietuvos istorijos bruoželis“, in: *Kultūra*, 1924, nr. 4, p. 151–155; Stasys Šalkauskis, „Rimvydas – Mickevičius“, in: *Židinys*, 1924, nr. 1, p. 34–50; P. Kirvelaitis, „Adomas Mickevičius ir lietuviškumas“, in: *Židinys*, 1925, nr. 8–12, p. 290–298; M. Urbšienė, „Adomas Mickevičius ir „College de France“, in: *Židinys*, 1930, nr. 4, p. 309–319; P. Šležas, „Sim. Daukantas Darbay senuju Lituwui yr Žemaiczui 1822“, in: *Židinys*, 1930, nr. 12, p. 490–492; P. Šležas, „1831 m. Lietuvos sukilėlių siekimai“, in: *Židinys*, 1931, nr. 8–9, p. 133–144; nr. 10, p. 248–257; J. Ambrazėvičius, „Simanas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje“, in: *Židinys*, 1936, nr. 2, p. 129–139; V. Miciūnas, „Tautinis auklėjimas ir istorija“, in: *Židinys*, 1937, nr. 2, p. 182–191; J. Petrulis, „XIX amž. pradžios žemaičių sąjūdis ir A. Strazdas“, in: *Židinys*, 1933, nr. 11, p. 374–385.

LITERATŪRA

- A. N., „300 jau metų meldžiamės iš lietuviškų maldaknygių? Jono Joknavičiaus katalikų maldų knygelės iš 1630 m. proga“, in: *Lietuvos aidas*, 1930-05-02, p. 2–3.
- Ambrasevičius-Brazaitis, Juozas, „Simanas Daukantas lietuvių tautinės sąmonės evoliucijoje“, in: *Židinys*, 1936, nr. 2, p. 129–139.
- Baldūnas, J., „Jėzuitai“, in: *Socialdemokratas*, 1930-11-13, p. 4.
- Bičiūnas, Vytautas Pranas, „Romantizmas bei tautiškas idealizmas“, in: *Židinys*, 1929, nr. 3, p. 232–240.
- Biržiška, Mykolas [M. B-Ka], „Lietuvos istorijos bruoželis“, in: *Kultūra*, 1924, nr. 4, p. 151–155.
- Biržiška, Vaclovas [V. B-ka], „Iš jėzuitų mokyklos praeities Lietuvoje XVIII a.“, in: *Kultūra*, 1931, nr. 6–7, p. 334–338.
- Gustaitis, Motiejus, „M. Sarbievijus“, in: *Židinys*, 1925, nr. 3, p. 197–209.
- Gvildys, J., „Edukacijos komisijos švietimo darbai Lietuvoje“, in: *Židinys*, 1931, nr. 5–6, p. 478–494.
- Janulaitis, Augustinas, „Vilniaus studentai ir 1831 m. sukilimas“, in: *Moksleivių varpai*, 1925, nr. 2, p. 3–4.
- Kirvelaitis, Pijus, „Adomas Mickevičius ir lietuviškumas“, in: *Židinys*, 1925, nr. 8–12, p. 290–298.
- Kuzmickis, Zigmantas, „A. Mickevičius ir mes (Pono Tado 100 metų sukaktuvių proga)“, in: *Vairas*, 1934, nr. 5, p. 77–81.
- Miciūnas, Vincas, „Tautinis auklėjimas ir istorija“, in: *Židinys*, 1937, nr. 2, p. 182–191.
- Murka, Jonas, „Mūsų mokyklos praeitis ir kelias į ateitį“, in: *Vairas*, 1935, nr. 2, p. 167–178.
- Raila, Bronys, „Kova už lietuviška sostinę“, in: *Vairas*, 1939, nr. 44, p. 868–869.
- Ruseckas, Petras, „Mūsų žymieji žmonės“ (recenzija knygai), in: *Vairas*, 1934, nr. 11, p. 459–460.
- Skabeika, Leonas, „A. Mickevičiaus 70 m. sukaktuvėms“, in: *Moksleivių varpai*, 1925, nr. 2, p. 6–7.
- Sužiedėlis, Simas, „Reformacijos nuoslūgis ir katalikų reakcija“, in: *Židinys*, 1938, nr. 11, p. 554–570.
- Šalkauskis, Stasys, „Rimvydas – Mickevičius“, in: *Židinys*, 1924, nr. 1, p. 34–50.
- Šalkauskis, Stasys, „Universitetas ir tautos gyvenimas“, in: *Židinys*, 1940, nr. 2, p. 174–182.
- Šalkauskis, Stasys, „Universitetas ir tautos gyvenimas“, in: *Židinys*, 1940, nr. 2, p. 174–182.
- Šapoka, Adolfas, „Kur senovėje lietuviai mokslo ieškojo?“, in: *Židinys*, 1935, nr. 10, p. 316–327; nr. 11, p. 417–429.
- Šapoka, Adolfas, „Senasis Vilnius“, in: *Židinys*, 1939, nr. 10, p. 324–341.
- Šilkarskis, Vladimiras, „Naujas Adomo Mickevičiaus veikalų leidimas“, in: *Židinys*, 1929, nr. 4, p. 386.

- Šležas, Paulius, „1831 m. Lietuvos sukilėlių siekimai“, in: *Židinys*, 1931, nr. 8–9, p. 133–144; nr. 10, p. 248–257.
- Šležas, Paulius, „Sim. Daukantas Darbay senuju Lituwju yr Žemaiczju 1822“, in: *Židinys*, 1930, nr. 12, p. 490–492.
- Urbšienė, Marija, „Adomas Mickevičius ir „College de France“, in: *Židinys*, 1930, nr. 4, p. 309–319.
- Uždavinys, Vincas, „Nepamirškime Vilniaus“, in: *Židinys*, 1926, nr. 8–9, p. 76–78.

TYLIOJI OPOZICIJA SOVIETMEČIU VILNIAUS UNIVERSITETE: EUGENIJUS MEŠKAUSKAS

PROF. DR. ČESLOVAS KALENDA

Vilniaus universiteto Filosofijos fakultetas

Pranešime aptariama filosofijos padėtis Vilniaus universitete XX amžiuje, sovietinės okupacijos laikotarpiu, kai totalitarinis režimas ir politinė cenzūra humanitarinių ir socialinių mokslų, tarp jų filosofijos, dėstymą apribojo dogmatiškai interpretuota marksizmo-leninizmo doktrina, pritaikyta ideologiškai teisinti prievarta kuriamo socializmo praktiką. Tarybų Lietuvos švietimo ministerija iš pradžių kvietė filosofijos dėstytojus iš Maskvos. Tačiau jie menkai išmanė dėstomą dalyką ir daugiausia rūpinosi politine-ideologine priežiūra, be to, nemokėjo lietuvių kalbos, nesuprato vietinės kultūros. Lietuvai, kurios inteligentija ir universiteto profesūra buvo okupacijų, trėmimų ir karo išblaškyta, be to, atskirta nuo Vakarų pasaulio, neliko kitos išeities kaip atsikratyti Maskvos atsiųstų nekompetentingų darbuotojų ir pačiai rengti reikalingus nacionalinius mokslo kadrus. Filosofijos srityje šios iniciatyvos ėmėsi pakviestas į universitetą Eugenijus Meškauskas. Nors jis tarpukariu Kauno universitete buvo įgijęs teisininko specialybę, bet kartu savarankiškai domėjosi filosofija ir buvo susipažinęs su Karlo Marxo darbais, kuriuos vertino kritiškai, skirdamas, kas juose yra metodologijos požiūriu moksliška ir kas kritikuotina. Eidamas įvairias akademines pareigas, Meškauskas, kaip savarankiškai ir nebiurokratiškai mąstanti asmenybė, rūpinosi akademinio darbo kokybe ir rezultatais, gynė studentus ir dėstytojus nuo partinių funkcionierių puolimų, o svarbiausia – Filosofijos katedros aspirantūroje iš vietinių universiteto įvairių specialybių absolventų rengė filosofijos dėstytojus ir tyrėjus. Kaip filosofas jis buvo ne tiek rašytinės, kiek sakytinės filosofijos atstovas, išgarsėjęs savo paskaitomis ir daug prisidėjęs prie būtinų prielaidų filosofijai Lietuvoje atgimti kūrimo.

Vilniaus universitetas nuo pat įkūrimo pradžios turėjo vakarietiškas filosofijos studijų tradicijas. Pirmieji jo fakultetai kaip tik buvo Filosofijos ir Teologijos. Vėliau, istoriškai augant tikslųjų ir gamtos mokslų reikšmei, keičiantis švietimo sistemai, filosofijos vaidmuo sumenko, o XIX amžiuje, po 1831 m. sukilimo, ir pats universitetas buvo uždarytas. Ne ką geresnė padėtis susiklostė ir XX amžiuje. Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą, čia buvusi seniausia Lietuvos aukštoji mokykla buvo atkurta

kaip lenkiškasis Stepono Batoro universitetas. Šią netektį Lietuva stengėsi kompensuoti įsteigusi Kaune universitetą. Jame buvo dėstoma filosofija, leidžiami šios srities mokslo žurnalai, dirbo ir augo profesionaliosios filosofijos atstovai. Tačiau tuo metu Europoje prasidėjo sudėtingi politiniai procesai. Nors Vilniaus kraštas grįžo Lietuvai ir universitetas iš Kauno pradėjo persikelti į Vilnių, bet, Sovietų Sąjungai įvykdžius Pabaltijo valstybių aneksiją, buvo iš esmės panaikintos normalios sąlygos humanitariniams mokslams plėtotis. Okupanto įvestas totalitarinis režimas pripažino tik vieną filosofinę ir socialinę doktriną – marksizmą-leninizmą. Lietuvoje šio dalyko dėstytojų nebuvo. Universiteto vadovai, ieškodami išeities, pakvietė iš Kauno Eugenijų Meškauską, kuris buvo baigęs teisės studijas ir pradėjęs dirbti pagal specialybę. Kvietimas buvo neatsitiktinis. Meškauskas dar tarpukario Lietuvoje savarankiškai susipažino su K. Marxo darbais, kurie jį patraukė socialiniu kritiškumu. Kartu jis pats K. Marxo darbus vertino taip pat kritiškai, kaip ir visas kitas filosofijos ir mokslo teorijas, kurias galima taisyti, keisti ar jų atsisakyti. Ši aplinkybė užprogramavo tarp okupacinės politinės sistemos ir pakviestojo dėstytojo nevienaprasmę situaciją. Meškauskas siekė prisitaikyti prie okupacinio režimo, bet savo kritiškos teorinės pozicijos oficialios doktrinos atžvilgiu neatsisakė. Jis perėmė iš K. Marxo tik patį būdą kelti ir moksliškai spręsti filosofijos klausimus. Tai reiškia, kad jis Marxo filosofines pažiūras transformavo į bendrąją mokslo metodologiją ir iš jos pozicijų vertino sovietinį marksizmą ir visuomenės gyvenimo tikrovę. Šiuo atžvilgiu jis orientavosi į Vakarų pasaulyje plėtojama poklasikinio mąstymo kryptį, grindžiamą naujųjų ir naujausių laikų mokslo paradigmomis. Tuo metu tokią poziciją Lietuvoje buvo galima laikyti alternatyva sovietinės oficialiosios filosofijos dogmatizmui.

Pirmaisiais pokario metais universitete studijavęs Henrikas Zabulis prisiminimuose apie Meškauską atskleidžia, kokia buvo to meto visuomenė Lietuvoje ir kokia svetima bei priešiška lietuvių mentalitetui atrodė sovietų okupacijos prievarta primesta tvarka. Universitete, rašo būsimasis Tarybų Lietuvos aukštojo mokslo ministras Zabulis, „veikė šv. Jono bažnyčia, kuri sekmadieniais buvo pilna studentų. Ant „viškų“ giedojo studentų choras, Konservatorijos žvaigždės... Pamenu, dar ketvirtame kurse, prieš marksizmo egzaminą čia aš ėjau išpažinties ir priėmiau Komuniją“¹.

¹ Zabulis H. Neįsiterpęs į dogmą. *Problemos*. 1998, nr. 54, p. 26.

Zabulis vadovavo vyrų oktetui ir studentų naujametiniame vakare atliko rusų liaudies revoliucinę dainą, kurioje buvo žodis „Sibiras“. Koncerte dalyvavęs aukštas komjaunimo funkcionierius šio kūrinėlio atlikimą palaikė politine provokacija. Mat tuo metu Lietuvoje buvo vykdomi masiniai žmonių trėmimai į Sibirą. Dainininkų grupės vadovui grėsė būti pašalintam iš universiteto, bet dekanas Meškauskas viską išsiaiškino ir studentą apgynė. Panašūs atvejai tuo metu buvo kasdienybė. Meškauskas įgijo didelį studentų ir dėstytojų pasitikėjimą bei autoritetą. Lituaniai, kurie buvo dažniausiai puolami, tiesiog laikė jį savo globėju.

Lietuvą okupavusi Sovietų Sąjunga po socializmo kūrimo priedanga iš tikrųjų vykdė prievartinę tautos rusinimo ir krašto inkorporavimo į Rusijos imperiją politiką. Visa tai dar labiau gilino konfliktą. Padėtį komplikavo ir tai, kad karas, vokiečių nacistinė ir pokarinė sovietinė reokupacija išblaškė universiteto profesūrą, trūko daugelio specialybių dėstytojų. Lietuvos švietimo ministerija prašė Maskvos pagalbos spragoms užpildyti. Tačiau daugelis atsiųstų dėstytojų buvo blogi specialistai ir labiau rūpinosi politine priežiūra, o ne dėstomo dalyko turiniu, be to, dėstė rusų kalba, o jos daugelis studentų nemokėjo.

Antai istorikė Janina Ivoškaitė, universitete studijavusi pirmaisiais pokario metais, prisimena, kaip studijavo marksizmą. Vadovėlių nebuvo, reikėjo konspektuoti paskaitas, kurias skaitė rusė. Studentai jos nesuprato. Kai dėstytoja paprašydavo parodyti paskaitų konspektus, jai parodydavo bet kokio dalyko užrašus lietuvių kalba, ir viskas būdavo gerai. Atsakinėdami seminaruose, studentai įsigudrino kalbėti bet ką, o dėstytoja įvertindavo teigiamai. J. Ivoškaitė pasakoja, kaip seminaro metu iškviestas kalbėti numatyta tema elgėsi vienas bendramokslis: „Jis, lyg niekur nieko, ima atsakinėti: „Atsikėliau anksti rytą...“, ir pasakoja, kaip jis ruošėsi ir ėjo į paskaitas, sakė, kad pakeliui sutikęs Leniną, ilgokai kalbėjėsi, kol nepamatė Stalino. Paskui pradėjo pasakoti anekdotus, įterpdamas reikalingus žodžius „marksizmas, leninizmas, komunistai.“ „Klausėmės, ką jis kalbėjo, stengėmės nesijuokti. Kad galėčiau ištylėti, įsikandau švarko rankovę. Toliau darėmės drąsesni, tą metodą pradėjome taikyti visi, tik plėtėm naujų terminų panaudojimą“².

² Ivoškaitė J. Pokario universitetuose (atsiminimų fragmentai). *Tautotyros metraštis*, t. 5. Vilnius: Diemedis, 2015, p. 71.

Tokie precedentai žemino aukštosios mokyklos garbę, žeidė universiteto rimtų mokslininkų akademinį orumą. Tuo metu Meškauskas dirbo prorektoriumi ir palaikė rektoriaus Juozo Bulavo reformas atsikratyti netinkamų dėstytojų, sustiprinti lietuvių kalbos vartojimą visose akademinio darbo srityse, sumažinti rusų kalba studijuojančių grupių skaičių ir priimti į universitetą daugiau lietuvių. Reforma lietuvininti studijas pavyko, bet universiteto vadovybė buvo apkaltinta nacionalizmu ir atleista iš pareigų. Šioje politinėje byloje LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus Meškauską pavadino ne marksistu, o „lepšiu“, nes jis nekovojęs prieš rektoriaus „žalingas tendencijas“. „Marksizmo mokslas yra kovos mokslas, o ne lepšių, – taip, tarsi skaitytų paskaitą, kalbėjo tada Sniečkus. – Visiems negalima būti geru žmogum. Mes būname geri žmonės tik mūsų lagerio žmonėms. Jeigu nėra kovos, tai koks čia marksistas. Marksistinė ideologija, tai kovos ideologija“. Kreipdamasis į Bulavą ir Meškauską, sekretorius tuoj pat formuluoja griežtus kaltinimus: „Jūs abu sustiprinote inteligentijos tarpe svyravimą. Jūs savo veikla žalojate jaunimą. Esmė tokia, kad universitete paskelbta kova komunizmui.“³

Sniečkaus ir Meškausko pozicijų skirtingumas marksizmo atžvilgiu tas, kad partijos sekretorius vadovavosi marksizmu kaip ideologija, disponuojančia vertinamaisiais sovietiniais argumentais ir laikoma komunistų partijos kovos už socializmą įrankiu. Požiūrio į marksizmą takoskyra kaip tik ir atsirado dėl socializmo problemos traktavimo ir marksizmo-leninizmo padarytos metodologinės klaidos.

Stalinistiniu periodu moksle atsirado nemažai nemokšiškumo. Antai 1960 m. Gamtos mokslų fakultete buvo surengta diskusija apie „beprotingą klaidėjimą biologijos moksluose“. Prof. Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė skaitė pranešimą, kuriame kritikavo Trofimo Lysenkos idėjas. Lysenkos šalininkai priekaištavo pranešėjai, jog ji kritikuoja Lysenką dėl to, kad jo... nemylinti. Seminare dalyvavęs Meškauskas neiškentęs replikavo: „Kuo čia dėta meilė?“ Pranešėja į mokslui svetimus asmeninius dalykus nereagavo, tiesiog gynė tiesą ir laimėjo. Filosofai Meškauskas, Juozas Vytautas Vinciūnas ryžtingai palaikė pranešėją, kuriai, kaip ji pati sako, pavyko įžiebtį „sveiko proto liepsnelę“. Nuo tada Gamtos mokslų

³ Lietuvos ypatingasis archyvas. f. 177, ap. 191, b. 542, l. 70.

fakultete teoriniai specialybės seminarai, kuriems vadovavo Meškausko bendramintis Vinciūnas, tapo kur kas įdomesni. „To ir reikėjo mūsų vos brėkšančiam rytui“, – pažymėjo Natkevičaitė-Ivanauskienė. Kartu ji pažymėjo, kad, nors vadovui pavykdavo organizuoti įdomius pranešimus, bet „įtraukti į diskusiją klausytojus vis dar buvo sunku. Nuostabiai giliai ir tvirtai buvo įsikverbusi toji visuotinė stagnacija“⁴.

Šis epizodas Gamtos mokslų fakultete parodo, kokiomis sąlygomis turėjo dirbti Meškauskas ir jo mokiniai, kokia slogi atmosfera tvyrojo Universitete, kaip buvo sunku pramušti totalitarinės sistemos įvartą baimės luobą ir pažadinti savarankišką dalyvių mąstymą.

Meškauską į pagalbą kviesdavosi ne tik gamtininkai, bet kur kas dažniau istorikai ir literatūrologai, kai jie aptarinėdavo Lietuvos istorijos vadovėlių maketus, svarstydavo teorinius literatūros aiškinimo klausimus ar gindavo disertacijas. Istorikai ypač vertino Meškausko nuomonę, laikė jį vienu iš „pozityvių kritikų“, kurie tramdydavo pernelyg ideologijai pataikaujančius istorinių tekstų autorius bei redakcinių kolegijų vadovus ir „reikalavo didesnio dėmesio lietuvių tautai kaip istorijos subjektui“⁵.

Pakviestas į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą paskaityti paskaitą apie socialistinį realizmą kaip meninės kūrybos metodą, Meškauskas aiškino, kad metodas gali būti geras ar blogas, o ne socialistinis ar kapitalistinis. Kai literatūros tyrėjas disertacijoje apie Vinco Kudirkos kūrybą pliekė autorių už liberalizmą, priklausymą buržuazinei aplinkai, objektyvizmą ir nacionalizmą, neoficialusis oponentas Meškauskas visiškai sukritikavo jo darbą įrodydamas, jog disertantas aiškiai persistengė aklai laikydamasis partijos nubrėžtų dogmų. Tokios filosofo mintys darė įspūdį, nors kai kam, ypač mokslo įstaigų vadovams, kėlė baimę ir nepasitenkinimą. E. Meškausko, kaip lektoriaus, teoretiko, oponento, drąsa ir principingumas klibino slogią atmosferą, skleidė blaivų, dalykiškesnį požiūrį į mokslo institucijų veiklą ir darbų turinį. „Dabar jau man darosi nepatogu, kad stoviu atšlijęs nuo kitų brolių inteligentų. Lyg koks prisitaikėlis... jauti savo begalinį menkumą /.../, – taip vėliau rašė dienoraštyje literatūrologas

⁴ Natkevičaitė-Ivanauskienė M. *Tiesa skina kelių sau*. Vilnius: Lututė, 2008, p. 283–284.

⁵ Merkys V. *Atminties prašvaistės*. Vilnius: Versus aureus, 2009. P. 147.

Vytautas Kubilius. – Ir vis dėlto gėda, kai prisimeni Meškauską. Kaip jis išliko, kaip mokėjo būti savimi“⁶.

Kalbant apie Meškausko gebėjimą būti savimi ir išlikti universitete visu okupaciniu periodu, reikia pažymėti, kad dar tarpukario Lietuvoje jis tarp inteligentų įgijo Marxo idėjų šalininko ir žinovo, rimto mąstytojo autoritetą, kurio negalėjo ignoruoti vietinė komunistinė valdžia, nes ir jai reikėjo išsilavinusių žmonių, todėl šiek tiek nuolaidžiavo Meškausko savi-toms teorinėms pozicijoms. Be abejo, svarbus buvo ir paties profesoriaus atsargus elgesys, lanksti mąstysena, sugebėjimas diskutuoti ir apginti tiesą, taip pat oficialiai privalomos politinės-ideologinės retorikos vartojimas viešojoje erdvėje. Suprantama, jis vengė atviros okupacinės valdžios kri-tikos ir darė tam tikrus „reveransus“ ir nutylėjimus, bet tai buvo nulemta ne savanaudiškų ar karjeristinių tikslų, o galimybės dirbti universitete ir ugdant studijuojančiųjų savarankišką ir kritišką mąstymą daryti povei-kį visuomenės gyvenimui ir gimtojo krašto išsivadavimo iš okupacijos perspektyvoms. Taigi būtų vienpusiška žmogų vertinti politiniu aspektu vien tik pagal tam tikrą tuo metu neišvengiamą kompromisinį santykį su okupacine valdžia. Labai dažnai konkretūs asmens sprendimai ir veiksmai tuo metu priklausė nuo žmogaus charakterio ir ypač moralinių savybių. Šiuo atžvilgiu Meškauskas yra ryškus pavyzdys, rodantis, kad jis, dar iki okupacijos subrendęs kaip asmenybė, sugebėjo išsaugoti savo idėjinius bei moralinius įsitikinimus ir atliko teigiamą vaidmenį Lietuvai sunkiu laikotarpiu. Sąlygos buvo tiesiog nežmoniškos, kėlė didelį iššūkį visoms nepaklusnioms, nestandartiškai mąstančioms asmenybėms, kurios siekė mąstyti savo galva ir išsaugoti tapatybę. Tokioje situacijoje visu aštrumu iškilo tyliojoje opozicijoje atsidūrusio asmens pilietinės drąsos, pasiryži-mo, pasirinkimo, rizikos, sąžinės, orumo ir atsakomybės klausimai. Kita vertus, opozicinių intencijų priverstinis maskavimas sudarė galimybę būti klaidingai suprastam ir apkaltintam apsimetinėjimu, vaidinimu, konfor-mizmu – visa tai ne vienas pašalietis bandė primesti profesoriui. Tačiau yra kur kas daugiau visiškai kitokių – pozityvių, autentiškų ir pagrįstų – liudi-jimų, pabrėžiančių profesoriaus išlavintą protą, mokslinio mąstymo nuo-

⁶ Kubilius V. *Dienoraščiai. 1978–2004*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 182–183.

seklumą ir pagrįstumą, savarankišką kritišką požiūrį į visus autoritetus. Todėl prie jo aptakių minčių dogmatikams ir ideologiniams prievaizdams buvo nelengva prikibti. Jau minėtas to meto aukštojo mokslo ministras, antikinės kultūros specialistas, plataus išsilavinimo intelektualas Zabulis gebėdavo aprėpti visuomenės nuotaikų ir dvasinio gyvenimo visumą ir teisingai įvertinti skirtingo mąstymo, skirtingų pažiūrų asmenybių veiklą. Visiškai teisingai jis įvardijo Lietuvos nepriklausomybės iškovojoimo pagrindinį veiksnių – abejonę, kuri griovė privalomą dogmą. E. Meškausko kritiškas mąstymas neabejotinai buvo svari to proceso sudedamoji dalis. Šitokiu būdu Vilniaus senoji *Alma Mater* ėmė atgauti garbingas istorines tradicijas: plėtėsi mokslinių tyrimų tematika, gausėjo ginamų disertacijų, rengiamų mokslinių konferencijų, pradėtas leisti modernus (iš dalies vakarietiškas) filosofijos žurnalas *Problemos*, kuris šiomet skaičiuoja 50-uosius leidimo metus. Išaugus Filosofijos katedros narių skaičiui, iš jos darbuotojų 1969 m. buvo sukurtas dar vienas akademinis studijų ir mokslinių tyrimų padalinys – *Filosofijos istorijos, logikos ir ateizmo katedra* (1982 m. žodžio „ateizmo“ pavadinime neliko). Pagaliau 1989 m. buvo atkurtas *Filosofijos fakultetas*. Šitokiu būdu Vilniaus universitete atėję į Filosofijos katedrą įvairių specialybių absolventai Evaldas Nekrašas, Arvydas Šliogeris, Antanas Nesavas, Skirmantas Jankauskas, Nerijus Milerius, Mintautas Gutauskas, Jūratė Patkauskaitė, Nijolė Lomanienė, Arūnas Poviliūnas, Albinas Plėšnys ir kiti savo tyrimų objektais rinkosi naująsias Vakarų filosofijos sroves: loginį pozityvizmą, neofroidizmą, hermeneutiką, kalbos filosofiją ir kt. Nuo sovietinių Genriko Zimano tipo dogmatikų ir ideologų puolimo Meškauską gelbėjo marksistinės filosofijos pavadinimas, o jaunuosius filosofus kitas burtazodis – „buržuazinės filosofijos kritika“. Taip Filosofijos katedros vedėjo ir jo kolegų pastangomis dar iki Lietuvos valstybės nepriklausomybės atgavimo šalyje buvo sukurtos prielaidos filosofijai atgimti ir plėtoti.

IŠVADOS

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir į studijų programas įtraukus – kaip privalomą dalyką – marksizmą-leninizmą, dėstyti filosofijos buvo pakviestas Kauno universitete teisę studijavęs Eugenijus Meškauskas, ku-

ris dar jaunystėje savarankiškai susipažino su Marxo darbais ir vertino juos kritiškai, kaip ir visas kitas mokslo ir filosofijos teorijas. Meškauskas iš Marxo perėmė tik patį būdą kelti ir moksliskai spręsti filosofijos problemas. Tai reiškia, kad jis filosofiją transformavo į bendrąją mokslo metodologiją, kurią apsidraudimo tikslais vadino marksistine ir dėstė studentams bei aspirantams, kartu pabrėždamas būtinybę savarankiškai mąstyti ir kritiškai viską vertinti.

Kaip filosofas Meškauskas tyrė pažinimo teorijos, materializmo, determinizmo, vystymosi proceso, filosofijos santykio su specialiaisiais mokslais ir kitus panašius klausimus. Tačiau jis, būdamas atsargus, vengė rašyti, todėl rašytinių tekstų nedaug paliko. Didžiausią įtaką jis padarė savo paskaitomis, kurias skaitė labai kūrybiškai, vengdamas pasikartojimo, taip pat darydamas teorinius pranešimus katedros posėdžiuose ir mokslinėse konferencijose. Filosofui moksliniai tyrimai ir pedagoginė veikla buvo glaudžiai susiję dalykai.

Profesorius, beveik tris dešimtis metų vadovaudamas Vilniaus universiteto Filosofijos katedrai, ugdė studentų ir aspirantų savarankišką mokslinį, kūrybinį mąstymą ir suformavo unikalią mokyklą nacionaliniams filosofijos dėstytojų ir tyrėjų kadrams rengti. Neatsitiktinai tuo metu katedroje išaugo nemažas būrys savitai mąstančių dėstytojų, kurie savarankiškai rinkosi mokslinio tyrimo temas iš Vakarų pasaulyje plėtojamų filosofijos srovių, šitaip išvengdami dogmatizmo, plėsdami filosofinio mąstymo horizontą ir prisidedami prie kritiško požiūrio į socialinę realybę ugdymo.

Meškauskas ir jo vadovaujama Filosofijos katedra dažnai sulaukdavo aštrios dogmatikų ir ideologinių prievaizdų kritikos, bet profesorius, pūikiai išmanydamas marksizmą, paprastai sugebėdavo įrodyti savo tiesą ir dažnai apginti kolegas. Jis neapsiribojo filosofų bendruomene, bet aktyviai dalyvavo ir kitų mokslų atstovų, ypač istorikų, mokslinio tyrimo projektų svarstymuose, disertacijų gynimuose ir diskusijose. Šitokiu būdu Vilniaus universitete kilo studijų ir mokslinių tyrimų lygis ir subrendo galimybės filosofijai atgauti prarastas klasikines tradicijas.

LITERATŪRA

- Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto bruožai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- Ivoškaitė J. Pokario universitetuose (atsiminimų fragmentai). *Tautotyros metraštis*. T. 5. Vilnius: Diemedis, 2015.
- Juozaitis A. *Tarp žmonių (Publicistiniai portretai)*. Vilnius: „Diena“, 1993.
- Kalenda Č. Ugdęs moksliskumą, teigęs žmoniškumą. *Mokslas ir gyvenimas*. 2009, nr. 2(604).
- Kapačiauskienė D. Profesorius Eugenijus Meškauskas ir Lietuvos filosofija. *Problemos*. 1990, nr. 44.
- Lozuraitis A., Rybakovas V. Eugenijus Meškauskas (1909–1997). *Problemos*. 1997, nr. 51.
- Meškauskas E. *Marksistinės filosofijos metodologinė apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1988.
- Meškauskas E. Socializmas kaip metodologinė problema. *Metmenys*. 1995, nr. 69.
- Mikulėnaitė E. *Gyvenimas ir dvi novelės*. Vilnius: Homo liber, 2013.
- Mirė filosofas Eugenijus Meškauskas. Lietuvos rytas*. 1997, 10 10, nr. 238.
- Ozolas R. *Supratimai*. Parinktos 1956–2006 metų metafizinio dienoraščio mintys. Vilnius: Naujoji Romuva, 2009.
- Palionis J. *Atsiminimų nuotrupos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
- Pšibilskis V. B. *Mykolas Biržiška ir Vilniaus universitetas. Veiklos ir atsiminimų studija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
- Stoškus K. A. Eugenijaus Meškausko fenomenas. *Naujoji Romuva*. 1998, nr. 1(521), p. 63–68.
- Stoškus K. Interpretacinė filosofija ir E. Meškausko metodologija. *Problemos*. 1998, nr. 54.
- Ramonaitė A., Kavaliauskaitė J., Klumbys V. „Kažkas tokio labai tikro“: nepaklusniosios sovietmečio visuomenės istorijos. Vilnius: Aukso žuvis, 2015.
- Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedra (1940–2000)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002.
- Žukas V. *Prisiminimų puslapiai: pažinti kultūros žmonės II*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Zabulis H. Neįsiterpęs į dogmą. *Problemos*. 1998, nr. 54.

BOTANINĖ LAUKO PRAKTIKA: TRADICIJA IR ATEITIES PERSPEKTYVOS

DR. RADVILĖ RIMGAILĖ-VOICIK

Vilniaus universiteto Gyvybės mokslų centras, Biomokslų institutas

Botanikos mokslo tradicijos Vilniaus universitete yra vienos iš seniausių ir neatsiejamos nuo lauko ekspedicijų bei herbariumo kolekcijų rinkimo. Atnaujinus Puvočių praktikos bazę, atsivėrė naujų galimybių vykdyti ne tik studentų mokslines praktikas, bet ir tarptautines mokslines ekspedicijas. Galime ieškoti įvairių disciplinų sąsajų su sintetinės biologijos sritimis, organizuoti floristines ekspedicijas, įpaveldinti tuos asmenis, kurie vienu ar kitu savo gyvenimo tarpsniu aktyviai dirbo botaninių mokslinių darbų, bet netapo visuotinai žinomais profesoriais, tokiais kaip Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė, Antanas Minkevičius, Povilas Snarskis, Jonas Dagys ir kt. Čia vertėtų paminėti Jokūbą Movšovičių, Jurgį Kuprevičių, Abraomą Kisiną ir kt. Deja, nebegalime studentams pasiūlyti specializuotų botanikos magistrantūros ar doktorantūros studijų. Tačiau ne vieną dešimtmetį VU Gamtos mokslų fakulteto studentams privaloma botaninė lauko praktika ne tik padeda pažinti Lietuvos floros įvairovę ir įgyti gebėjimų tirti šią įvairovę, bet ir moko išlikimo gamtoje principų bei suteikia bendrųjų žinių apie Lietuvos fitogeografiją, gamtinę sąrangą. Šią tradiciją privalu išlaikyti. Skirtingų laikotarpių praktikos metu surinktos herbariumo kolekcijos ir parengti baigiamieji darbai, praktikos vadovų užrašai ir kiti rankraščiai sudaro unikalią, iki šiol mažai tirtą archyvą, kuris gali atskleisti ne tik Lietuvos floros ir augalijos kaitos dėsningumus, bet ir Lietuvos visuomenės ar universiteto bendruomenės savitumus, jų kaitą erdvės ir laiko atžvilgiu.

Botanikos mokslo tradicijos Vilniaus universitete yra ypač senos. Pradedant Emanueliu Žiliberu (Joannes Emmanuel Gilibert, 1741–1814), mokslinės ekspedicijos buvo rengiamos kraštui tirti ir herbarų kolekcijoms sudaryti. 1775–1783 m. šis prancūzų profesorius buvo pirmasis Lietuvos floros tyrėjas, 1781 m. paskelbęs pirmąją Lietuvos forą, o 1782 m. – pirmąją botanikos vadovėlį¹. Deja, augalinio rūbo tyrimai dėl gerai

.....
¹ Skridaila Audrius, Žilinskaitė Silva, Shiyana Natalia. Jean Emmanuel Gilibert and Vilnius University Botanical Garden: results of current studies of archive material from Vilnius Archives, Göttingen University and National Herbarium of Ukraine (KW), in: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* R. 60, 2015, Nr. 1, p. 95–116.

žinomų istorinių įvykių nebuvo nuoseklūs, nemažai botaninių kolekcijų karų metu buvo išgabenta į buvusios carinės Rusijos gilumą ir ten liko arba žuvo negrižtamai. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad E. Žilibero herbaro rinkiniai šiuo metu saugomi Nacionaliniame Ukrainos herbariume Kijeve². Vėliau, nesant pakankamai profesionalių botanikų, siekta į krašto floros tyrimo darbus įtraukti aktyvius pedagogus, ilgalaikius krašto tyrimus organizuoti per mokyklas. Štai 1816 m. publikuotame liaudies švietimo ministro Aleksejaus Razumovskio (Алексей Кириллович Разумовский, 1748–1822) aplinkraščio vertime į lenkų kalbą *Instrukcje do układania po gimnazyach i szkołach powiatowych zapisów w przedmiotach różnych nauk, wydane od Rządu głównego szkół* (Vyriausiosios mokyklų valdybos instrukcijos gimnazijoms ir apskričių mokykloms, kaip rinkti įvairių mokslo dalykų žinias) buvo pateikta nurodymų mokytojams, kaip organizuoti įvairių mokslo sričių informacijos rinkimą savo švietimo apygardoje, atskira instrukcija buvo skirta ir botanikai³.

Naujas intensyvus botaninių tyrimų etapas Lietuvoje prasidėjo XX a. trečiame dešimtmetyje. Tiek Stepono Batoro universiteto laikotarpiu (1919–1939) Vilniuje, tiek Vytauto Didžiojo universiteto (1922–1950) veiklos laikotarpiu Kaune botanikos mokslas sparčiai vystėsi, o lauko tiriamosios ekspedicijos buvo svarbus studijų ir mokslo tyrimų elementas. Lenkijai atgavus nepriklausomybę, Vilniuje buvo pradėtas kurti botanikos mokslo centras su nauju botanikos sodu⁴. Kaune, VDU veiklos pradžioje, Konstantinas Regelis (Constantin von Regel, 1890–1970) suformulavo pagrindinius Lietuvos botanikų uždavinius: pradėta sistemingai tirti Lietuvos augaliją, plėtoti sistematiką, fitocenologiją, fitogeografiją, taikomosios botanikos šakas, eksperimentinius botanikos tyrimus pritaikyti praktikoje⁵;

² *Ibid.*

³ Instrukcje do układania po gimnazyach i szkołach powiatowych zapisów w przedmiotach różnych nauk, wydane od Rządu głównego szkół, i ogłoszone drukiem r. 1812, *Dziennik Wileński*, 1816, t. 4, Nr. 20, p. 124–144; t. 4, Nr. 21, p. 227–239; t. 4, Nr. 23, p. 485–497; 1817, t. 5, Nr. 25, p. 74–102; t. 5, Nr. 27, p. 259–266; t. 5, Nr. 29, p. 509–519; t. 6, Nr. 33, p. 256–280.

⁴ Zemanek Alicja, Köhler Piotr. Historia Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939), in: *Studia Historiae Scientiarum*, 2016, Nr. 15, p. 301–345.

⁵ Klimavičiūtė Jolita, Ričkienė Aurika, Botaniko profesoriaus Konstantino Regelio 120-osioms gimimo metinėms, In: *Mokslo Lietuva*, 2010, Nr. 18.

tai sukūrė ilgalaikę botanikos darbų perspektyvą Lietuvoje ir užtikrino jų tęstinumą pokariu. Individualių ir grupinių lauko ekspedicijų metu pradėtas kaupti herbariumas, vėliau panaudotas rengiant šešiatomę Lietuvos florą. Šiuo metu Vilniaus universiteto (toliau – VU) herbariumo fondus daugiausia papildė lauko praktikų metu surinktos studentų kolekcijos.

AR ŠIANDIEN VU REIKALINGA BOTANINĖ LAUKO PRAKTIKA?

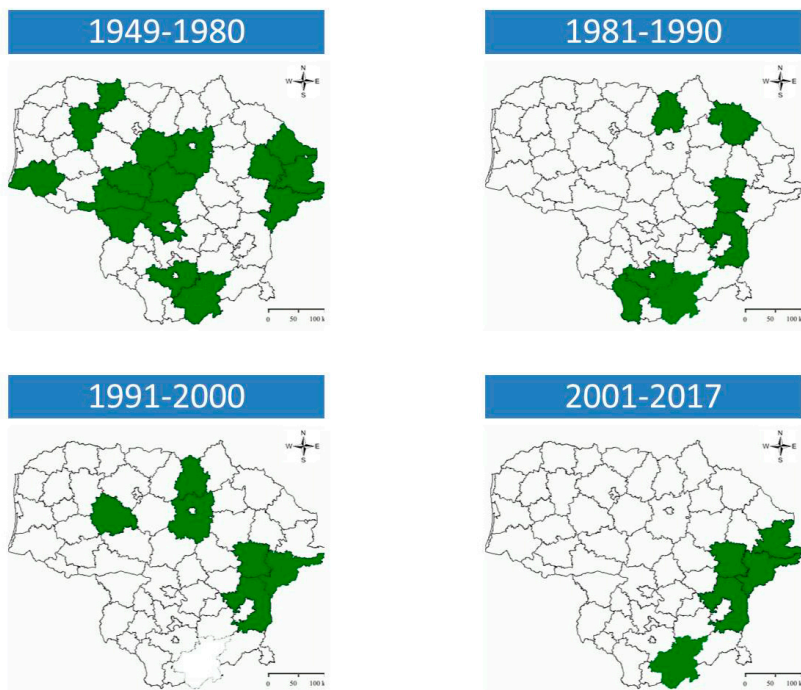
Plačiai lauko tyrimai suprantami kaip individuali ar grupinė tiriamoji veikla, kai mokomasi keliaujant ar gyvenant tiriamosiose teritorijose ir analizuojami geografiniai, aplinkosauginiai, socialiniai, istoriniai ar kultūriniai pasirinktos teritorijos aspektai. Lauko tyrimų pagrindinis principas yra mokymasis veikiant, bet tam, kad jis būtų efektyvus, reikia suvokti patirtinio ugdymo vertybes ir filosofiją. Europoje jau nuo 1990 m. mažėja lauko praktikų biomokslų ir geomokslų srityse, taip nutiko daugiausia dėl kintamos valstybių vyriausybių ir aukštųjų mokyklų bei kitų institucijų politikos⁶. Socialinių mokslų srities tyrėjus domina edukacijos gamtoje pavyzdžiai, lauko tyrimų įtaka studentų pasiekimams, bet išsamios, daugiau nei vienos šalies patirtį apimančios analizės iki šiol nėra atlikta. Autorės žiniomis, šis klausimas kol kas nėra sudominęs Lietuvos tyrėjų.

Vilniaus universiteto biologijos studijų programos antro kurso studentų botanikos mokomoji lauko praktika vyksta vasarą įvairiose Lietuvos vietovėse. Jūratės Tupčiauskaitės parengtoje mokomojoje priemonėje *Botanikos lauko mokomoji praktika*⁷ rašoma, kad

...praktiką atliekantys studentai būna išklause šioms studijoms skirtus archeogoninių augalų ir žiedinių augalų teorijos kursus, atlikę tų pačių kursų studijoms skirtus praktikos darbus. Todėl per mokomąją lauko praktiką daugiausia dėmesio skiriama minėtų augalų įvairovei pažinti, floros ir augalų bendrųjų praktiniams tyrimo metodams įsisavinti. Stuomeninių augalų mokomoji lauko praktika

⁶ Kent Martin, Gilbertson David, Hunt Chris. Fieldwork in geography teaching: A critical review of the literature and approaches, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 1997, Nr. 21, p. 313–332.

⁷ Tupčiauskaitė Jūratė. *Botanikos lauko mokomoji praktika*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 6. [http://www.bg.gf.vu.lt/duomenys/botaninepraktika/botanikos_mokomoji_lauko_praktika.pdf]

1 pav. Botaninių lauko praktikų geografija nuo 1949 iki 2017 m. Galima teigti, pokyčiai atspindi pagrindinių praktikų vadovų mokslinius interesus. Iki 1981 m. praktikoms daugiausia vadovavo prof. M. Natkevičaitė-Ivanauskienė, atskiroms pamainoms vadovavo kiti dėstytojai: nuo 1976 m. – doc. dr. Irena Šarkinienė, nuo 1978 m. – dr. Ramunė Bandžiulienė, nuo 1982 m. – prof. J. R. Naujalis, nuo 1984 m. – doc. dr. Jūratė Tupčiauskaitė. Nuo 1994 m. praktikas daugiausia vedė J. Tupčiauskaitė su Nijole Kalinauskaite, o nuo 2001 m. – su dr. Edita Meškauskaite

susideda iš trijų pagrindinių tarpusavyje susijusių dalių. Pirmą, studentams suteikiama teorinių žinių apie stuomeninių augalų herbarizavimą, florą ir augaliją. Antra, dėstytojo vadovaujami studentai vyksta į temines mokomąsias ekskursijas ir vykdo jų užduotis. Trečia, praktikos pabaigoje nedidelės studentų grupės atlieka savarankiškus stuomeninių augalų tyrimo darbus, kuriuos apibendrina baigiamojoje praktikos konferencijoje ginamose ataskaitose.

Yra žinoma, kad praktika suteikia studentams daugiau motyvacijos atliekant užduotis, jie aiškiau supranta savo veiksmų tikslą, vertę ir specifinių įgūdžių mokymosi poreikį⁸; teorijos ir praktikos integracija padeda įtvirtinti specifinės disciplinos žinias ir praktinius gebėjimus^{9,10}. Bene ryškiausia XX a. VU botanikė prof. Marija Natkevičaitė-Ivanauskienė (1905–1996) daug dėmesio skyrė būsimiems botanikams rengti, jos vadovavimo laikotarpiu lauko praktikų geografija Lietuvoje buvo plačiausia (1 pav.), o vadovaujami diplomantai parašė savo pirmuosius Lietuvos floros ir augalijos tyrimams skirtus mokslinius darbus. Prof. M. Natkevičaitės-Ivanauskienės vykdomi tyrimai apėmė ne tik biologinės įvairovės inventorizaciją, bet ir botaninės geografijos darbus, tam ji labai racionaliai pasitelkdavo studijų procesą: kiekviena lauko praktikos vieta ir kiekviena jai skirta diena buvo išnaudojama intensyviai darbui¹¹. Autorės nuomone, būtent to labiausiai ir trūksta šiandienos lauko praktikoms – studentai nemato savo darbų tęstinumo, pritaikomumo.

Dabar Vilniaus universitete susiklostė situacija, kai studentai vis dar turės tos pačios apimties botaninę lauko praktiką, bet, gali būti, nebus įgiję pakankamai teorinių botaninių žinių, nes vietoje individualių archegoninių ir žiedinių augalų kursų (dėstytojas prof. Jonas Remigijus Naujalis) jie botanikos mokysis integruotai su bestuburių ir stuburinių zoologija, algologija, mikologija ir lichenologija. Klasikinio fundamentines žinias suteikiančio augalų anatomijos ir morfologijos kurso (dėstytojas lekt. Juozas Raugalas) atsisakyta dar anksčiau. Reikia pasakyti, kad studentų nepasitenkinimas lauko praktikomis dažnai atsiranda dėl realybės neatitinkančių

⁸ McConnell David, Der Hoeven Kraft, Katrien. Affective domain and student learning in the Geosciences, in: *Journal of Geoscience Education*, 2011, Nr. 59, 106–110.

⁹ Gibson Chris. Geography in higher education in Australia, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2007, Nr. 31, 97–119.

¹⁰ Butler Rob. *Teaching geoscience through fieldwork: GEES teaching and learning guide*, Wales: Higher Education Academy Subject Centre for Geography, Earth and Environmental Sciences (GEES), 2008, p. 17–20. [https://www.heacademy.ac.uk/system/files/gees_guides_rb_teaching_geoscience.pdf]

¹¹ Natkevičaitė-Ivanauskienė Marija, Naujalis Jonas Remigijus, Tupčiauskaitė Jūratė, Rukšienė Jonė, Meškauskaitė Edita. *Lietuvos augalinio rūbo struktūra: profesorės Marijos Natkevičaitės-Ivanauskienės požiūris*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 208–226.

dėstytojų lūkesčių dėl studentų patirties ir žinių¹² bei nepakankamos skirtingų lauko praktikų ir teorinių kursų integracijos¹³.

Palyginus su pratybomis auditorijoje, praktikos metu realių užduočių sprendimas padidina studentų įsitraukimą ir pasitenkinimą studijomis, nors iškyla ir nemažai iššūkių, problemų dėl mokymo ir mokymosi metodikos; pasenę pedagoginiai metodai kelia grėsmę praktikoms išlikti¹⁴. Mažai naudingos tokios praktikos, kai didelės studentų grupės ekskursuoja autobusu ir sustoja išklaudyti dėstytojo įvairiose vietose¹⁵. Reikia pažymėti, kad didėjančios studentų grupės Australijos universitetų biologijos departamentuose blogina studijų kokybę¹⁶.

KLASIKINĖS BOTANIKOS PERSPEKTYVOS

Nuolatinis tyrėjų spaudimas publikuoti mokslinių tyrimų rezultatus ir vykdyti mokslinius projektus ir nulemia tai, kad nėra tobulėjimo mokymo ir mokymosi srityse¹⁷. Nėra aišku, kaip Vilniaus universitete vykstančios pertvarkos sąlygomis sugebės išlikti botaninės krypties tyrėjai ir ar bus rengiami šios srities specialistai. Kai nėra finansavimo, naujų, jaunų tyrėjų mokslinės grupės atsiradimas, naujų tiriamųjų tikslų suformulavimas yra mažai tikėtinas.

Kitų valstybių patirtis rodo, kad nestabilus ir nepakankamas finansavimas nulemia, kad praktikas veda nepatyrę specialistai, atsisakoma da-

¹² Butler, R. *op. cit.* p. 6–7.

¹³ Mauchline Alice, Peacock Julie, Park Julian. R. The future of bioscience fieldwork in UK higher education, in: *Bioscience Education*, 2013, Nr. 21, p. 7–19.

¹⁴ Maskall John, Stokes Alison. A. *Designing effective fieldwork for the environmental and natural sciences*, Wales: Higher Education Academy Subject Centre for Geography, Earth and Environmental Sciences (GEES), 2008, p. 4–7. [https://www.heacademy.ac.uk/system/files/gees_guides_jmas_designing_effective_fieldwork.pdf]

¹⁵ Fuller Ian, Edmondson Sally, France Derek, Higgitt David, Ratinen, Ilkka. International perspectives on the effectiveness of geography fieldwork for learning, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2006, Nr. 30, 89–101.

¹⁶ Da Silva, Karen Burke. Biological fieldwork in Australian higher education: Is the cost worth the effort? In: *International Journal of Innovation in Science and Mathematics Education*, 2014, Nr. 22, 64–74.

¹⁷ Albert Donald, Strait John, Fujimoto-Strait Ava. Participation in field learning and teaching opportunities: Avenues to research and publication, in: *Journal of Geography*, 2016, Nr. 115, 179–185.

lies patirčių, kurias lauko praktikos gali suteikti¹⁸. Užsienyje žmogiškieji ištekliai taip pat yra rimta tiek tyrimų, tiek lauko praktikų organizavimo problema. Reikia pasakyti, kad dabar lauko praktikas dažniausiai vykdo vyresnio amžiaus akademikai, dažnai baltaodžiai vyrai¹⁹, kurie dėl savo ilgametės administravimo patirties, parengtų praktikų maršrutų yra patogūs aukštųjų mokyklų administracijai²⁰, bet kartu užkerta kelią naujų ugdymo metodikų bei tyrimo vietų pasirinkimui. Jiems išėjus į pensiją, institucijose dažnai kyla rimtų problemų dėl praktikų, jei nepradedama laiku rengti pakeičiančio personalo²¹.

Didžiausių pasaulio mokslo centrų mokslininkai aktyviai dirba ir gauna finansavimą tiek ekspedicijoms, tiek tarpdisciplininėms studijoms, kurios padeda išaiškinti skirtingų taksonominių grupių evoliucinius ryšius²², kilmės centrus²³, nuolat aprašomos naujos mokslui augalų rūšys^{24, 25}, kuriamos gyvosios aplinkos kaitos prognozės²⁶. Tiek šalyse

¹⁸ Wilson Heather, Leydon Joseph, Wincentak, Joanna. Fieldwork in geography education: Defining or declining? The state of fieldwork in Canadian undergraduate geography programs, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2017, Nr. 41, 94–105.

¹⁹ Stokes Philip, Levine Roger, Flessa, Karl. Choosing the geoscience major: Important factors, race/ethnicity, and gender, in: *Journal of Geoscience Education*, 2015, Nr. 63, p. 250–263.

²⁰ Colley Sarah. Archaeological field schools and fieldwork practice in an Australian context. In Mytum Harold (Ed.), *Global perspectives on archaeological field schools: Constructions of knowledge and experience*, New York: Springer, 2012, p. 61–81.

²¹ Gibson Christopher. Geography in higher education in Australia, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2007, Nr. 31, p. 97–119.

²² Sauquet, Hervé, von Balthazar, Maria, Magallón Susana, Doyle, James, Endress, Peter, Bailes Emily, Barroso de Morais Erica, Bull-Hereñu Kester, Carrive Laetitia, Chartier Marion, Chomicki Guillaume, Coiro Mario, Cornette Raphaël, El Ottra Juliana, Epicoco Cyril, Foster Charles, Jabbour Florian, Haevermans Agathe, Haevermans Thomas, Hernández Rebeca, Little Stefan, Löfstrand Stefan, Luna Javier, Massoni Julien, Nadot Sophie, Pamperl Susanne, Prieu Charlotte, Reyes Elisabeth, dos Santos Patrícia, Schoonderwoerd Kristel, Sontag Susanne, Soulebeau Anaëlle, Staedler Yannick, Tschan Georg, Wing-Sze Leung Amy, Schönenberger, Jürg. The ancestral flower of angiosperms and its early diversification, in: *Nature Communications*, 2017, Nr. 8.

²³ Øllgaard Benjamin, Windisch Paulo. Lycopodiaceae in Brazil. Conspectus of the family I. The genera *Lycopodium*, *Austrolycopodium*, *Diphasium* and *Diphasiastrum*, in: *Rodriguésia*, 2014, Nr. 2, p. 293–309.

²⁴ Krishna Gopal, Karthigeyan Kaliyamurthy, Arisdason Wilson, Chakrabarty Tapas. A new species of *Drypetes* (Putranjivaceae / Euphorbiaceae s.l.) from West Bengal, India, in: *Phytotaxa*, 2017, Nr. 319, p. 271–276.

kaimynėse Lenkijoje, Latvijoje, tiek Vakarų Europos šalyse yra finansuojami klasikiniai, fundamentinių žinių apie krašto augaliją teikiantys tyrimai, rengiamos naujos šalių floros, vadovai augalams atpažinti. Pristatoma vis daugiau elektroniniams įrenginiams skirtų sprendimų, palengvinančių tyrėjų darbą. Pavyzdžiui, Prancūzijos nacionalinis gamtos istorijos muziejus suskaitmenino per 6 mln. žiedinių ir archegoninių augalų bei makrodumblių Nacionalinio herbariumo kolekciją ir ji yra prieinama visiems tyrėjams internete²⁷. Daug lėšų investuojama į mažiau botaniškai ištirtas šalis, pavyzdžiui, naudingų augalų projekte (angl. *The MGU – Useful Plants Project* (2007–2015)) moksliniai metodai naudoti siekiant pagerinti augalų apsaugą ir žmonių gyvenimą kaimiškuose Meksikos, Botsvanos, Malio, Kenijos ir Pietų Afrikos Respublikos regionuose²⁸.

Vilniaus universiteto botanikai dažniausiai dalyvauja kitų Lietuvos mokslo centrų vykdomuose tyrimuose, pavyzdžiui, „EB svarbos natūralių buveinių inventorizavimas, palankios apsaugos būklės kriterijų nustatymas ir monitoringo sistemos sukūrimas“, „Mokslinių tyrimų ir išsklaidytos informacijos apie saugomas rūšis parengimas ir įvedimas į vieningą Saugomų rūšių informacinę sistemą (SRIS)“, LMT nacionalinės agro-, miško ir ekosistemų tvarumo programos projektas „Plynųjų kirtimų poveikio miškų ekosistemų biologinės įvairovės dinamikai tyrimai“ (MEKODINA) ir kt. Deja, šis bendradarbiavimas baigiasi atlikus numatytas užduotis, toliau institucijų bendradarbiavimą, bendrą tyrimų rezultatų publikavimą užtikrinti yra sunku. Vienintelis Lietuvoje leidžiamas botaninės speciali-

²⁵ Yang Bin, Ding Hong-Bo, Li Zhi-Hong, Tan, Yun-Hong. *Primula zhui* (Primulaceae) sp. nov. from south Yunnan, southwest China, in: *Nordic Journal of Botany*, 2017, Nr. 35, p. 681–686.

²⁶ Kimball Sarah, Funk Jennifer, Spasojevic Marko, Suding Katharine, Parker Scot, Goulden Michael. Can functional traits predict plant community response to global change? In: *Ecosphere*, 2016, Nr. 12.

²⁷ Rouhan Germinal, Chagnoux Simon, Denetiere Bruno, Schäfer Véronique, Pignal Marc. The herbonauts website: recruiting the general public to acquire the data from herbarium labels, in: *Botanists of the twenty-first century: roles, challenges and opportunities*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014, p. 143–148.

²⁸ Ulian Tiziana, Sacande Moctar, Hudson Alex, Mattana Efisio. Plant conservation for the benefit of local communities: The MGU – Useful Plants Project, in: *Botanists of the twenty-first century: roles, challenges and opportunities*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014, p. 28–34.

kaimynėse Lenkijoje, Latvijoje, tiek Vakarų Europos šalyse yra finansuojami klasikiniai, fundamentinių žinių apie krašto augaliją teikiantys tyrimai, rengiamos naujos šalių floros, vadovai augalams atpažinti. Pristatoma vis daugiau elektroniniams įrenginiams skirtų sprendimų, palengvinančių tyrėjų darbą. Pavyzdžiui, Prancūzijos nacionalinis gamtos istorijos muziejus suskaitmenino per 6 mln. žiedinių ir archegoninių augalų bei makrodumblių Nacionalinio herbariumo kolekciją ir ji yra prieinama visiems tyrėjams internete²⁷. Daug lėšų investuojama į mažiau botaniškai ištirtas šalis, pavyzdžiui, naudingų augalų projekte (angl. *The MGU – Useful Plants Project* (2007–2015)) moksliniai metodai naudoti siekiant pagerinti augalų apsaugą ir žmonių gyvenimą kaimiškuose Meksikos, Botsvanos, Malio, Kenijos ir Pietų Afrikos Respublikos regionuose²⁸.

Vilniaus universiteto botanikai dažniausiai dalyvauja kitų Lietuvos mokslo centrų vykdomuose tyrimuose, pavyzdžiui, „EB svarbos natūralių buveinių inventorizavimas, palankios apsaugos būklės kriterijų nustatymas ir monitoringo sistemos sukūrimas“, „Mokslinių tyrimų ir išsklaidytos informacijos apie saugomas rūšis parengimas ir įvedimas į vieningą Saugomų rūšių informacinę sistemą (SRIS)“, LMT nacionalinės agro-, miško ir ekosistemų tvarumo programos projektas „Plynųjų kirtimų poveikio miškų ekosistemų biologinės įvairovės dinamikai tyrimai“ (MEKODINA) ir kt. Deja, šis bendradarbiavimas baigiasi atlikus numatytas užduotis, toliau institucijų bendradarbiavimą, bendrą tyrimų rezultatų publikavimą užtikrinti yra sunku. Vienintelis Lietuvoje leidžiamas botaninės speciali-

²⁵ Yang Bin, Ding Hong-Bo, Li Zhi-Hong, Tan, Yun-Hong. *Primula zhui* (Primulaceae) sp. nov. from south Yunnan, southwest China, in: *Nordic Journal of Botany*, 2017, Nr. 35, p. 681–686.

²⁶ Kimball Sarah, Funk Jennifer, Spasojevic Marko, Suding Katharine, Parker Scot, Goulden Michael. Can functional traits predict plant community response to global change? In: *Ecosphere*, 2016, Nr. 12.

²⁷ Rouhan Germinal, Chagnoux Simon, Denetiere Bruno, Schäfer Véronique, Pignal Marc. The herbonauts website: recruiting the general public to acquire the data from herbarium labels, in: *Botanists of the twenty-first century: roles, challenges and opportunities*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014, p. 143–148.

²⁸ Ulian Tiziana, Sacande Moctar, Hudson Alex, Mattana Efisio. Plant conservation for the benefit of local communities: The MGU – Useful Plants Project, in: *Botanists of the twenty-first century: roles, challenges and opportunities*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014, p. 28–34.

LAUKO PRAKTIKŲ ATEITIS SKATINANT TARPTAUTIŠKUMĄ

Pastaraisiais metais VU daug investavo į universiteto infrastruktūros gerinimą. Sutvarkyta ir naudoti net žiemą pritaikyta VU Puvočių praktikų bazė²⁹ didesnę metų dalį stovi tuščia. Puikias gyvenimo ir darbo sąlygas turi čia praktikas atliekantys studentai ir įvairūs mokslininkai. Siekiama didinti bazės užimtumą, pritraukti didesnę lankytojų srautą. Autorei teko organizuoti pirmą tarptautinį vizitą. 2017 m. birželį prof. Martino Schnittlerio vadovaujami Greifswaldo Ernsto Moritzo Arndto universiteto kraštovaizdžio studijų programos magistrai apsistojo bazėje ir tyrė Puvočių apylinkių florą (ypač archajiškus padraikų genties augalus, lot. *Diphasiastrum*; 3 pav.). Tokios ekspedicijos, gavus tinkamą finansavimą, galėtų tapti tradicija, įtraukti ir VU studentus.

Tarptautinės ekspedicijos sukuria puikias galimybes ne tik tirti pasirinktą objektą, bet gerina tarpkultūrinį supratimą ir išmokimą³⁰. Sveikin-

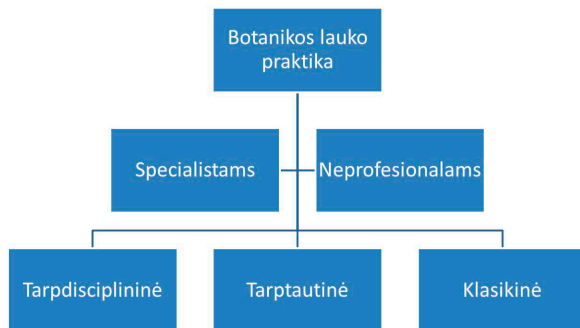
3 pav. Greifswaldo Ernsto Moritzo Arndto universiteto magistrui klausia dr. J. Tupčiauskaitės paskaitos apie Pietryčių Lietuvos endemus

²⁹ Binkauskienė Liana. Atnaujinta VU Puvočių praktikos bazė laukia naujų iniciatyvų. 2016. [<http://naujienos.vu.lt/atnaujinta-vu-puvociu-praktikos-baze-laukia-nauju-iniciatyvu/>]

³⁰ Hoalst-Pullen Nancy, Gatrell Jay. Collaborative learning and interinstitutional partnerships: an opportunity for integrative fieldwork in geography, in: *Journal of Geography*, 2011, Nr. 110, p. 252–263.

tina praktika, kai universitetai tokias išvykas finansuoja išorinių institucijų ar filantropinio bendradarbiavimo dėka, didinti tarptautiškumą naudinga tiek akademiniam darbuotojams, tiek studentams, kurie įtraukiami į mokymąsi, integruotą su darbu (angl. *work-integrated learning*)³¹.

Europoje jau dabar stinga profesionalių gamtininkų, ypač botanikų. Prancūzijos universitetai pradėjo rengti pasirenkamuosius botanikos, sistematikos, ekologijos ir etnobotanikos lauko mokymus³². O kas laukia botanikų ir lauko praktikų VU? Galbūt augalų mokslų centras kursis Kaune ir VU neturės ambicijų šioje srityje konkuruoti. Tačiau VU ne vieną dešimtmetį gyvavęs klasikinių botanikų rengimas gali būti tvirtas pamatas, pasiūlyti tiek klasikinę, tiek tarptautinę, tiek tarpdisciplininę praktikas (4 pav.), kuriose galėtų gilinti žinias ne tik biomedicinos mokslų specialistai, bet ir kitų sričių tyrėjai ar neprofesionalūs gamtininkai. Tokiems ambicingiems tikslams pasiekti pirmiausia reikėtų sau ir kolegoms palinkėti idealizmo, kurio tikrai nestokojo tarpukario VDU išugdyti tyrėjai.

4 pav. VU organizuojamų lauko praktikų perspektyva – diferencijavimas

³¹ Nellis Duane. Transitions in U.S. higher education: Implications for geography learning, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2017, Nr. 41, p. 155–165.

³² Dupont Frédéric. Les facultés de pharmacie, temples de la botanique? in: *Botanists of the twenty-first century: roles, challenges and opportunities*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014, p. 217–227.

LITERATŪRA

- Instrukcje do układania po gimnazyjach i szkołach powiatowych zapisów w przedmiotach różnych nauk, wydane od Rządu głównego szkół, i ogłoszone drukiem r. 1812, *Dziennik Wileński*, 1816, t. 4, Nr. 20, p. 124–144; t. 4, Nr. 21, p. 227–239; t. 4, Nr. 23, p. 485–497; 1817, t. 5, Nr. 25, p. 74–102; t. 5, Nr. 27, p. 259–266; t. 5, Nr. 29, p. 509–519; t. 6, Nr. 33, p. 256–280.
- Albert Donald, Strait John, Fujimoto-Strait Ava. Participation in field learning and teaching opportunities: Avenues to research and publication, in: *Journal of Geography*, 2016, Nr. 115, p. 179–185.
- Binkauskienė Liana. Atnaujinta VU Puvočių praktikos bazė laukia naujų iniciatyvų. 2016. [<http://naujienos.vu.lt/atnaujinta-vu-puvociu-praktikos-baze-laukia-nauju-iniciatyvu/>]
- Butler Rob. *Teaching geoscience through fieldwork: GEES teaching and learning guide*, Wales: Higher Education Academy Subject Centre for Geography, Earth and Environmental Sciences (GEES), 2008, p. 17–20. [https://www.heacademy.ac.uk/system/files/gees_guides_rb_teaching_geoscience.pdf]
- Colley Sarah. Archaeological field schools and fieldwork practice in an Australian context. In Mytum Harold (Ed.), *Global perspectives on archaeological field schools: Constructions of knowledge and experience*, New York: Springer, 2012, p. 61–81.
- Croucher Karina, Cobb Hannah, Brennan Ange. *Investigating the role of fieldwork in teaching and learning archaeology*, Liverpool: The Higher Education Academy's Subject Centre for History, 2008, p. 31. [https://www.heacademy.ac.uk/system/files/croucher_cobb_brennan_fieldwork_ebook.pdf]
- Da Silva, Karen Burke. Biological fieldwork in Australian higher education: Is the cost worth the effort? In: *International Journal of Innovation in Science and Mathematics Education*, 2014, Nr. 22, p. 64–74.
- Dupont Frédéric. Les facultés de pharmacie, temples de la botanique? in: *Botanists of the twenty-first century: roles, challenges and opportunities*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014, p. 217–227.
- Fuller Ian, Edmondson Sally, France Derek, Higgitt David, Ratinen, Ilkka. International perspectives on the effectiveness of geography fieldwork for learning, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2006, Nr. 30, p. 89–101.
- Gibson Chris. Geography in higher education in Australia, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2007, Nr. 31, p. 97–119.
- Hoalst-Pullen Nancy, Gatrell Jay. Collaborative learning and interinstitutional partnerships: An opportunity for integrative fieldwork in geography, in: *Journal of Geography*, 2011, Nr. 110, p. 252–263.
- Kimball Sarah, Funk Jennifer, Spasojevic Marko, Suding Katharine, Parker Scot, Goulden Michael. Can functional traits predict plant community response to global change? in: *Ecosphere*, 2016, Nr. 12.

- Kent Martin, Gilbertson David, Hunt Chris. Fieldwork in geography teaching: A critical review of the literature and approaches, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 1997, Nr. 21, p. 313–332.
- Klimavičiūtė Jolita, Ričkienė Aurika, Botaniko profesoriaus Konstantino Regelio 120-osios gimimo metinėms, in: *Mokslo Lietuva*, 2010, Nr. 18.
- Krishna Gopal, Karthigeyan Kaliyamurthy, Arisdason Wilson, Chakrabarty Tapas. A new species of *Drypetes* (Putranjivaceae/Euphorbiaceae s.l.) from West Bengal, India, in: *Phytotaxa*, 2017, Nr. 319, p. 271–276.
- Maskall John, Stokes Alison. A. *Designing effective fieldwork for the environmental and natural sciences*, Wales: Higher Education Academy Subject Centre for Geography, Earth and Environmental Sciences (GEES), 2008, p. 4–7. [https://www.heacademy.ac.uk/system/files/gees_guides_jmas_designing_effective_fieldwork.pdf]
- Mauchline Alice, Peacock Julie, Park Julian. R. The future of bioscience fieldwork in UK higher education, in: *Bioscience Education*, 2013, Nr. 21, p. 7–19.
- McConnell David, Der Hoeven Kraft, Katrien. Affective domain and student learning in the Geosciences, in: *Journal of Geoscience Education*, 2011, Nr. 59, 106–110.
- Munge Brendon, Thomas Glyn, Heck Deborah. Outdoor Fieldwork in Higher Education: Learning From Multidisciplinary Experience, in: *Journal of Experiential Education*, 2017, Nr. 41, p. 39–53.
- Natkevičaitė-Ivanauskienė Marija, Naujalis Jonas Remigijus, Tupčiauskaitė Jūratė, Rukšėnienė Jonė, Meškauskaitė Edita. *Lietuvos augalinio rūbo struktūra: profesorės Marijos Natkevičaitės-Ivanauskienės požiūris*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 208–226.
- Nellis Duane. Transitions in U.S. higher education: Implications for geography learning, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2017, Nr. 41, 155–165.
- Øllgaard Benjamin, Windisch Paulo. Lycopodiaceae in Brazil. Conspectus of the family I. The genera *Lycopodium*, *Austrolycopodium*, *Diphasium* and *Diphasiastrium*, in: *Rodríguezia*, 2014, Nr. 2, p. 293–309.
- Rouhan Germinal, Chagnoux Simon, Denetiere Bruno, Schäfer Véronique, Pignal Marc. The herbonauts website: recruiting the general public to acquire the data from herbarium labels, in: *Botanists of the twenty-first century: roles, challenges and opportunities*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014, p. 143–148.
- Sauquet, Hervé, von Balthazar, Maria, Magallón Susana, Doyle, James, Endress, Peter, Bailes Emily, Barroso de Morais Erica, Bull-Hereñu Kester, Carrive Laetitia, Chartier Marion, Chomicki Guillaume, Coiro Mario, Cornette Raphaël, El Ottra Juliana, Epicoco Cyril, Foster Charles, Jabbour Florian, Haevermans Agathe, Haevermans Thomas, Hernández Rebeca, Little Stefan, Löfstrand Stefan, Luna Javier, Massoni Julien, Nadot Sophie, Pamperl Susanne, Prieu Charlotte, Reyes Elisabeth, dos Santos Patrícia, Schoonderwoerd Kristel, Sontag Susanne, Soulebeau Anaëlle, Staedler Yannick, Tschan Georg,

- Wing-Sze Leung Amy, Schönenberger, Jürg. The ancestral flower of angiosperms and its early diversification, in: *Nature Communications*, 2017, Nr. 8.
- Skridaila Audrius, Žilinskaitė Silva, Shiyana Natalia. Jean Emmanuel Gilibert and Vilnius University Botanical Garden: results of current studies of archive material from Vilnius Archives, Göttingen University and National Herbarium of Ukraine (KW), in: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* R. 60, 2015, Nr. 1, p. 95–116.
- Stokes Philip, Levine Roger, Flessa, Karl. Choosing the geoscience major: Important factors, race/ethnicity, and gender, in: *Journal of Geoscience Education*, 2015, Nr. 63, p. 250–263.
- Thomas Glyn, Munge Brendon. Best practice in outdoor environmental education fieldwork, in: Robertson Margaret, Lawrence Ruth, Heath Gregory (Eds.), *Experiencing the outdoors: Enhancing strategies for wellbeing*, Rotterdam, Netherlands: Sense Publishers, 2015, p. 165–176.
- Tupčiauskaitė Jūratė. *Botanikos lauko mokomoji praktika*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 6. [http://www.bg.gf.vu.lt/duomenys/botaninepraktika/botanikos_mokomoji_lauko_praktika.pdf]
- Ulian T., Sacande M., Hudson A., Mattana E., Ulian Tiziana, Sacande Moctar, Hudson Alex, Mattana Efisio. Plant conservation for the benefit of local communities: The MGU – Useful Plants Project, in: *Botanists of the twenty-first century: roles, challenges and opportunities*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014, p. 28–34.
- Wilson Heather, Leydon Joseph, Wincentak, Joanna. Fieldwork in geography education: Defining or declining? The state of fieldwork in Canadian undergraduate geography programs, in: *Journal of Geography in Higher Education*, 2017, Nr. 41, p. 94–105.
- Wurdinger Scott, Carlson Julie Ann. *Teaching for experiential learning: Five approaches that work*. Lanham: Rowman & Littlefield Education, 2009.
- Yang Bin, Ding Hong-Bo, Li Zhi-Hong, Tan, Yun-Hong. *Primula zhui* (Primulaceae) sp. nov. from south Yunnan, southwest China, in: *Nordic Journal of Botany*, 2017, Nr. 35, p. 681–686.
- Zemanek Alicja, Köhler Piotr. Historia Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (1919–1939), in: *Studia Historiae Scientiarum*, 2016, Nr. 15, p. 301–345.

Vilniaus universitetas: tradicijų tąsa, pertrūkiai ir išradimai (2018 m. balandžio 6 d. vykusios konferencijos pranešimų tekstai) ; Sudarytoja Vaiva Kubeckienė. – Vilniaus universiteto leidykla, 2018. – 97 p.

ISBN 978-609-07-0041-9 (skaitmeninis PDF)

Šiame leidinyje publikuojami šeši skirtingų autorių pranešimų pagrindu, kurie pirmą kartą buvo pristatyti 2018 m. balandžio 6 d. konferencijoje „Vilniaus universitetas: tradicijų tąsa, pertrūkiai ir išradimai“, parengti straipsniai. Tekstuose liečiamos skirtingų disciplinų, įvairių Vilniaus universiteto istorijos laikotarpių problemos. Tuo būdu norima parodyti Universiteto tradicijų daugiskaitinį pobūdį, įvairovę ir daugialypę gyvavimo ritmiką.

Viršelio dailininkė *Jurga Januškevičiūtė-Tėvelienė*
Redaktorė *Danutė Petrauskienė*
Maketuotoja *Nijolė Bukantienė*

Vilniaus universiteto leidykla
Universiteto g. 1, LT-01513 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
6 aut. l.